

Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet
Odsjek za komparativnu književnost i informacijske nauke
Katedra za informacijske nauke

Lejla Tabaković

**KIRAETHANE / ČITAONICE I RAZVOJ BIBLIOTEČKOG
SISTEMA U BOSNI I HERCEGOVINI: ANALIZA MOGUĆIH
VEZA I ODNOSA**

Završni magistarski rad

Mentor:

Prof. dr. Lejla Kodrić Zaimović

Sarajevo, 2023.

Izjava o originalnosti

Ja, Lejla Tabaković, ovim izjavljujem da je moj završni magistarski rad pod naslovom *Kiraethane/čitaonice i razvoj bibliotečkog sistema u Bosni i Hercegovini: analiza mogućih veza i odnosa* rezultat mog vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj i obrazovnoj ustanovi.

Sarajevo, 11. 9. 2023.

SADRŽAJ:

SAŽETAK.....	4
1. UVOD.....	5
2. VREMENSKE I POLITIČKE OKOLNOSTI I RAZLOZI OTVARANJA KIRAETHANA.....	7
2.1. Vrijeme Osmanskog carstva.....	7
2.2. Vrijeme Austro-Ugarske carevine.....	9
2.3. Razlozi i ciljevi otvaranja kiraethana u Bosni i Hercegovini.....	11
2.4. Fenomen čitaonica i kod drugih naroda u Bosni i Hercegovini.....	14
3. PROGRAMI I PRAVILA RADA KIRAETHANA.....	21
3.1. Programi rada kiraethana.....	21
3.2. Pravila rada kiraethana.....	27
4. PREGLED RADA KIRAETHANA, NJIHOVA ULOGA I ZNAČAJ.....	37
4.1. Pojedinačni pregled rada kiraethana po mjestima.....	37
4.2. Uloga i značaj kiraethana u životu Bošnjaka u Bosni i Hercegovini.....	70
5. RAZVOJ BIBLIOTEČKOG SISTEMA U BOSNI I HERCEGOVINI.....	73
5.1. Razvoj bibliotekarstva u Bosni i Hercegovini u osmanskom periodu.....	73
5.2. Razvoj bibliotekarstva u Bosni i Hecegovini u austrougarskom periodu.....	78
5.3. Razvoj bibliotečkog sistema u Bosni i Hercegovini od 1918., pa sve do danas.....	82
6. SUPSTITUIRAJUĆA ULOGA KIRAETHANA U RAZVOJU BIBLIOTEČKOG SISTEMA U BOSNI I HERCEGOVINI.....	86
7. ZAKLJUČAK.....	90
BIBLIOGRAFIJA.....	93
POPIS SLIKA.....	96

SAŽETAK

U radu na osnovu arhivske građe, relevantne štampe i literature analizirat će se način otvaranja i rada kiraethana/čitaonica širom Bosne i Hercegovine i razvoj bibliotečkog sistema u Bosni i Hercegovini te predstaviti moguće veze i odnose.

Kiraethane ili čitaonice su bile prisutne tokom cijelog 19. i početkom 20. stoljeća i predstavljale su mjesta gdje se mogla pročitati knjiga i štampa, ali i voditi razgovor o politici i aktuelnim temama. U tom periodu se pojavljuje mnoštvo časopisa i kulturno-prosvjetnih društava i otvaranjem čitaonica/kiraethana počinje se i razvijati čitalačka publika. Stoga one u tom periodu postaju osnovni oblici i forme kulturnih aktivnosti. U njima su se organizovale manifestacije, predstave, ali i održavale razne sekcije. Zadatak kiraethana je bio da djeluju na prilagođavanju muslimana novim društvenim i političkim prilikama i da nastoje ih podstaknuti na čitanje, proučavanje i ujedno stvaranje bosanskog integriteta. U njima su se okupljali obrazovani i ugledni građani i gotovo u svakom gradu Bosne i Hercegovine je bila najmanje jedna kiraethana. Značaj kiraethana na našim područjima nije još dovoljno istražen u historiografiji kao ni povezanost kiraethana sa bibliotekama. Smatra se da je u Bosni i Hercegovini bilo preko 100 kiraethana tokom austrougarskog perioda. Ovaj značajan broj ukazuje da je stanovništvo pridavalo značaj razvoju obrazovanja u tom periodu. Ovakva vrsta čitaonica je bila višestruko korisna, a najviše zbog političkih i nacionalnih razloga. Postojali su zakoni i pravila za osnivanje i rad kiraethana koja ćemo u ovom radu detaljnije predstaviti. A posebna pažnja će biti posvećena zadacima i ulogama kiraethana kao preteča za razvoj bibliotečkog sistema u Bosni i Hercegovini, obzirom da su i kiraethane svoje ciljeve vezale za obrazovanje. U radu će se kroz historijski pregled osnivanja i rada kiraethana i razvoja bibliotečkog sistema na području Bosne i Hercegovine ustanoviti veze između biblioteka koje kao takve i danas poznajemo i kiraethana iz 19. i 20. stoljeća.

Ključne riječi: *kiraethane, čitaonice, biblioteke, razvoj bibliotečkog sistema, Bosna i Hercegovina, preteča biblioteka*

1. UVOD

Završni magistarski rad o temi *Kiraethane/čitaonice i razvoj bibliotečkog sistema u Bosni i Hercegovini: analiza mogućih veza i odnosa* predstavlja prikaz kiraethana/čitaonica u Bosni i Hercegovini kroz analizu njihovog rada, djelovanja, programa i pravila te razloga i ciljeva otvaranja, a zatim i historijski prikaz bibliotečkog sistema u Bosni i Hercegovini radi utvrđivanja veza između kiraethana i biblioteka. Kiraethane su djelovale na našim područjima od osmanskog perioda, a najveću ulogu su imale u doba Austro-Ugarske carevine kada su težile ka očuvanju nacionalnosti Bošnjaka. One su bile prva čitalačka društva u Bosni i Hercegovini koja su u svojim pravilima definisale i zadatke knjižničara. Stoga se smatraju pretečama biblioteka čiji konkretan razvoj pratimo od osmanskog perioda. Prve biblioteke se vezuju za vjerske i obrazovne institucije, a prva samostalna i javna biblioteka koja i danas djeluje je Gazi Husrev-begova biblioteka. Vremenom se razvija bibliotečki sistem i javlja se profesionalizacija bibliotekarstva, stoga 1972. godine započinje i formalno obrazovanje bibliotekara u Bosni i Hercegovini. Kiraethane, iako nisu imale veliki fond, imale su značajan kulturni utjecaj te navikle stanovništvo na čitanje i stjecanje znanja i time otvorile put razvoju bibliotečkog sistema u Bosni i Hercegovini.

Rad je podijeljen u nekoliko poglavlja:

- *Vremenske i političke okolnosti i razlozi otvaranja kiraethana*, ovo poglavlje je podijeljeno u četiri potpoglavlja u kojima se najprije objašnjava sam pojam kiraethana, a onda i vremenske i političke okolnosti u osmanskom i austrougarskom periodu te razlozi i ciljevi otvaranja kiraethana u Bosni i Hercegovini i predstavlja se fenomen čitaonica i kod drugih naroda u Bosni i Hercegovini;
- *Program i pravila rada kiraethana*, kratak prikaz djelovanja kiraethana u Bosni i Hercegovini i pregled pravila rada koja je morala odobriti Zemaljska vlada te cjeloukupan Pravilnik rada kiraethane na Bentbaši po čijem su uzoru pisale pravilnike ostale kiraethane;
- *Pregled rada kiraethana i njihova uloga i značaj u životu Bošnjaka u Bosni i Hercegovini*, kao glavno poglavlje koje donosi pojedinačni pregled rada kiraethana po mjestima, a zatim i njihov značaj i ulogu u životu Bošnjaka;

- *Razvoj bibliotečkog sistema u Bosni i Hercegovini*, ovo poglavlje ujedno predstavlja i drugi dio rada u kojem se kroz historijski pregled od osmanskog perioda, pa sve do danas, daje prikaz razvoja bibliotečkog sistema u Bosni i Hercegovini;

- *Supstituirajuća uloga kiraethana u razvoju bibliotečkog sistema u Bosni i Hercegovini*, u ovom poglavlju na osnovu svih prethodnih analizira se uloga kiraethana u razvoju bibliotečkog sistema u Bosni i Hercegovini te se upostavljaju moguće veze i odnosi.

Prilikom procesa istraživanja i izrade ovog rada korištene su metode:

historijska metoda – prikupljanje određenih materijala;

metoda analize – analizirani su prikupljeni podaci;

deskriptivna metoda – detaljno su opisani prikupljeni podaci.

Cilj ovog rada je prikazati historijski pregled kiraethana/čitaonica i razvoja bibliotečkog sistema u Bosni i Hercegovini te analizirati moguće veze i odnose.

2. VREMENSKE I POLITIČKE OKOLNOSTI I RAZLOZI OTVARANJA KIRAETHANA

2.1. Vrijeme Osmanskog carstva

Kiraethana kao termin je upotrebi još iz turskog perioda. A riječ kiraethana potiče iz arapskog i perzijskog jezika i sastavljena je od arapske riječi “qira’a” što znači čitanje i perzijske riječi “hane” što bi predstavljalo han, kuću. Stoga, kiraethana bi predstavljala mjesto za čitanje, to jeste čitaonicu. U literaturi se koristi više naziva zavisno od osnivanja i mjesta, stoga možemo pronaći nazive poput: muslimanska čitaonica, turska čitaonica, islamska čitaonica, turska ili islamska kiraethana, islamsko čitalačko društvo i slično. U ovom radu ćemo se koristiti terminima kiraethana i čitaonica.

Kiraethane se često predstavljaju kao preteče današnjih čitaonica, ali i biblioteka, stoga je važno i njihovo proučavanje sa tog aspekta, ali i to da su predstavljale veoma važan oblik djelovanja u organizovanju Bošnjaka u periodima okupacija. Imale su važnu ulogu u očuvanju bošnjačke nacionalnosti. Nažalost, nisu dovoljno istražene u bosanskohercegovačkoj historiografiji, i o mnogim nemamo nikakvih podataka. Stoga se pretežno njihov hronološki redoslijed veže za austrougarski period, tako će biti i ovom radu, obzirom da nemamo dovoljno podataka o kiraethanama iz osmanskog perioda, ali je važno naglasiti da su postojale i tad.

“Suljkić (1992, 32) navodi da je tokom 19. stoljeća u vrijeme Osmanske uprave u Bosni otvoreno čak 70 kiraethana. Na to da su ideju otvaranja kiraethana u osmanskom periodu podržavale zvanične vlasti ukazuje i jedan članak iz 1870. godine objavljen u *Sarajevskom cvjetniku* u kojem je pisalo da ukoliko ‘se želi, da se ova naša domovina oslobodi neznanja, neka se mnoge kavane, kojih se nalazi na svakom uglu, pretvore u čitaonice i u njima nalazeće se karte da se zamjene poučnim knjigama i novinama.’ (*Sarajevski cvjetnik* II (25): 1)”¹

Na osnovu ovog izvora vidimo da su se kiraethane smatrale važnim i uticajnim na društvo u smislu obrazovanog aspekta.

---

¹ Younis, Hana, Otvaranje i rad muslimanskih čitaonica u manjim mjestima Bosne i Hercegovine početkom 20. stoljeća. // *Bosniaca*, br. 26, 2021., str. 89

“Iste godine kada je *Sarajevski cvjetnik* objavio ovaj članak otvorena je kiraethana u Tešnju koja je imala u svom sklopu i biblioteku (Aličić 2014, 109).”²

Stoga možemo reći da se kiraethana kao institucija pojavila kod Bošnjaka u drugoj polovini devetnaestog stoljeća i smatrana je mjestom za okupljanje. Obzirom da su kiraethane postojale u svim velikim gradovima Osmanskog carstva, obrazovanje na Istoku, posebno u Carigradu, utjecalo je na njihovo otvaranje i na našem području.

Budući da je vrijeme od 1860. do 1869. godine značajno za Bosnu i Hercegovinu zbog novih kulturno-prosvjetnih tokova, ukratko ćemo predstaviti taj period, jer je utjecao i na otvaranje kiraethana. To je doba poznatih reformi Topal Osman-paše koji je “došao za vezira bosanskog 1860. godine sa izričitim zadatkom da, poslije Pariskog Kongresa i Hatihumajuna, uvede u zemlji čitav niz kulturnih ustanova i tako otupi sve oštrice napadaja na zastarjelost i zaostalost turske uprave.”³

Kulturno-prosvjetnim reformama u Bosni i Hercegovini su prethodile i vojno-administrativne reforme, kako na području Bosne i Hercegovine, tako i na području cijelog Osmanskog carstva. Početak reformi se vezuje za posljednju deceniju 18. stoljeća i sultana Selima III, koji je pokušavao da raspusti janjičarski i nizamski red. Sultan Mahmud II koji je došao na vlast 1808. godine bio je pristalica istih reformi. Ajanski interesi se nisu više podudarali sa politikom i ciljevima centralnih osmanskih vlasti. Sultan Mahmud II svoj obračun sa bosanskim ajanima počinje početkom dvadesetih godina XIX stoljeća. Odlučuje se na fizičku likvidaciju neposlušnih i samovoljnih janjičara i nudi im položaj muteselima, kao prvih modernih činovnika u Carstvu. Međutim, ajani nisu prihvatili taj položaj i to je bio dovoljan povod za centralnu vlast da se oružano obračuna sa njima. Početkom 1831. godine, bosanski vezir Ali Namik-paša Moralija je pokušao ponovo nagovoriti ajane na poslušnost, međutim, ajani su se dogovorili da se odupru reformama. Zatim su izabrali za svog vođu Husein-kapetana Gradašćevića. Već u julu iste godine, Husein-kapetan je pobijedio vezirovu vojsku te su ga ajani proglasili bosanskim vezirom. Carski vezir je pobjegao u Carigrad te je u Sarajevu, 12. 9. 1831. godine zvanično proglašena i objavljena autonomija Bosne.

---

² Isto, str. 90

³ Hadžiosmanović, Lamija, Biblioteke u Bosni i Hercegovini 1878–1918. Sarajevo: Veselin Masleša, 1980., str. 24

Dakle, to je bilo doba kada se tražilo da se na položaj bosanskog vezira postave domaći ljudi, čime bi Bosna dobila autonoman položaj. Međutim, sultan Mahmud II nije prihvatio Huseina-kapetana kao bosanskog vezira te je već u maju 1832. godine vojska velikog vezira porazila Huseina-kapetana i njegove pristalice. Tako je njegov pokret konačno propao. Do polovine 19. stoljeća, centralna vlast će pohodom Omer-paše Latasa u Bosni i Hercegovini uništiti preostale ajane.⁴

Ovim kratkim historijskim pregledom i uvidom u reforme koje su se događale u ta doba želimo istaknuti okolnosti i prilike u kojima se javljaju ideje o otvaranju prvih kiraethana u Bosni i Hercegovini po uzoru na postojeće u Osmanskom carstvu. Reforme i pobune su uvijek ujedinjavale narod, tako da su im kiraethane bile potrebne za okupljanje, razvijanje ideja i dodatno jačanje i ujedinjavanje.

Sve čitaonice iz ovog perioda su prestale sa radom nakon dolaska nove vlasti.

2.2. Vrijeme Austro-Ugarske carevine

Nakon osmanskog perioda na ovim područjima dolazi ponovo do promjene i okupacije od strane Austro-Ugarske. Ova promjena za muslimane u kulturnom i obrazovnom smislu bila je radikalna, obzirom da se desio i prelazak na latinsko pismo, a mnogi muslimani su poznavali samo arapsko pismo, pa su postali “nepismeni” u novim okolnostima.

“Misleći da prihvatanje novih uzusa pismenosti i kulture znači indirektno i prihvatanje okupacije, mnogi su odlučili *ne uklapati se*. To se posebno odnosi na one u manjim mjestima, koji su svoj strah od *novog* i *nemuslimanskog* preusmjerili i na mlađe generacije ostavivši ih godinama bez adekvatne naobrazbe.”⁵

Takvo stanje je trajalo decenijama, tako da su otvaranje kiraethana smatrali važnim zbog svog obrazovnog razvoja. Poseban značaj kiraethana za obrazovanje je vidljiv u manjim mjestima, jer za razliku od velikih gradova u kojima su postojale škole, u manjim gradovima kiraethane su bile jedino mjesto za kulturni razvoj i napredak.

---

⁴ Imamović, Mustafa, Historija Bošnjaka. Sarajevo: Bošnjačka zajednica kulture „Preporod“, 1998., str. 333–335

⁵ Younis, Hana, Otvaranje i rad muslimanskih čitaonica u manjim mjestima Bosne i Hercegovine početkom 20. stoljeća., str. 90

A tadašnja vlast da bi onemogućila sve vezano za nacionalno, otvarala je veliki broj interkonfesionalnih udruženja, međutim, dogodio se suprotni efekat. Srpski i hrvatski dio stanovništva se počinje okupljati u pjevačkim i tamburaškim društvima kao jednom od načina da propagiraju i jačaju nacionalnu svijest. Ta društva kasnije postaju kulturno-prosvjetna udruženja.

“Ljubomorno čuvanje tradicionalnih oblika života i nepovjerenje prema inovacijama i tekovinama koje su bile vezane za stranu inovjernu vjeru uticalo je i da se proces prilagođavanja muslimana putem kulturno-prosvjetnih udruženja odvija na specifičan način.”⁶

Kod muslimana se ne javljaju društva vezana za pjevanje i muziku, nego ponovo otvaraju kiraethane. Naravno, nisu im bile nepoznate, jer su već imale tradiciju iz prethodne vlasti. Stoga su znali da im je potrebna čitaonica koja je mjesto za razgovor o važnim događajima i dešavanjima kako u kulturnom, tako i u političkom životu. Kiraethane su tako imale važne ulogu da očuvaju i njeguju nacionalne osjećaje i kulturu. Mnoge vremenom postaju kulturno-prosvjetna društva, a neke su poslužile kao primjer da ista nastanu. Ta društva, kao i kiraethane koje ćemo spomenuti u nastavku rada su imale za cilj i da pomognu u školovanju omladine, kao i siromašnima.

“Presudnu ulogu za ovaj preobražaj ima društvo *La Benevolencia*, koje je osnovano 1892. godine, inače prva jevrejska ustanova na nacionalnim osnovama. Nedugo nakon osnivanja ‘preobrazila se u naučnu instituciju za zanatsko-privredno i školsko-prosvjetno obrazovanje Jevreja, a od 1908. godine njen zvanični program odnosi se na prosvjetu i dobročinstvo’. U prvim godinama ovog vijeka dolazi do intezivnog okupljanja u društvima, koje pored humanitarne vrše i značajnu kulturno-prosvjetnu misiju. Tako su osnovana društva: *Prosvjeta* (1902. godine – kod Srba), *Gajret* (1903. godine – muslimansko potporno i kulturno-prosvjetno društvo), *Napredak* (1904. godine – kod Hrvata).”⁷

Rad kiraethana i “Gajreta” je bio međusobno povezan i vrlo često paralelan. Mnoge su vremenom postale “Gajretove” čitaonice, a neke su svoje prihode davale spomenutom društvu.

---

⁶ Kemura, Ibrahim, Uloga Gajreta u društvenom životu muslimana Bosne i Hercegovine (1903 – 1941). Sarajevo: Veselin Masleša, 1896., str. 16

⁷ Hadžiosmanović, Lamija, Biblioteke u Bosni i Hercegovini 1878–1918., str. 35

Sagledavajući sve okolnosti nastajanja kiraethana u vrijeme Austro-Ugarske carevine može se reći da su nastajale i održavane privatnom inicijativom, bez finansijske i druge podrške vlasti. Finansirale su se isključivo od članarina, donacija i prihoda skupljenim pomoću zabava i slično.

A vlast je samo u rijetkim slučajevima finansirala neku od kiraethana.

“Finansijsku ili neku drugu podršku vlast bi pružala isključivo u slučajevima kada bi procijenila da bi njeno učešće u otvaranju neke čitaonice tog profila moglo da izazove u nekoj sredini određeni politički efekat koji je ona željela time da postigne. Takvim njenim potezima, kakav je bio npr. onaj sa svečanim otvaranjem Muslimanske čitaonice u Sarajevu 1888. godine, objavljenim u prisustvu istaknutih predstavnika okupacione uprave, davan je u vladinoj štampi širok publicitet.”⁸

Obzirom na ogromnu promjenu koju donosi nova vlast i koju smo pokušali predstaviti u ovom dijelu rada, očita je bila potreba za kiraethanama, koje za razliku od onih u osmanskom periodu, imaju veće i važnije uloge koje ćemo spomenuti u nastavku rada. I teško je precizno odrediti tačan broj kiraethana koje su djelovale tokom ovog perioda, ali na osnovu sačuvanih podataka o njima možemo zaključiti da ih je bilo preko 100 širom Bosne i Hercegovine. U jednom od poglavlja ovog rada predstaviti ćemo jedan broj kiraethana o kojima postoje sačuvani podaci, tako ćemo imati širi uvid o njihovoj raspostranjenosti na našim područjima.

2.3. Razlozi i ciljevi otvaranja kiraethana u Bosni i Hercegovini

Kao što je već spomenuto u prethodnom potpoglavlju, po dolasku Austro-Ugarske dolazi do turbulentnog vremena za Bošnjake, stoga su kiraethane/čitaonice bile potrebne da bi se mogli susresti obrazovaniji ljudi i komentarisati aktuelne događaje, a i realizovati određene aktivnosti unutar takve ustanove, poput prigodnih predavanja, zabava, opismenjavanja stanovništva i drugih događaja za buđenje nacionalne i socijalne svijesti. Također prema podacima iz lista *Bošnjak* možemo vidjeti da se za dobrobit postojanja kiraethana prvo navodi potreba da se održavaju sastanci i razgovori, a tek onda potreba za obrazovanjem.⁹

---

⁸ Besarović, Risto, Iz kulturne prošlosti Bosne i Hercegovine (1978 – 1918). Sarajevo: Veselin Masleša, 1987., str. 26

⁹ Bošnjak, list za politiku, pouku i zabavu., br. 16, str. 1

“Sa snažnijim razvojem štampe kao savremenijeg sredstva javnog informisanja i izdavačke djelatnosti u Bosni i Hercegovini je poslije 1878. godine došlo i do osnivanja znatnog broja javnih čitaonica (čitaoničkih društava, kiraethana). Čitaonice su formirane pretežno, mada i ne isključivo, na nacionalnoj ili konfesionalnoj osnovi.”¹⁰

Velika većina stanovništva je znala arapski alfabet, a samo nekolicina je znala ćirilicu ili latinicu.

“Plemstvo se, uglavnom, služilo *begovskom ćirilicom* ili takozvanim *ženskim pismom*. Takođe su manje obrazovani pisali arebicom, to jest modificiranim arapskim alfabetom kojim su pisali i književne tekstove, a i privatna pisma.”¹¹

Stoga, osnovni razlozi za osnivanje kiraethana su:

1. opća nepismenost Bošnjaka uvođenjem latiničkog pisma dolaskom Austro-Ugarske;
2. Nedostatak društveno-kulturnog organizovanja Bošnjaka;
3. Ugroženost bošnjačkog nacionalnog i kulturnog indentiteta;
4. Neinformisanost Bošnjaka o društvenim kretanjima u svijetu;
5. Potreba Bošnjaka za političkim organizovanjem u novonastalim okolnostima.

To su neki osnovni razlozi koji su motivisali Bošnjake da se uključe aktivno u osnivanje kiraethana na našim područjima. A ciljevi se donekle razlikuju u zavisnosti od perioda nastajanja i djelovanja. Naprimjer, u doba Osmanskog carstva ideje i inicijative za otvaranje kiraethana imale su za cilj prvenstveno da služe za sastajanje i okupljanje, dok u vrijeme Austro-Ugarske carevine su postale mnogo važnije zbog položaja Bošnjaka u novonostaloj situaciji. Stoga su i ciljevi dobili svoj širi smisao:

- 1) Očuvanje kulturnog i nacionalnog indeniteta Bošnjaka, odnosno izgrađivanje kulturne i nacionalne svijesti;
- 2) Širenje kulture i prosvijećenosti pomoću knjiga i časopisa;
- 3) Afirmiranje kulturne djelatnosti, jer su aktivni članovi društava i čitaonica bili ugledni književnici, a neki su upravo tu počinjali svoje literarno stvaranje¹² ;
- 4) Jačanje društvenosti među svojim članovima;

---

¹⁰ Besarović, Risto, Iz kulturne prošlosti Bosne i Hercegovine (1978 – 1918)., str. 25

¹¹ Hadžiosmanović, Lamija, Biblioteke u Bosni i Hercegovini 1878–1918., str. 173

¹² Isto, str. 135

- 5) Pored kulturnog djelovati i na političko sazrijevanje bosanskohercegovačkih muslimana zasnovano na orijentalno-islamskoj tradiciji s evropskim stremljenjima.¹³

Kada govori o ciljevima čitaonica Muhsin Rizvić zaključuje: “Zadatak ove institucije bio je da djeluje na prilagođavanje Muslimana novim društvenim i političkim prilikama, da propagira njihovo prosvjećivanje čitanjem tekuće štampe i savremenih izdanja, te da ujedno utiče na stvaranje posebnog bosanskog integriteta u okviru političkih koncepcija Austro-Ugarske uprave.”¹⁴

Čitaonice su predstavljale početak organizovanja Bošnjaka.

“U čitaonicama su se okupljali činovnici, vojnici, poslovni ljudi, u njima se odvijao društveni život. Osnivane su uglavnom na konfesionalnoj osnovi, ali je bilo i građanskih čitaonica. One su imale obrazovne, kulturne i humanitarne ciljeve. Njihovu ulogu su u kasnijem periodu preuzela kulturno-prosvjetna društva. Čitaonice su otvarane i po manjim mjestima. Što se naziva čitaonica tiče, vidljivo je da austrougarska okupaciona uprava, u skladu sa svojom općom politikom provođenom za vrijeme Kalajeve ere, dugo nije dozvoljavala upotrebu nacionalnih naziva u imenu čitaonica. Čitaonice predstavljaju začetak organizovanog djelovanja, kako na kulturno-prosvjetnom, tako i društveno-političkom planu.”¹⁵

Kiraethane su bile i mjesto za saznavanje aktuelnih dešavanja u sredini u kojoj su se nalazile.

“Ako želiš čuti novosti, ideš u kiraethanu, ako hoćeš uzeti abdest, tražiš kiraethanu, ako želiš popiti čaj, kahvu, sjesti s ljudima odeš u kiraethanu. Uz čitanje knjiga i novina, tu se čuje za ženidbu, udaju, prodaju, krađu ili prevaru – u to je vrijeme kiraethana bila kao neka vrsta radio stanice.”¹⁶

---

¹³ Isto, str. 174

¹⁴ Rizvić, Muhsin, Književno stvaranje muslimanskih pisaca u Bosni i Hercegovini u doba austro-ugarske vladavine. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1973., str. 77

¹⁵ Zulić, Omer, Osnivanje i kulturno-prosvjetno djelovanje čitaonica u Okrugu Tuzla, u Austro-Ugarskom periodu. // Arhivska praksa, br. 17, 2014., str. 404

¹⁶ Suljić, Hifzija, Muslimanske čitaonice (kiraethane) u Bosni i Hercegovini. // Islamska misao, br. 14, 1992.

2.4. Fenomen čitaonica i kod drugih naroda u Bosni i Hercegovini

Obzirom da u austrougarskom periodu dolazi do progresivnijeg djelovanja stanovništva na polju kulture, prosvjete, privrede te otvaranja udruženja s ciljem jačanja nacionalnih pokreta i svijesti, tako se i pored kiraešana karakterističnih za bošnjačko stanovništvo, osnivaju čitaonice kod drugih naroda u Bosni i Hercegovini. Zanimljivo je spomenuti da su Bošnjaci svoje čitaonice nazivali turskim ili muslimanskim, za razliku od drugih naroda koji su više isticali nacionalnu pripadnost, pa su u nazive čitaonica dodavali predznake poput “srpska”, “hrvatska” čitaonica. U ovom poglavlju spomenut ćemo bitne činjenice o čitaonicama i kod drugih naroda u Bosni i Hercegovini u austrougarskom periodu.

Srpske čitaonice

“Za razliku od muslimanskog, pravoslavno stanovništvo u Bosni i Hercegovini nije u tolikoj mjeri imalo izražene aktivnosti kroz rad čitaonica. Ali je zato njihovo djelovanje na kulturno-obrazovnom polju bilo izuzetno aktivno, kroz formu pjevačkih društava.”¹⁷

Incijatori za otvaranje čitaonica kod srpskog naroda bili su većinom sveštenici, učitelji u srpsko-pravoslavnim školama te trgovci i obrazovani ljudi. Crkva je imala veliki uticaj na aktivnosti svih srpskih udruženja, pa tako i čitaonica, jer se kroz iste budila i razvijala nacionalna svijest. 1888. godine je osnovano Crkveno srpsko-pravoslavno društvo Gusle u Mostaru.

“Veliki značaj za djelatnost društva imali su Aleksa Šantić, Jovan Dučić, Atanasije Šola, Svetozar Ćorović i drugi tadašnji srpski pisci i intelektualci.”¹⁸

“Gusle” su 1890. godine osnovale biblioteku, a zatim i čitaonicu godinu dana kasnije. Fond biblioteke je bio skroman i sastojao se od poklona.

“Članovi *Gusala* plaćali su za posudbu knjige 20 novčića, a ostali dvostruki iznos. Aktivnost čitaonice je usko vezana za bogaćenje fonda biblioteke. U čitaonici su pored tradicionalnih sijela organizirane i pozorišne predstave, što je pobudilo veliko interesovanje za dramu. Tako je u 1889. godini biblioteka imala 460 primjeraka štampanih ili rukopisnih dramskih djela. Na drugom mjestu po zanimanju publike dolazi roman.”¹⁹

---

¹⁷ Zulić, Omer, Srpska nacionalna ideologija i projekti u oblasti kulture u Bosni i Hercegovini, sa osvrtom na šire područje Tuzle u austrougarskom periodu (1878-1918). // Historijski pogledi/historical views, br. 4, 2020., str. 53

¹⁸ Hadžiosmanović, Lamija, Biblioteke u Bosni i Hercegovini 1878–1918., str. 142

¹⁹ Isto

U čitaonici se već na početku osnivanja moglo pronaći oko 30 listova i časopisa koji su pretežno bili vezani za jačanje nacionalne svijesti.

“U sadržaju rada čitaonice posebno je značajna 1896. godina, vrijeme početka autonomne borbe kod Srba. Tada su se predstavnici *Gusala* i sarajevske *Sloge* sastali tajno i dogovorili da će djelatnost svojih društava usmjeriti prema nacionalnom sazrijevanju i suprotstaviti se prodoru tuđinske kulture. Načini rada kojima se ostvarivao ovaj program bili su raznoliki. U čitaonici su priređivana sijela na kojima se recitovalo i čitalo. Izbor pjesama i proznih tekstova vršen je brižno da bi odgovaralo zadatom cilju. Presudnu ulogu u tome imali su tada već afirmisani pisci: Šantić, Dučić, Ćorović, te plejada manje poznatih književnih stvaralaca i naprednih školovanih ljudi. Njihovi nastupi i njihova djela učinili su mnogo više nego što bi mogla bilo ikakva propagandna akcija. Upravo tim večerima, sijelima, započinje i predavačka djelatnost čitaonice. U *formi* izlaganja o nekom događaju ili liku iz prošlosti iz književnog djela, rađala se narodna tribina od posebnog kulturnog i nacionalnog, a samim tim i političkog značaja.”²⁰

Pored ove čitaonice i ostala srpska pjevačka društva su u okviru svog djelovanja osnivala čitaonice. I sve su bile organizovane i uređivane po istim pravilima, jer su društva koja su nastajala preuzimala u potpunosti pravila od već postojećih. Austrougarska vlast je kao i za kuraethane strogo pratila rad čitaonica kod drugih naroda, a i za samo osnivanje je bilo teško dobiti dozvolu, obzirom da su znali da su čitaonice mjesta i za raspravljanje o politici. Tako je u Livnu bio slučaj da je vlast odbila otvaranje srpske čitaonice, jer je smatrala da će onda to isto tražiti i Hrvati.

“Srpska štampa s interesovanjem prati otvaranje i djelovanje čitaonica i o tome obavještava gotovo redovno čitaoce. *Srpska riječ* iz 1905. godine donosi vijest da je privremeni odbor u Fojnici dobio potvrdu pravila i odobrenje za čitaonice. Međutim, iz nepoznatih nam razloga ona je otvorena tek 1908. godine. U Ljubinju je 1903. godine otvorena *Čitaonica sa knjižnicom*, kojoj je temelje udario Sćepo Ćorović poklonom od sto knjiga. Nižu se jedna za drugom čitaonice u mnogim mjestima Bosne i Hercegovine. Istina, nisu sve s podjednakim uspjehom djelovale i privlačile posjetioca. Tako u *Spomenici o desetogodišnjici Prosvjete* nalazimo da uspjeh *Čitaonice* u Varešu, koja je osnovana 1905. godine, nije osobit jer većina članova ide u socijalističku čitaonicu. Po *Srpskoj* riječi iz 1905. godine u Puračiću je osnovana *Čitaonica* i

---

²⁰ Isto, str. 143

pokretna knjižnica. Trebalo je da ta, prva pokretna biblioteka obuhvati sedam-osam sela oko Puračića.”²¹

1906. godine je osnovana i Srpska čitaonica s bibliotekom u Tešnju. Njen fond je djelimično sačuvan te se danas jedan dio nalazi u Općoj biblioteci u Tešnju, a drugi dio u pravoslavnoj crkvi u Tešnju. Zanimljivo je da je ova čitaonica imala i sistem pokretnih biblioteka.

“Bibliotekar je 1913. godine bio Drago Tanasić. Predsjednik ove ustanove bio je osnivač apoteke u Tešnju, mr. Pharm. Petar Misitas. Kada je 1907. godine osnovan Pododbor društva *Prosvjeta*, ovo društvo je utjecalo na rad Srpske čitaonice. Ona je prestala sa radom 1914. godine.”²²

Poznato je da se i u srpskoj čitaonici u Banjoj Luci držala predavanja, tečajevi opismenjavanja, ali i da se mogla pronaći i dozvoljena i zabranjena štampa. Na taj način je predstavljala snažan otpor prema vlasti. A čitaonica u Bosanskom Novom se trudila da knjige dopremi i do obližnjih sela. Srpske čitaonice da bi proširile svoj uticaj su uvele da njihove usluge mogu koristiti i nečlanovi i pripadnici drugih nacionalnosti, tako vlast nije mogla da umanjí njihovo djelovanje.

Kao što možemo vidjeti na spomenutim primjerima i srpske čitaonice za vrijeme austrougarske vlasti, kao i kuraethane, imale su važnu ulogu u jačanju nacionalne svijesti kroz predavanja, kurseve, ali i časopise, knjige koje su se mogli pronaći u čitaonicama.

“Srpske čitaonice su postojale u ovim mjestima: Banja Luka, Bileća, Bosanski Brod, Busovača, Bosanska Gradiška, Bosanska Krupa, Bosanski Vakuf, Vareš, Visoko, Višegrad, Vlasenica, Gacko, Glamoč, Gračanica, Derventa, Dobož, Drvar, Lupanjac, Zvornik, Jajce, Kladanj, Kalinovik, Ključ, Konjic, Ljubinjé, Ljubuški, Blagaj, Puračić, Bosanski Novi, Rogatica, Sanski Most, Srebrenica, Svinjar, Tešanj , Travnik, Fojnica, Hrge, Čajniče, Goražde, Čapljina, Strpci, Modriča , Ulog i Bosanska Kostajnica. Među ove 44 čitaonice bilo ih je dosta s knjižnicama. Ukupno su imale 10759 knjiga, pojedinačno od 40 do 1500. U ratnim godinama ove ustanove su onemogućene da djeluju. Neke od njih nisu se nikad obnovile.”²³

---

²¹ Hadžiosmanović, Lamija, *Biblioteke u Bosni i Hercegovini 1878–1918.*, str. 159

²² Aličić, Elvedin, *Tešanjске čitaonice*. // *Novi Mualim*, br. 58, 2014., str. 109

²³ Hadžiosmanović, Lamija, *Biblioteke u Bosni i Hercegovini 1878–1918.*, str. 160

Hrvatske čitaonice

Začetke osnivanja hrvatskih čitaonica kao samostalnih ustanova u Bosni i Hercegovini nalazimo još u osmanskome periodu, tačnije sedamdeset godina prije austrougarske okupacije u Mostaru je osnovana hrvatska čitaonica koja je djelovala do 1878. godine.

“Od 1897. Hrvati počinju po Bosni i Hercegovini osnivati svoje čitaonice pod nazivom: *Hrvatska čitaonica*, *Hrvatski klub*, ili *Hrvatsko katoličko omladinsko društvo*. Iako austrougarske vlasti nisu rado gledale na mjesta u kojima nisu samo čitane knjige i novine nego i slušana predavanja, vođeni razgovori, proturana i zabranjena štampa, ipak nisu bile kadre da to spriječe.”²⁴

Stanovništvo je na takav način pružalo otpor novoj vlasti, pa i hrvatske čitaonice se počinju tad otvarati u svim većim i manjim mjestima.

“Prva *Hrvatska* čitaonica otvorena je 1897. godine u Sanskom Mostu. Između ostalih mjesta, postojale su i u: Sarajevu, Sutjesci kod Vareša, Busovači, Kiseljaku, Kreševu, Banjoj Luci, Bosanskoj Dubici, Bosanskom Novom, Bosanskoj Kostajnici, Derventi, Bosanskom Brodu, Odžaku, Doboju, Bihaću, Ključu, Bosanskom Petrovcu, Tuzli i drugim mjestima. U vrijeme dvojne monarhije Hrvati su u Bosni i Hercegovini osnovali 41 čitaonicu.”²⁵

Hrvatsko pjevačko društvo “Hrvoje” u Mostaru je 1891. godine tražilo od vlasti dozvolu za osnivanje čitaonice. Vlast im je odobrila, ali navela tačan popis novina i časopisa koje smiju naručiti za čitaonicu. Iako je strogo zahtijevala da se naredbe poštuju, nije mogla uticati na rad čitaonice koja je bila mjesto gdje se sastaje hrvatsko mostarsko stanovništvo i sluša predavanja, priređuje zabave, ali i razgovara o aktuelnim političkim dešavanjima. Također Hrvatsko pjevačko društvo “Trebević” u Sarajevu je otvorilo čitaonicu čijem su svečanom otvaranju prisustvovali poznati književnici Strahimir Kranjčević i Josip Milaković. A fond čitaonice se uglavnom uvećavao poklonima.

“U prostorijama *Čitaonice* držala su se razna poučno-popularna predavanja i tajno se raspravljalo o političkim i kulturnim prilikama pod Austro-Ugarskom monarhijom. *Čitaonica* je, između ostalog, postala ‘stjecište milih nam članova, osobito tijekom zime, kada se je dupkom znala napuniti gospođa i gospode. Odbor je nastojao članovima čitaonice pružiti sve što se je samo

---

²⁴ Isto, str. 169–170

²⁵ Isto, str. 170

nužnim pokazalo; u prvom se je redu podupiralo hrvatsko novinstvo tako, da je u čitaonici svaka hrvatska novina zastupana’.”²⁶

Hrvati u Travniku su željeli osnovati katoličku čitaonicu, međutim, vlast je nekoliko puta njihov zahtjev odbila, ali je 1899. godine dopustila osnivanje Pjevačkog društva “Vlašić”. Društvo je odmah pri osnivanju otvorilo i čitaonicu. I u ovoj čitaonici se mogla pronaći samo djela iz hrvatske književnosti. A 1907. godine je i u Kiseljaku otvorena čitaonica pod nazivom “Hrvatska čitaonica” i u pravilima je navedeno da je glavni zadatak ove ustanove širenje naobrazbe među narodom i podržavanje raznih časopisa, priređivanje zabave i drugih javnih priredbi. Također hrvatsko kulturno društvo “Napredak” je imalo svoju knjižnicu i čitaonicu koja je bila smještena u prostorijama Hrvatskog zakladnog doma. Do otvaranja čitaonice i knjižnice prikupio se fond od gotovo 10.000 knjiga.

Kao i ostali narodi u Bosni i Hercegovini u ovom periodu i Hrvati su imali probleme za dozvolu otvaranja čitaonice. Tako je u Livnu vlast svim silama spriječavala otvaranje čitaonice i odbijala svaki zahtjev, a tek 1891. godine je dozvolila, ali s tim da čitaonica ne smije imati svoja pravila, nego samo kućni red i da u nazivu nema ništa nacionalno.

“Čitaonica je nosila neuobičajeno ime: Društvena kavana kod Naske Đelduma. Nasko Đeldum nije imao dužnost samo da peče kahvu nego drugim nepismenim članovima svako jutro kaže sve novosti što bi ih pročitao u 'Obzoru', 'Bošnjaku', 'Narodnom listu' itd..”²⁷

Obzirom da Hrvati u Bosni i Hercegovini u austrougarskom periodu nisu imali javne biblioteke, pokušali su da to nadoknade čitaonicama i omladinskim klubovima. Čitaonice, ali i biblioteke u sklopu udruženja nisu imale sređene fondove, mnoge čak nisu imale ni evidenciju, ali su jačali nacionalnu svijest i poticali na čitanje hrvatske književnosti.

“Od hrvatskih čitaonica i biblioteka po broju listova i knjiga isticale su se one u: Banjoj Luci, Derventi, Konjicu, Ljubuškom, Čapljini. Stocu, Žepču, Tuzli, Bosanskoj Dubici, Ključu, Sanskom Mostu, Gradačcu, Bugojnu, Duvnu, Varešu, Kreševu, Bosanskom Brodu, Doboju, Prijedoru, Mostaru, Bihaću, Travniku i Visokom.”²⁸

---

²⁶Isto, str. 166

²⁷ Isto, str. 170

²⁸Isto, str. 172

Jevrejske čitaonice

Jevreji su i za vrijeme osmanskog perioda bili nastanjeni na nekoliko većih mjesta u Bosni i Hercegovini: Sarajevo, Travnik, Banja Luka i Bijeljina. A kasnije se naseljavaju i u druga mjesta. Za razliku od drugih naroda u Bosni i Hercegovini, Jevreji nisu imali toliko svojih listova, časopisa, to jeste novinarstvo se razvilo znatno kasnije. Međutim, otvarali su šamparije i knjižare, a što se tiče čitaonica prema dostupnim podacima, postojale su dvije jevrejske čitaonice. “Napredni jevrejski klub” sa čitaonicom u Bijeljini je osnovan 1912. godine i prema pravilima ciljevi osnivanja ovog Društva su bili da razvija jevrejsku i opštu književnost te nacionalnu svijest jevrejskog i drugog stanovništva, i da promoviše društvenost na prostoru Semberije. A druga čitaonica sa dužom tradicijom je zenička jevrejska čitaonica.

“Još sredinom 1899. godine *Izraelitička bogoštovna općina* u Zenici dostavila je na uvid Zemaljskoj vladi Privremena pravila za *izraelitičku bogoštovnu čitaonicu u Zenici*. Iz njih mi saznajemo da navedena vjerska opština *već puno godina* izdržava vjersku čitaonicu „*Nahalad Jakov*“ u jednoj privatnoj kući. Prema tvrdnji opštinaru, njena svrha je bila sastajanje njenih članova i držanje predavanja iz bogoslužbenih knjiga. Čitaonica se izdržavala od takse koju je plaćalo članstvo i od privatne tombole koja je priređivana. Upravo je odvijanje ovakve tombole i privuklo pažnju Kotarskog ureda koji je zabranio njeno održavanje i naložio da čitaonica mora poslati svoja pravila na potvrdu Zemaljskoj vladi. Organizovanje tombole kosilo se sa osnovnom namjenom vjerske čitaonice kao religiozne i naučne ustanove. Nakon intenzivne prepiske sa Zemaljskom vladom, ova je konačno odobrila Pravila vjerske čitaonice *Nahalad Jakov*, u kojima je izričito navedeno da se ona izdržava od takse koju na sedmičnom nivou plaćaju svi njeni članovi.”²⁹Zbog poteškoća u finansiranju čitaonica je morala prestati sa radom. Pored ove dvije čitaonice, Jevreji su osnivali privatne biblioteke i biblioteku u sklopu udruženja “La Benevolencija”.

---

²⁹ Lužija, N., Stojanka, Austro-Ugarska i Jevreji u Bosni i Hercegovini (1878–1914). Doktorska disertacija. Beograd: Filozofski fakultet, 2021., str. 123

Slovenske čitaonice

1895. godine je pokrenuta inicijativa za osnivanjem slovenskog društva pod nazivom “Slovensko omizje”. A dvije godine kasnije ova inicijativa je realizirana, i zadatak ovog Udruženja je bio njegovanje slovenskog jezika i kulture te je otvorena i čitaonica koja je imala i dramsko-recitatorsku sekciju. A sve aktivnosti su se zbog malog prostora održavale u Hrvatskom kulturnom društvu “Napredak”. 1910. godine ovo udruženje se reorganizira u “Slovenski klub” i zvanično djeluje kao udruženje Slovenaca. Organizovale su se priredbe kojima je bio i cilj skupiti pomoć članovima kojima je to potrebno.

Čitaonice u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske vlasti su prisutne kod svih naroda, neke od njih su djelovale samostalno, a neke u sklopu udruženja. Hrvati i Srbi su nacionalnu svijest više jačali osnivanjem pjevačkih udruženja te u sklopu njih otvarali i čitaonice, dok su Bošnjaci zbog tradicije iz osmanskog perioda osnivali više kiraethane/čitaonice kao samostalna udruženja. Svi narodi su morali imati dozvolu od Zemaljske vlade za osnivanje udruženja ili čitaonica, međutim, dozvolu su dobijali teško, jer je vlast pokušavala spriječiti sve što je nacionalno. Prema dostupnim podacima za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini je osnovano preko 300 čitaonica, od kojih je najviše bilo kiraethana, to jeste oko 38%. Od 1903. godine raste broj osnivanja čitaonica, a svi narodi u Bosni i Hercegovini su na čitaonice gledali i kao mjesta za čitanje, druženje, ali i jačanje nacionalne svijesti i saznavanja o aktuelnim političkim dešavanjima.

3. PROGRAMI I PRAVILA RADA KIRAETHANA

3.1. Programi rada kiraethana

“Nastajanje kiraethana u Bosni i Hercegovini i njihov rad uglavnom se veže za period borbe Bošnjaka za nacionalnu autonomiju pred kraj osmanske vladavine, a austro-ugarske okupacije i za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju.”³⁰

Položaj Bošnjaka u vremenu nastajanja kiraethana je donekle određivao njihov program i sadržaj, jer je rad kiraethana bio posebno pod kontrolom vlasti u vrijeme Austro-Ugarske. Lamija Hadžiosmanović kaže da su čitaonice tada bile mjesta gdje se mogla pročitati knjiga i štampa, ali se isto tako moglo razgovarati o politici i drugim aktuelnim temama. Tu su se također održavala predavanja i budila i propagirala nacionalna i socijalna svijest. Zbog takvog svog programa čitaonice su, kao i društva, bile pod posmatranjem policije. Vlast je strogo nadzirala svaku novinu čitanu u tim prostorijama i pratila svaku knjigu da slučajno nije antirežimska. To je vrijeme Benjamina Kallaya i njegovih nastojanja da suzbije nacionalni iskaz.³¹

Na inicijative za otvaranje novih čitaonica vlast nije gledala blagonaklono, jer ih je smatrala prijetnjom za režim. Inicijative su uglavnom dolazile od pojedinaca, privatno.

“Da bi bar odložila narastanje ovih ustanova, Vlada ustanovljava stroge propise, pa se stoga na dozvolu o početku rada nekog društva čekalo po dvije i tri godine. I pored tih prepreka nicala su nova udruženja i okupljala sve više članova. Zakon o udruživanju iz 1910. godine izmijenio je, istina, način odobravanja pravila, ali se u suštini odnos vlasti nije poboljšao.”³²

Ponekad je vlast izdavala naredbe o zatvaranju kiraethana ako se njihov program nije uklapao sa određenim pravilima.

“Da je vlast ponekad pribjegavala i zatvaranju kiraethana, u prilog tome govori nam slučaj Muslimanske kiraethane u Mostaru koja je zatvorena poslije protestnog zbora održanog 6. 5. 1899. godine. Ovaj zbor je održan u kiraethani nakon poznatog slučaja otmice Fate Omanović iz

---

³⁰ Šehić, Nusret, Autonomni pokret Muslimana za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Svjetlost, 1980., str. 62–69

³¹ Hadžiosmanović, Lamija, Biblioteke u Bosni i Hercegovini 1878–1918., str. 36–37

³² Isto, str. 135

sela Kutu kod Mostara. Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu *raspustila je i zabranila dalji rad Kiraethane, motivišući to time da je iz nje potekla sva agitacija.*³³

Navedene okolnosti su u dobroj mjeri utjecale na programske sadržaje rada kiraethana. A na osnovu onog što je napisano o kiraethanama u Bosni i Hercegovini može se zaključiti da su sadržaji u njima sljedeći:

a) redovno obezbjeđivanje dnevne i periodične štampe i drugih publikacija koje su članovi čitaonice čitali u njenim prostorijama

Još za vrijeme Osmanskog carstva, odmah po otvaranju Sopronove štamparije 1866. godine, javljaju se i prvi listovi u Bosni i Hercegovini: *Bosanski vjestnik* (štampan 7. aprila 1866. godine u Sarajevu), *Bosna* (od 28. maja 1866. do 18. jula 1878.), i poluzvanične novine *Sarajevski cvjetnik* (od 26. decembra 1868. do 13. jula 1872.).³⁴ U periodu izlaska ovih novina javljaju se ideje i inicijative za otvaranje čitaonica. U vezi s tim značajno je spomenuti članak u *Sarajevskom cvjetniku*, gdje se u tekstu pod naslovom „Našu staru želju opet izjavljujemo” kritički osvrće na beskorisno provođenje slobodnog vremena, dok je u većini većih mjesta carske države data važnost čitaonicama i bibliotekama. U tom tekstu se navodi i da u našem vilajetu ne samo da se nije nikakva nova čitaonica otvorila, nego i one knjižnice koje već postoje bačene su u zaborav te poziva čitaoce na razmišljanje.³⁵ Tu možemo vidjeti potrebu stanovništva za čitaonicama koje smatraju izrazito važnim.

U doba Austro-Ugarske, časopisi koji su kod Bošnjaka budili interes za književnost, prosvjetu i kulturu općenito u početku bili su: *Bošnjak* (1891–1910, urednik Mehmed-beg Kapetanović – Ljubušak), *Behar* (1900–1911), *Ogledalo* (1907. god koje je izašlo samo u 13 brojeva pod uredništvom Safvet-bega Bašagića), *Gajret* (1907–1941. sa prekidima), *Biser* (1912–1914 i 1918.).³⁶ Pretpostavlja se da se u kiraethana mogli pronaći navedeni časopisi, a njihovi urednici su bili članovi i utemeljitelji kiraethana.

---

³³ Skarić, Vladislav, Osman Nuri, Hadžić, Nikola, Stojanović, Bosna i Hercegovina pod austro-ugarskom upravom. Beograd: Izdavačko i knjižničarsko preduzeće geca kon, bez godine izdanja., str. 66–67

³⁴ Hadžiosmanović, Lamija, Biblioteke u Bosni i Hercegovini 1878–1918., str. 25

³⁵ „Našu staru želju opet izjavljujemo“, Sarajevski cvjetnik, Sarajevo, br.39,1871., str.1

³⁶ Hadžiosmanović, Lamija, Biblioteke u Bosni i Hercegovini 1878–1918., str. 40

“Knjige koje su kiraethane posjedovale uglavnom su bile pokloni utemeljitelja ili članova kiraethana, a vjerovatno su bile, barem u početkom, na turskom ili nekom drugom orijentalnom jeziku.”³⁷

Također zbog djelovanja političkih stranaka, određivalo se koji časopisi mogu biti u određenoj kiraethani.

“Nakon formiranja političkih stranaka, kiraethane su se podijelile, a sam odabir časopisa koji je dolazio redovno u kiraethanu govorio je kojoj političkoj opciji članstvo pripada. Kiraethana u Mostaru je u martu 1907. godine izbacila listove *Glasnik i Musavat*.”³⁸

b) predavanja iz raznih oblasti održavala su se uglavnom u prostorijama kiraethana i u okviru njihovih djelatnosti

Ta predavanja su bila iz kulturne i političke povijesti Bosne, književnosti, medicine, poljoprivrede, fizike i drugih znanosti. Vlast je posebno nadzirala politička predavanja i određivala ko može biti predavač.

“Olakšanje je došlo nakon aneksije i formiranja Bosanskohercegovačkog sabora. Nakon toga su uglavnom članovi sabora posjećivali kiraethane u manjim mjestima, kako bi propagirali političke stavove, ali i upoznali se sa životom stanovnika. Jedan od njih bio je Ćamil ef. Karamehmedović, član Bosanskog sabora iz Mostara. On je 1911. godine posjetio kiraethanu u Ljubinju, a njegova posjeta je izazvala veliko interesovanje, što je bilo specifično za manja mjesta.”³⁹

Potvrde o predavanjima možemo naći u dosta članaka u listu *Bošnjak* koji je obavještavao čitatelje o održanim predavanjima.

c) godišnje skupštine kiraethana

Kiraethane su održavale godišnje skupštine na kojima su predstavljali dotadašnji rad, birali novi odbor i dogovarali naredne ideje.

---

³⁷ Isto, str. 173

³⁸ Younis, Hana, Otvaranje i rad muslimanskih čitaonica u manjim mjestima Bosne i Hercegovine početkom 20. stoljeća., str. 106

³⁹ Isto, str. 107–108

“Izbori novih odbora, skupštine nekih drugih društava kao npr. *Gajreta*, godišnje priredbe pojedinih društava, kao i drugi javni skupovi značajni su sadržaji rada kiraethana.”⁴⁰

Ovdje treba spomenuti i skupštine za Bajrame u Sarajevskoj čitaonici koje su imale za cilj obilježavanja i čestitanje blagdana i skoro su prešle u tradiciju, i na njima su bili prisutni čelni ljudi vjerskog i političkog života u to vrijeme.

d) zabave sa igrankama i slične priredbe

Kao što smo već spomenuli jedan način finansiranja kiraethana su bili i prihodi sa zabava, a pored toga te su zabave okupljale veliki broj građana. Prihodi su se skupljali od uplatnica i dobrovoljnih priloga. Oni su, pored članarine koju bi plaćali svi članovi kiraethane, održavali kiraethane i omogućavali im da obogaćuju i realiziraju planirane sadržaje. Vrlo često dijelovi od tih prihoda išli su za potpomaganje nekih dobrotvornih društava, za pomoć siromašnom stanovništvu i đacima, za osnivanje mekteba, biblioteka i druge slične svrhe, što ćemo i vidjeti u nastavku rada kad budemo spominjali određene kiraethane.

Neke kiraethane su pravilima kao cilj upisivale “davanje zabava u čitaoničke i različite dobrotvorne svrhe”. Druge su naglašavale da je svrha postojanja vidna kroz priređivanje “zabava, izleta, diletantskih predstava...”⁴¹

U manjim mjestima su se rijede priređivale zabave, ali su predstavljale posebne događaje. Zabave su često održavane i za Bajrame.

“Neko od prisutnih je o onome što se dešavalo na zabavi redovno izvještavao različite časopise. Najdetajnije izvještaje sa zabava je prenosio list *Bošnjak*.”⁴²

Najčešće se izvodila predstava “Abdullah-paša” Safveta-bega Bašagića.

“.. Na zabavama su se izvodile predstave autora Hamida Šahinovića-Ekrema. On je jednom prilikom čak objavio i oglas u kojem je pisalo da ukoliko neko *društvo ili kiraethana kani prilikom koje zabave predstavljati koji od svojih komada ‘Gjavopod cergom’, ‘Orden’ i ‘Punicu’, to umoljavam, da se prije dotično društvo javi kod uredništva Behara*. Uz napomenu da će se

⁴⁰ Besarović, Risto, *Iz kulturne prošlosti Bosne i Hercegovine (1978 – 1918)*, str. 26

⁴¹ Arhiv Bosne i Hercegovine (ABiH) / Archives of Bosnia and Herzegovina (ABIH), Zemaljska vlada Sarajevo (ZVS) / National Government Sarajevo (NGS). 1904., str. 19

⁴² Younis, Hana, *Otvaranje i rad muslimanskih čitaonica u manjim mjestima Bosne i Hercegovine početkom 20. stoljeća.*, str. 103

izvedba dozvoliti svima te da je cilj javljanja “*samo onako da znadem, dokle dopiru moje komedije*”. (Bošnjak XIV (39): 3)”⁴³

Pojedine kiraethane koje su imale sekcije poput dramske i tamburške, njihovi članovi su nastupali na zabavama. A neke su na zabavama uvodili i igranje tombole.

e) svakodnevno okupljanje u kiraethanama radi druženja i zabave

Kiraethane su uglavnom imale posebnu prostoriju gdje se mogla popiti kahva, čaj, i druga bezalkoholna pića, a neke su u tim prostorijama imale i igre za zabavu. Pa tako Džemaludin Šestić piše o radu zeničke kiraethane i kaže: “U prizemlju zgrade *Kiraethane* nalazile su se dvije veće prostorije, mokri čvor te kahvodžak /prostor za pripravljanje kahve i čaja sa ognjištem/. Jedna od tih prostorija je bila opremljena al’a turka, sa sećijama duž svih zidova i peškunima, a služila je u reprezentativne svrhe. Druga prostorija koja je bila veća, imala je stolove sa stolicama i nešto kasnije bilijar. U ovoj prostoriji je bila društvena biblioteka.”⁴⁴

Pogotovo u manjim mjestama kiraethane su bile centar druženja i upoznavanja sa svakodnevnim dešavanjima.

“Hazim Muftić u jednom od svojih poučnih tekstova iz 1910. godine piše kako su kiraethane centri života te kako pored čitanja u njima svaki član može da uživa u čaju, kahvi, limunadi ili sirupu od ruže. Uz odabrano piće čitale su se novine, ali i razgovaralo o politici i ostalim dešavanjima ne samo u Bosni nego i mnogo šire. Muftić piše kako si *htio ne htio* morao *saznati Šta je s Sirijom, Grčkom, Makedonijom, šta je novog u Engleskoj ili Njemačkoj*. (Gajret III (11) :176-178)”⁴⁵

Na osnovu tih svakodnevnih razgovara su se i pojavile različite političke ideje.

f) djelovanje sekcija u kiraethanama

U nekim mjestima ove sekcije djelovale su u sklopu rada kiraethana, a negdje u sklopu drugih društava, ali su se probe i predstave uglavnom izvodile u prostorijama kiraethana. Da su ove

---

⁴³ Isto, str. 104

⁴⁴ Džemaludin, Šestić, *Kiraethana*. Preporod: Islamske informativne novine, br. 24, 1997., str. 23

⁴⁵ Younis, Hana, *Otvaranje i rad muslimanskih čitaonica u manjim mjestima Bosne i Hercegovine početkom 20. stoljeća.*, str. 105

sekcije radile u sklopu kiraethane vidimo iz primjera zeničke koja je imala posebne prostorije na katu za njihov rad, iako su ove sekcije nešto kasnije formirane.⁴⁶

Također spomenuli smo da su članovi određenih sekcija bili zaduženi i za zabave koje je organizovala određena kiraethana.

“Pojedine kiraethane, poput one u Jezeru, imale su u svom sklopu i tamburaška društva. Turska kiraethana u Bugojnu 1910. godine putem oglasa u listu *Musavat* tražila je *Zborovogju za tamburice*. U oglasu su naveli da pružaju besplatnu sobu za smještaj uz koji nude i *ogrev i svetio*. Kandidati su trebali poslati odgovore na sljedeća pitanja *1. Za koliko može naučiti notalno. 2. Za koju cijenu mjesečno. 3. Svjedodžbe*. Oglas je ponavljan više puta. (*Musavat* V (9): 4)”⁴⁷

Pored dramskih i muzičkih sekcija, pojedine kiraethane su imale i antialkoholna društva/sekcije.

“U jednom broju časopisa *Gajret* objavljeno je pojašnjenje kako je najbolje da *čitaonička i antialkoholistička društva* budu zajedno te da bi se *lahko mogle sve naše kiraethane u takova društva pretvoriti*. Svrha bi tih društava bila, da šire blagotvornu ideju protiv pića, da rade na kulturnom podizanju našega naroda, da bude uspavane narodne sile i oživljuju naš zamrzli život... Na kraju članka autor nudi da ukoliko bi *koja kiraethana ili ko drugi pokušao ovako društvo osnovati, neka se obrati na potpisanog preko; Gajret'-a, koji će im po jedan primjerak pravila poslati i time im mehanički posao olakšati*. (*Gajret* II (1 i 2), 3) I zaista veliki je broj ovih društava koja su bila u sklopu kiraethana. To ne čudi s obzirom na to da je jedan broj kiraethana u svojim pravilnicima predviđao borbu protiv alkoholizma.”⁴⁸

1911. godine je Islamska kiraethana u Nevesinju organizovala i gimnastički odsjek pod nazivom “*Đerzelez*”, a tu informaciju sa oduševljenjem prenijela je Muslimanska sloga gdje je pisalo: “s oduševljenjem pozdravljamo ovaj korak ‘Islamske kiraethane’ u Nevesinju uz poklik: ‘I drugi se u vas ugledali’! U zdravu tijelu – zdrava duša.”⁴⁹

Samija Sarić ističe da su se osnivale u većim gradovima razne sekcije poput “za gombanje, potpomaganje siromaha, literarnu sekciju, sekciju za tamburanje i pjevanje i druge...”⁵⁰

⁴⁶ Džemaludin, Šestić, *Kiraethana.*, str. 23

⁴⁷ Younis, Hana, *Otvaranje i rad muslimanskih čitaonica u manjim mjestima Bosne i Hercegovine početkom 20. stoljeća.*, str. 104

⁴⁸ Isto

⁴⁹ Muslimanska sloga, *Glasiilo bosansko-hercegovačkih muslimana.*, br. 53, str. 3

⁵⁰ Sarić, Samija, *Udruženje islamske omladine u Sarajevu Islamski klub (1905–1910)*. // *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, br. 13, 2005., str. 260

g) političko udruživanje radi nacionalnog interesa Bošnjaka

Iako prema pravilima koja su se dostavljala Zemaljskoj vladi, kiraethane nisu imale nikakav politički značaj, u stvarnosti je to bilo drugačije. Društveno-političke okolnosti dijelom su usmjeravale sadržaj rada kiraethana, one su bile prostor odakle će početi prvi izraz bunta za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju.

Pa tako Ibrahim Kemura kada spominje sarajevsku Kiraethanu kaže: “S osnivanjem ove čitaonice u Sarajevu kao posebne muslimanske institucije otpočinje proces kulturno-prosvjetnog, pa donekle i političkog udruživanja Muslimana. Slične institucije osnivaju se kasnije i u drugim mjestima BiH: 1890. u Banjaluci, 1891. u Tuzli, 1898. u Brčkom, 1899. u Prozoru i dr., te one postaju stjecišta okupljanja Muslimana naročito u vrijeme borbe za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju.”⁵¹

Zbog formiranja političkih partija, dogodile su se i podjele kiraethana, a neke su bile i zatvarane zbog istih razloga.

3.2. Pravila rada kiraethana

Prva aktivnost da bi se otvorila kiraethana je bilo pisanje pravila koja su se dostavljala preko Kotarske oblasti Zemaljskoj vladi, a pravila su pisana od strane upravnog odbora. Tek nakon odobrenja pravila, kiraethana bi mogla početi sa radom. Zbog nenaklonosti režima prema ovim društvima koja su se otvarala u sve većem broju, a da bi bar donekle odužila narastanja ovih ustanova, Vlada ustanovljava stroge propise, pa se stoga na dozvolu o početku rada nekog društva čekalo i po dvije i tri godine.⁵²

“... jedan primjer ukazuje na to da pojedine kiraethane nisu uopšte čekale zvaničnu dozvolu za početak rada. Tako je islamska čitaonica u Bileći 1902/3. godine radila 10 mjeseci bez dozvole!”⁵³

---

⁵¹ Kemura, Ibrahim, Uloga Gajreta u društvenom životu muslimana Bosne i Hercegovine (1903 – 1941), str. 18

⁵² Hadžiosmanović, Lamija, Biblioteke u Bosni i Hercegovini 1878–1918., str. 135

⁵³ Younis, Hana, Otvaranje i rad muslimanskih čitaonica u manjim mjestima Bosne i Hercegovine početkom 20. stoljeća., str. 94

Ponekad bi Zemaljska vlada tražila određene promjene da bi odobrila pravila. Tako je Islamska kiraethana u Kozarcu dobila potvrdu pravila, ali uz uslov da promijeni ukupno pet članova unutar njega.⁵⁴

Od islamske čitaonice u Gračanici 1903. godine traženo je da u pravila unese dodatak državljanstvo članova i odredba o isključenju iz političkih razloga”⁵⁵

Promjene su bile pretežno vezane za nadležnost i odnosile se na pravilo da izabrani odbor odgovara upravnoj vlasti. Svaka promjena pravila se morala prijaviti. Treba naglasiti da članovi kiraethana su bile samo muške osobe i pretežno najugledniji u to vrijeme.

Kiraethane koje su otvarane poslije Sarajevske čitaonice na Bentbaši 1888. godine koristile su kao uzor pravila ove čitaonice. Pravila svake čitaonice su sadržavala sljedeće elemente:

1. Ciljevi i sredstva
2. Članovi, njihova prava i dužnosti
3. Uprava (predsjednik, potpredsjednik, tajnik, blagajnik, knjižničar, nadzornik i nekoliko članova uprave)
4. Glavna skupština i njezine ovlasti
5. Ukinuće društva

“Pravila su bila dosta detaljna, a sadržavala su, pored naziva i cilja, sve ostale propise koje jedno udruženje treba da ima. Unutar pravila bio je regulisan i rad biblioteke, izbor odbora koji je upravljao kiraethanom, koliko puta se sazivala skupština i svi ostali detalji. Razlike u pravilima između kiraethana bile su uglavnom sadržane u cilju i svrsi rada. Tako je kiraethana u Ljubinju kao svrhu navela *njegovanje zajednice i udruživanje isključujući svaki politički značaj*. Višegradska islamska kiraethana je kao cilj društva napisala *da rasprostire prosvjetu izobraženje, čovječnost i prijateljsko zabavljanje sljedećim sredstvima, čitanjem političkih i poučno zabavnih dnevnika, znanstveno popularnih spisah i rasprava*. Stolačka kiraethana u pravilima navela kao cilj da *pripravi nepismene članove društva za pisanje i čitanje*. Islamska kiraethana u Livnu je imala cilj da *ustroji muslimansku čitaonicu u kojoj će se pismeni članovi izobražavati čitanjem poučnih i političkih dnevnih listova*, ali i da *pripravi nepismene članove društva za pisanje i*

⁵⁴ Hadžiosmanović, Lamija, Biblioteke u Bosni i Hercegovini 1878–1918., str. 174

⁵⁵ Sarić, Samija, Osnivanje Islamske čitaonice (kiraethane) i drugih kulturno - prosvjetnih i humanitarnih društava u Gračanici početkom 20. stoljeća. // Gračanički glasnik, br. 14, 2002., str. 47

čitanje te po mogućnosti da jih upućuje i u druge lijepe nauke raznim predavanjima ... da daje zabave u čitaoničke i različite dobrotvorne svrhe. Za razliku od ovih najčešćih ciljeva navedenih u pravilima, kiraethana u Bosanskoj Gradiški je kao cilj navedeno da ustroji jedno tursko društvo. Zemaljska vlada je crvenom olovkom podvukla tursko, ali je pravila odobrila. (ABiH, ZVS, k. 31, 1907, 19/139; k. 52, 1906, 19/252).”⁵⁶

U Pravilima je trebalo naznačiti i naziv kiraethane, a to su bilo pretežno nazivi: Muslimanska kiraethana, Islamska čitaonica, Turska kiraethana, Turska čitaonica i sl.

Obzirom da su pravila ostalih čitaonica bila po uzoru na Pravila “Sarajevske čitaonice” navest ćemo u cijelosti ta Pravila:

“PRAVILA

“Sarajevske čitaonice”

1. Cijelj i sredstva

1.

Društvo nosi ime “Sarajevska čitaonica” i stupa u život danom potvrđenja i odobrenja pravila od visoke zemaljske vlade.

2.

Čitaoničko društvo sakuplja se sa ciljem, da raspodijeli prosvjetu, izobraženje, čovječnost i prijateljsko zabavljanje, sljedećim sredstvima: čitanjem političnih i počno zabavnih dnevnika, znastveno popularnih spisa i razprava, te priregivanjem društvenih i drugih poštenih igara, u koliko se posljednje u društvenim prostorijama bez opterećenja društvene blagajne izvesti mogu.

3.

Sredstva su čitaoničkog društva:

- a) prinosi utemeljitelja
- b) mjesečni prinosi redovnih članova

---

⁵⁶ Younis, Hana, Otvaranje i rad muslimanskih čitaonica u manjim mjestima Bosne i Hercegovine početkom 20. stoljeća., str. 95–96

- d) da mogu stavljati predloge glavnoj skupštini i odboru;
- e) da stranca, koji je pristojan za društvo mogu sa sobom kao gosta dovesti u prostorije društva.

8.

Dužnosti članova jesu:

Prava i dužnosti pojedinih članova prestaju ovim slučajevima:

- 1. Ako se izseli iz Sarajeva, te zatraži izstup iz društva;
- 2. ako umre;
- 3. ako izstupi poslije 3 godine;
- 4. ako glavna skupština zaključi da se iz društva izključi.

III. Uprava

9.

Društvena uprava i izvršivanje zaključaka glavne skupštine pripada odboru, koji se bira na tri godine, i koji se sastoji iz 12 članova i to:

- a) predsjednika;
- b) podpredsjednika;
- c) tajnika;
- d) blagajnika;
- e) knjižničara;
- f) nadzornika;
- g) i još šest članova.

10.

Predsjednik

Čitaonicu pravno zastupa predsjednik, a zamijenik mu je podpredsjednik. Predsjednik rukovodi unutarnju upravu društva, poziva glavnu skupštinu i istu predsjedava, nastoji da se društvenim pravilima potpuno zadovoljava, da se zaključci glavne skupštine i odborskih sjednica potpuno izvršuju. On prima društvu upravljene spise i odboru ih predlaže. Podpisuje sve društvene dopise

i izprave uz sudopis tajnika. Predsjednik imade pravo društvene potroške do iznosa od 10. for samostalno doznačiti.

11.

Tajnik

Sve pisarničke poslove izvršuje tajnik, naročito pako dužnost mu je:

- a) sastavljati sve dopise i odpremati ih;
- b) voditi zapisnik glavne skupštine i odbornih sjednica i izkaz društvenih članova.
- c) napokon supodpsivati dopise

U odsustnosti tajnika zastupa ga jedan drugi član odbora.

12.

Blagajnik

Blagajniku su povjereni novčani poslovi društva, a njegove su dužnosti ovo:

- a) primati društvu pripadajući novac uz vlastoručnu potvrdu
- b) sakupljati društvene prinose.
- c) dužnike radi opomene predsjedniku prijaviti
- d) primati sve uplate, koje su od prije podpisate bile ili su po odboru ili pako po predsjedniku doznačene

On je obavezan na poziv predsjednika u svako vrijeme sa položenim računima dokazati blagajničko stanje. Isto tako dužan je koncem svakog mjeseca podnieti račun odborskoj sjednice. Koncem godine mora podnijeti zaključni račun, kojeg će predsjednik i dva odbornika vidirati, i koji će se na odobrenje skupštini predložiti. Za primitke je blagajnik sam a za izdatke predsjednik i blagajnik odgovoran.

13.

Knjižničar

Knjižničareva je zadaća:

- a) brinuti se za upravu i uredno uzdržavanje knjižnice;

- b) pozajmljivati članovima knjige uz potvrdu;
- c) voditi evidenciju nad poznajmljenim knjigama, paziti da se najdublje za jedan mjesec u knjižnicu povrate, a u slučaju, da se oštete ili izgube, naknadu ili pravu vrijednost od dotičnika naknadi;
- d) u redu držati društvene listove, na vrijeme odašiljati predplate i druge reklamacije;
- e) voditi katalog u 2 primjerka od knjiga koje spadaju u društvenu knjižnicu. Jedan primjerak će biti u arhivi a drugi u knjižnici za upotrebu članova;
- f) na zahtjev predsjednika ili odbora pregledati knjižnicu

14.

Nadzornik

Nadzornikova je dužnost:

- a) sastaviti valjan našastar društvenog pokućstva i drugih pokretnina isti u dva primjerka voditi, od kojeg će jedan primjerak u spisima a drugi u nadzornika sačuvan biti
- b) paziti da se pokućstvo dobro čuva i u redu drži
- c) nastojati da se kućnom redu podpuno zadovoljava

15.

Svi članovi odbora uživaju odlučujući glas u sjednici, a zaključci se stvaraju većinom glasova. Kod jednakog broja glasova odlučuje glas predsjednika. Da se može povoljan zaključak stvoriti, treba da su u sjednici prisutni najmanje dvije trećine odbornika.

16.

Odbor razpravlja i zaključuje sve one predmete, koji nisu osobitim ustanovama glavnoj skupštini nadležni. Ako odbor misli, da bi trebalo neki predmet radi osobite važnosti ili s kojeg drugog razloga glavnoj skupštini na razpravu predložiti, to može onda redovitoj ili vanrednoj skupštini na razpravu predložiti. Odborska se sjednica sakuplja za svaki potrebn slučaj a svakako prvog petka svakog mjeseca. Stigne li jedan predmet za odbor imade se o njemu u prvoj sjednici razpravljati. Razprave u sjednici se vode tako, da predsjednik svoj glas nazadnji daje.

17.

Osim gornjih predmeta naročito nadležni odboru sljedeće:

1. Uprava i nadzor knjižnice, blagajne i inventara pod osobnom odgovornosti rukovoditelja
2. Sastavljanje kućnog reda, ispitivanje prispjelih molba i odlučivanje o primanju novih članova u društvo
3. Sazivanje glavne skupštine
4. Polaganje računa i podnašanje izvještaja s gospodarenja u prošloj godini
5. Napokon postavljanje zamjenika tajniku, blagajniku ili kojem drugom častniku, ako bi oni bili kakovim stalnim uzrokom od izvršavanja svojih zadaća zapriećeni

18.

Prijenosi članova utemeljitelja nesmiju se za svakdanju potrebu društva potrošiti, već se imade s njima kao i glavnicom upravljati.

V. Glavna skuština i njezina vlast

19.

U glavnoj skupštini imadu svi članovi prava glasa. Skupština redovna ili izvanredna. Redovna se skupština sastaje u Sarajevu u mjesecima Junu (haziranu) i Decembru (ćanunievelu) svake godine na dan koga predsjednik naznači i 14 dana unaprijed posebnim pozivom svaku članu navjesti. U tom pozivu za glavnu skupštinu imadu se označiit predmeti viećanja.

20.

Izvanredna skupština može se sazvati u slučaju označenom u članu 15. a mora se sazvati kad to uz oznaku predmeta zahtjeva barem 1/3 članova.

21.

Da budu zaključci glavne skupštine pravo valjani, mora biti barem jedna polovina članova prisutna. Ako toliki broj članova kod prvoga poziva stigao nije, razpušta predsjednik skupštinu a

drugu zakazuje za osam dana, u kojoj se onda donesu pravovaljani zaključci pa ma koliko bilo prisutnih članova.

22.

U djelokrug glavne skupštine spada:

- a) biranje odbora;
- b) ispitivanje blagajničkog zaključka i izvještaja o gospodarenju
- c) ispitivanje poslova, koji spadaju u djelokrug odbora

U slučaju da bi se jednak broj glasova u ovoj razpravi dogodio, odlučuje ona strana medju kojom je glas predsjednika;

- d) razpravljanje o pritužbama podnešenim proti odboru
- e) razpravljanje radi preidnačenja pravila
- f) razpravljanje o ukinuću društva
- g) imenovanje začastnih članova
- h) isključenje društvenih članova (čl. 8.4.)
- i) raspravljanje predloga pojedinih članova (čl.7.d.)

23.

Glasanje za članove odbora obavlja se izbornim cjeduljama, jednako za predsjednika kao i za druge članove.

24.

U izvanrednoj glavnoj skupštini razpravlja se najpre onaj predmet radi kojeg je sazvata, a poslije riešenja istoga nadležna je riešavati i predmete nadležne redovnoj skupštini.

25.

Za preinačenje društvenih pravila nužno je, da je u sjednici prisutno najmanje 2/3 članova.

26.

Nadležna državna oblast (tj. vladin povjerenik za grad Sarajevo), koja ima pravo nadzirati društvo ovlaštena je u svako vrijeme pregledati i ispitati društvene knjige i druge radove a u svaku glavnu skupštinu, koja se prvo tri dana prijaviti imade, svog zastupnika izaslati.

VI. Ukinuće društva

27.

Društvo se može ukinuti zaključkom glavne skupštine, u kojoj se mora biti barem 2/3 članova; osobito se ukida društvo:

- a) ako se broj članova toliko smanji, da se prinosima niti troškovi podmirivati neuzmognu
- b) ako bi se društvo prezadužilo i pod stečaj došlo
- c) ako bi društvo radi prota ustanovama ovih pravila, ili ako bi društvo prekoračilo djelokrug ustanovljen ovim pravilima, napokon ako bi rad društva doveo javni mir i opšti poredak, u opasnost, to će nadležna vlast moći društvo ukinuti. Zaključak o ukinuću društva imade se zemaljskoj vladi predložiti.

28.

Ako bi se društvo ma iz kojeg razloga ukinulo, sve imanje pripada mearifskom sanduku okružja Sarajevskog.

29.

Prijepirke, koje se porode medju članovima u društvenim prostorijama riešava odbor a proti njegovom riešenju nepostoji nikakovo pravo priziva.

U Sarajevu 22. Aprila 1888.

Broj 30389/1.

Odobrava se dopunjenjem 22. i 26. člana.

Sarajevo 26. maja 1888.

Za poglavicu zemaljske vlade Administrativni upravitelj Sauerwald v.r.”⁵⁷

---

⁵⁷ Pravila Sarajevske čitaonice. Sarajevo: Tiskarna Bosanske pošte, 1888.

4. PREGLED RADA KIRAETHANA, NJIHOVA ULOGA I ZNAČAJ

4.1. Pojedinačni pregled rada kiraethana po mjestima

Na osnovu arhivske građe, relevantne štampe i literature imamo pisani trag o djelovanju kiraethana te ćemo u ovom dijelu rada predstaviti njihov pojedinačni rad. Iz razloga što o kiraethanama iz osmanskog perioda znamo samo da su postojale, predstaviti ćemo kiraethane koje su djelovale za vrijeme austrougarske vlasti. Prva kiraethana u Bosni i Hercegovini u tom period se otvara 1888. godine, tek deset godina nakon dolaska spomenute vlasti.

“Prema detaljnom popisu muslimanskih kiraethana koji je objavio Suljkić (1992, 33-39), njih je u periodu austrougarske uprave otvoreno ukupno 95. Međutim, izvori ukazuju da to nije konačan broj. Prema dostupnoj građi možemo reći da je u tom periodu otvoreno najmanje 100 kiraethana”⁵⁸

Pojedinačni pregled rada kiraethana ćemo predstaviti počevši sa prvom osnovanom kiraethanom, pa dalje hronološki kako su se otvarale po mjestima. Na osnovu ovog pregleda ćemo vidjeti dinamiku otvaranja i broj osnovanih kiraethana te njihovu rasprostranjenost po cijeloj Bosni i Hercegovini.

1888. godina

MUSLIMANSKA ČITAONICA U SARAJEVU

Prva čitaonica je Sarajevska čitaonica, utemeljena 1888. godine na inicijativu obrazovanih Bošnjaka, među kojima se ističe Mehmed-beg Ljubušak koji je zajedno sa izvjesnim Abdulah ef. donirao i prve knjige ovoj čitaonici koji su bili na turskom jeziku. Pravila ove čitaonice su odobrena od strane Zemaljske vlade 26.05. 1888. godine (u prethodnom poglavlju smo u cijelosti

---

⁵⁸ Younis, Hana, Otvaranje i rad muslimanskih čitaonica u manjim mjestima Bosne i Hercegovine početkom 20. stoljeća., str. 19

predstavili ta pravila). Čitaonica je otvorena 19. 7. 1888. godine u novoj zgradi na Bentabaši, podignutoj specijalno za tu svrhu, a sagrađena je u orijentalnom stilu o trošku mearif-sanduka.⁵⁹

Kada se prva skupština sastala i društvo ustanovljeno čitaonica je imala 135 svojih članova. Upravu čitaonice su sačinjavali: predsjednik Mahmud-beg Fadilpašić, sarajevski gradonačelnik; potpredsjednik Nezir Škaljić, blagajnik i knjižničar Vejsil Svrzo, nadzornik Mehmed Rešidović, tajnik Hilmi Muhibić, te stalni članovi odbora: vladin savjetnik Kosta Hermann, Mehmed-beg Kapetanović, Ibrahim-beg Bašagić, Mehmed Hulusi, Mehmed-beg Fadilpašić i Husein Karabegović.⁶⁰

Na osnovu raspoloživih izvora nismo mogli saznati detalje o fondu ove čitaonice, ali postoje podaci da su mnogi donirali svoje knjige i time obogaćivali fond čitaonice.

A samo postojanje čitaonice značilo je korak naprijed u kulturnim i prosvjetnim nastojanjima. Sigurno je da je Sarajevska čitaonica djelovala na političko i kulturno sazrijevanje Bošnjaka zasnovano na orijentalnoj-islamskoj tradiciji, spojenoj sa evropskim stremljenjima. Prisustvo književnika i istaknutih obrazovanih ljudi tog vremena u upravi čitaonice kao što su Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak, Hilmi Muhibić, Mehmed Hulusi i drugi, u najmanju ruku garantovalo je veći uspjeh ove ustanove.⁶¹

U sadržaju rada ove kiraethane posebno mjesto zauzimaju predavanja koja su u njoj držali istaknuti obrazovani ljudi tog vremena kao što su Safvet-beg Bašagić⁶² - predavanja sa temama iz prošlosti Bosne i Hercegovine pod osmanskom vlasti, zatim Kosta Hermana – predavanje o historiji Bosne i Hercegovine.⁶³

Pored redovnih i vanrednih skupština kiraethane, u njezinim prostorijama održavane su i skupštine i nekih drugih društava koja su djelovala u to vrijeme. Isto tako, njen prostor je korišten i za bajramske prijeme i čestitanja kojima su prisustvovali zvaničnici i gradski zastupnici.

Nepotpisan autor teksta u *Bosansko-Hercegovačkom glasniku* iz 1906. godine, pita se zašto je to tako, jer su kuće svih muslimana širom otvorene u ovim mubarek danima za sve one koji dođu da

---

⁵⁹ Kruševac, Todor, Sarajevo pod Austro-Ugarskom upravom 1878 – 1918. Sarajevo: Muzej grada Sarajeva, 1960., str. 277

⁶⁰ Muhamedovska čitaonica, Sarajevski list, br.122, 1888., str. 2–3

⁶¹ Hadžiosmanović, Lamija, Biblioteke u Bosni i Hercegovini 1878–1918., str. 174

⁶² Traljić, Mahmud, Istaknuti Bošnjaci. Sarajevo: El Kalem. 1898., str. 19

⁶³ Predavanje u kiraethani, Bošnjak, br. 6, 1898., str. 2

domaćinu čestitaju i sreću mu požele. Mogući razlog tome je, kako on dalje navodi, da se činovnici ne namuče obilazeći muslimanske kuće, iako pripadnici drugih vjera primaju čestitke za svoje praznike u svojim kućama. Dakle, takvi skupovi su bili prešli u tradiciju, jer je to trajalo oko 15 godina.⁶⁴

Kiraethana je bila mjesto gdje su se održavala i sijela zabavnog sadržaja, kao npr. tombola i druge slične zabavne igre. Sarajevska čitaonica je u početku bila jedino mjesto ovakve vrste sastajanja i okupljanja Bošnjaka i kao takva je zaista bila potreba ljudi tog vremena.

Sve do osnutka *Gajreta* 1903. godine, koji je predstavljao rezultat društveno-prosvjetnog i kulturnog djelovanja druge generacije bošnjačkih književnika i drugih istaknutih obrazovanih ljudi sa Safvet –begom Bašagićem i Edhemom Mulabdićem na čelu, ova čitaonica je bila društveno sjecište uglednijih Bošnjaka.⁶⁵

Međutim, to je bilo doba intezivnog osnivanja društava raznih profila, pa i u radu čitaonice bi dolazilo do stagnacije. U takvoj situaciji, uprava bi obećavala preporod društva i vrlo brzo bi se javio veći broj novih članova, što je bio pokazatelj da čitaonica nije gubila na važnosti. 1904. godine je preimenovana u Islamsku kiraethanu.

Sarajevska čitaonica djelovala je do kraja austrougarske vlasti, i bez obzira na to što su je u štampi nazivali muslimanska ili muhamedovska čitaonica, jer su njeni utemeljitelji i najveći broj članova bili Bošnjaci, njeni dugogodišnji članovi su bili i nemuslimani.⁶⁶

Na kraju se može kazati da je Sarajevska čitaonica u mnogome doprinijela prilagođavanju Bošnjaka na nove društvene i političke prilike u Bosni i Hercegovini, omogućivši im prosvjećivanje čitanjem tekuće štampe i savremenih izdanja i utjecala na stvaranje posebnog bosanskog integriteta u okvirima političkih koncepcija austrougarske uprave.

---

⁶⁴ Čestitanje Bajrama u Sarajevskoj kiraethani, Bosansko-Hercegovački glasnik, br.7, 1906. str. 4

⁶⁵ Rizvić, Muhsin, Književno stvaranje muslimanskih pisaca u Bosni i Hercegovini u doba austro-ugarske vladavine. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1973., str. 78

⁶⁶ Udruženje Islamske omladine, Behar, br.24, 1906., str. 3

Slika 1. Sarajevska kiraethana: Nedžad Kurto, *Arhitektura Bosne i Hercegovine: razvoj bosanskog stila*, Sarajevo 1998.⁶⁷

1890. godina

MUSLIMANSKA KIRAETHANA U BANJALUCI

Prvo banjalučko udruženje u vrijeme austrougarske okupacije bila je upravo Muslimanska kiraethana u Banjaluci. Kiraethana je primala veliki broj časopisa, a brojala je 315 članova.⁶⁸

Kiraethana se nalazila u dvorištu džamije Ferhadija. I radila je na kulturno-prosvjetnom uzdizanju Bošnjaka putem predavanja, štampe i ostalih sadržaja. U knjizi Riste Besarovića *Iz kulturne prošlosti Bosne i Hercegovine 1878–1918* o banjalučkoj kiraethani se kaže: “Vrijedno je- ističe Henrik Rener u svojoj knjizi – u Banjaluci spomenuti kiraethanu, muhamedovsku čitaonicu, otmjenu zgradu mauričkog sloga, (kao i u Sarajevu) u glavnoj ulici, što ide u čaršiju. Kiraethane nijesu više samo čitaonice, nego su postale kasine, klubovi, u kojima se upriličuju sastanci i predavanja, te po tom služe veoma korisnoj svrsi. Takve su radničke i činovničke kasine te i druge čitaonice po Bosni – zaključio je Rener svoja zapažanja o banjalučkoj kiraethani i drugim bosanskim čitaonicama iz tog vremena.”⁶⁹

⁶⁷ Kiraethana na Bentbaši: Izgubljeni svijet knjige. Dostupno na: <https://balkans.aljazeera.net teme/2022/9/30/kiraethana-na-bentbasi-izgubljeni-svijet-knjige> (27. 5. 2023.)

⁶⁸ Hadžiosmanović, Lamija, *Biblioteke u Bosni i Hercegovini 1878–1918.*, str. 174

⁶⁹ Besarović, Risto, *Iz kulturne prošlosti Bosne i Hercegovine (1878 – 1918).*, str. 36

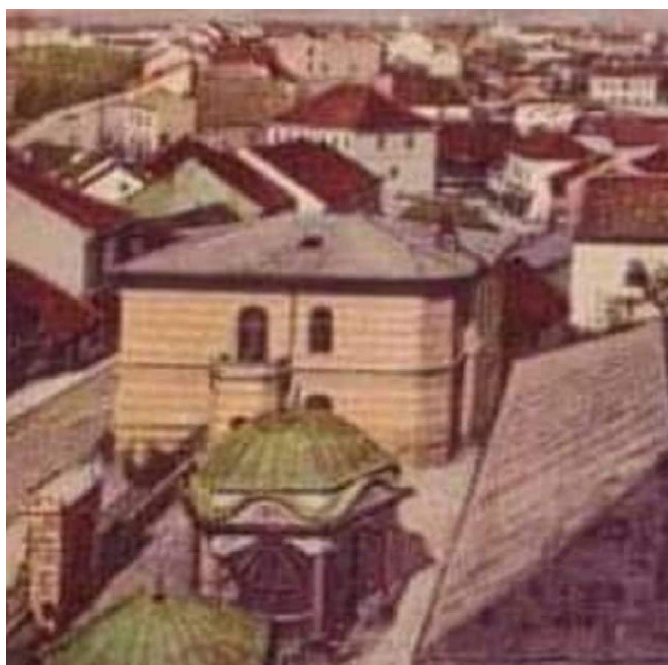

Banjalučka kiraethana priređivala je zabave u raznim prilikama kao što je npr. ona da dan 1-Muharrema, a čist prihod namijenjen je u korist blagajne banjalučke kiraethane. Predsjednik kiraethane u to vrijeme je bio Hamdi-beg Džinić.⁷⁰

Prema podacima iz Bošnjaka, Banjalučka kiraethana je za hidžasku željeznicu, 1905. godine, sakupila 5.000 kruna.⁷¹

Prihode sa svojih zabava kiraethana u Banjaluci je davala i za pomoć banjalučkoj sirotinji te za islamsko potporno društvo “Gajret”.⁷²

Prema službenim podacima kiraethana je srušena 1938. godine, a razlog je bio proširenje puta. prema Gornjem Šeheru.

Slika 2. Kiraethana u Banja Luci⁷³

---

⁷⁰ Zabava Banjalučke kiraethane, Behar, Sarajevo, br. 22, 1904., str. 349

⁷¹ Bošnjak, list za politiku, pouku i zabavu. , br. 50, str. 2

⁷² Zabave, Behar, Sarajevo, br. 17, 1906., str. 269

⁷³ Banjalučka kiraethana - muslimanska čitaonica. Dostupno na:
<https://www.cenzura.ba/clanak/banjalucka-kiraethana-muslimanska-citaonica/988> (27. 5. 2023.)

ISLAMSKA KIRAETHANA U BRČKOM

Prema Hani Younis Islamska kiraethana u Brčkom je osnovana 1890. godine.⁷⁴ A i prema pisanju *Behara* saznajemo da je postojala kiraethana, ali je ukinuta. Zatim je otvorena nova kiraethana u Brčkom koja će biti spomenuta u nastavku rada.

1891. godina

MUSLIMANSKA KIRAETHANA U DONJOJ TUZLI

Muslimanska kiraethana u Tuzli je osnovana 1891. godine i njezin predsjednik je bio dr. Mehmed Šerbić i ostao je na toj dužnosti do kraja Prvog svjetskog rata, odnosno do svoje smrti. Čitaonica je nosila naziv Dolnjotuzlanska kiraethana obzirom da se nalazila u donjem dijelu Tuzle, a i kasnije je bilo još kiraethana u Tuzli.

Čitaonica je radila na kulturno-prosvjetnom uzdizanju Bošnjaka, a posjedovala je veliki broj vrijednih i rijetkih knjiga, koje je dobivala čak i iz inostranstva.⁷⁵

“Kiraethani je cijelj rasprostirati prosvjetu i izobraženost, unapregjivati čovječnost i prijateljsku zabavu, sredstva su tome: čitanje zabavno poučnih listova, popularno znanstvenih spisa i rasprava, (...), zatim priregjivanje društvenih i drugih poštenih igara”⁷⁶

Zanimljivo je da u Pravilima ove kiraethane ističu i čovječnost i prijateljstv te želju da ih unaprijede čitajući spomenutu građu. Ne zna se tačna godina prekida rada Tuzlanske kiraethane, ali na osnovu izvještaja Zemaljske vlade u kojima se ona spominje 1906. godine, a već 1911. godine ne spominje, možemo pretpostavit da je prestala sa radom nekad u tom periodu. Kasnije su se otvorile još dvije kiraethane u Tuzli koje ćemo spomenuti u nastavku rada.

---

⁷⁴ Younis, Hana, Otvaranje i rad muslimanskih čitaonica u manjim mjestima Bosne i Hercegovine početkom 20. stoljeća., str. 18

⁷⁵ Suljkić, Hifzija, Muslimanske čitaonice (kiraethane) u Bosni i Hercegovini., str. 36

⁷⁶ Pravila čitaonice prema: Zulić, Omer, Osnivanje i kulturno-prosvjetno djelovanje čitaonica u Okrugu Tuzla, u Austro-Ugarskom periodu., str. 410

DR MEHMED ŠERBIĆ

Slika 3. Mehmed Šerbić, predsjednik muslimanske kiraethane u Tuzli⁷⁷

1897. godina

TURSKA KIRAETHANA U DONJEM VAKUFU

O ovoj kiraethani znamo samo da je otvorena 1897. godine i taj podatak navodi Hifzija Suljkić.⁷⁸

MUSLIMANSKA KIRAETHANA U ROGATICI

Na osnovu podatka preuzetog iz lista *Bošnjak* saznajemo da je ova kiraethana otvorena 1897. godine.⁷⁹ iako autori Hifzija Suljkić i Lamija Hadžiosmanović smještaju njeno otvaranje u 1898. godini. U Rogatici su osnovane i još dvije čitaonice, to jeste Islamska kiraethana 1911. godine i muslimanska čitaonica 1913. godine.⁸⁰ O radu ovih čitaonica nema više podataka.

---

⁷⁷ Zulić, Omer, Osnivanje i kulturno-prosvjetno djelovanje čitaonica u Okrugu Tuzla, u Austro-Ugarskom periodu., str. 411

⁷⁸ Suljkić, Hifzija, Muslimanske čitaonice (kiraethane) u Bosni i Hercegovini., str. 38

⁷⁹ Otvorena nova kiraethana, Bošnjak, br. 50, 1897., str. 3

⁸⁰ Suljkić, Hifzija, Muslimanske čitaonice (kiraethane) u Bosni i Hercegovini., str. 33

Slika 4. Muslimanska kiraethana u Rogatici⁸¹

1898. godina

MUSLIMANSKA KIRAETHANA U MOSTARU

1898. godine osnivačka skupština koja je održana u velikoj Sali Kalahne na velikoj Tepi zvanično je proglasila otvorenje muslimanske čitaonice u Mostaru pod nazivom “Džemijjet-i hajrije islamije”, a osnovali su je mostarski građani koji nisu pristajali uz Džabića, jer je Džabić oduvijek bio u opoziciji prema vladi. Zemaljska vlada je osnivanje ovog društva rado i blagonaklono pozdravila i podupirala. Za prvog predsjednika izabran je poznati mostarski gradonačelnik Mujaga Komadina (1839-1925).

Od konstituisanja ovog društva pa do poznatog slučaja otmice Fate Omanović, ove dvije partije su živjele na ratnoj nozi i ne samo da su privatno pričali loše jedni o drugima, nego su javno u novinama napadali. Ali, to je sve imalo lokalni karakter, jer kad je došla u pitanje opšta stvar, sve je to iščezlo. Svi članovi kiraethane sa predsjednikom Mujagom Komadinom i tajnikom Šerifom Arnautovićem, prišli su Džabiću i solidarisali se sa njegovim pokretom. Zemaljska vlada je u aprilu 1900. godine smjenila mostarskog muftiju i vođu pokreta Ali Fehmi-efendiju Džabića i zatvorila mostarsku kiraethanu, kao mjesto okupljanja bošnjačke opozicije. Njezin sekretar Šerif

⁸¹ Zanimljivosti koje možda niste znali o Rogatici. Dostupno na:
<http://rogatica-bih.blogspot.com/2011/01/zanimljivosti-o-rogatici.html> (27. 5. 2023.)

Arnautović otpušten je iz općinske službe, a mnogi ugledni građani pozatvarani su zbog agitacije i bunjenja.⁸²

U pravilima društva piše da je ono imalo zadatak da: “širi društveni napredak, nauku i izobrazuje članove, da podiže materijalno stanje poljodjelaca, obrtnika i trgovačkih poduzeća, da pomaže siromašne muslimanske familije, da ustroji čitaonicu, da djeli stipendije i da nema nikakav politički značaj.”⁸³

TURSKA KIRAETHANA U PRIJEDORU

1898. godine je osnovana i turska kiraethana u Prijedoru, a prvi predsjednik je bio Omer Vehbi ef. Ćirkinagić. Na glavnoj redovnoj skupštini članova održanoj 30. 12. 1906. godine ponovo je izabran na mjesto predsjednika i ostao je tu neprekidno devet godina, to jest od samog početka Kiraethane. Na ovoj skupštini, predsjednik je podnio temeljit izvještaj o djelovanju društva u protekloj godini u kojem je kazao da je društvo finansijski dobro poslovalo i da posjeduje solidan iznos u gotovini. Tad su izabrani i ostali članovi odbora: Husret-beg Kapetanović, načelnik grada, Ali-beg Kapetanović, Osman-beg Hadžiselimbegović, Sulejman ef. Mandić, Omer ef. Suša, kadija, Ibrahimaga Kahrić, Ali ef. Mandić, Sulejmanaga Đakovac, Mehmedaga Crnalić, Ibrahimaga Avdić i Junazaga Ergeli. Odbor je odobrio i 200 kruna „Gajretu“, i time je kiraethana postala član utemeljitelj „Gajreta.“⁸⁴

Ova kiraethana je organizovala mnoge zabave na kojima je pored muzike i recitacija uvijek prikazivana neka predstava, a Abdullah Bušatlić u *Beharu* (1904. godine) navodi: „Da naše kiraethane sve više dolaze do uvjerenja, da one nijesu samo za čitanje novina, već više za naših bratskih sastanaka, za našeg života društvenog u pravom smislu.“⁸⁵

Isti autor govori o održanoj zabavi u prijedorskom hotelu na kojoj je prisustvovao veliki broj građana kako iz Prijedora tako i iz Sane, Novog, Kostojnice, Dubice i Banjaluke. Među gostima je bilo i nekoliko akademika iz Zagreba i Beča. Ove zabave su pobudile interesovanje kod

---

⁸² Skarić, Vladislav, Osman Nuri, Hadžić, Nikola, Stojanović, Bosna i Hercegovina pod austro-ugarskom upravom., str. 66–67

⁸³ Hasandedić, Hivzija, Muslimanska društva u Mostaru. // Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, br. 11, 2001., str. 200

⁸⁴ Dopisi: Prijedor. Bosansko-Hercegovački glasnik, Sarajevo, br. 6, 1907., str. 3

⁸⁵ Abdullah, Bušatlić, Zabava prijedorske kiraethane. Behar, br. 18, 1904., str. 286

prijedorske omladine za društveni rad i život i pored neočekivanog materijalnog uspjeha postizale su još veći moralni uspjeh.⁸⁶

MUSLIMANSKA KIRAETHANA U BRČKOM

Podatak da je ova kiraethana otvorena 1898. godine nalazimo kod Hifzije Suljkića⁸⁷, a Hana Younis godinu osnivanja ove kiraethane smješta u 1897. godinu.⁸⁸ 1905. godine ova kiraethana je preimenovana u Islamsku kiraethanu.

Na osnovu pisanja u *Beharu* iz 1906. u Brčkom je odavno postojala kiraethana, ali je ukinuta, te je nova osnovana, stoga možemo zaključiti da je Muslimanska kiraethana u Brčkom prestala s radom prije 1906. godine.⁸⁹

1899. godina

ISLAMSKA KIRAETHANA U BIJELJINI

Prva kiraethana u Bijelini u vrijeme austrougarske vladavine osnovana je 1899. godine. Zgrada čitaonice bila je u Staroj čaršiji na desnom uglu odakle se kretalo u harem džamije Sultan Sulejmana. U kiraethani pored službene štampe – listova *Bosna* i *Sarajevski cvijetnik* bio je i skromni fond sa knjigama na turskom i bosanskom jeziku.⁹⁰

“Zgrada je izgrađena sredstvima kiraethane, što govori o dobroj organizovanosti iste, te dobroj potpori od strane stanovništva i članova kiraethane. Naime, na osnovu Izvoda iz Zapisnika sa sjednice Središnjeg odbora vakufskog povjerenstva u Sarajevu, od 10. i 12. oktobra 1903. godine raspravljano je o zahtjevu kiraethane iz Bijeljine, a po pitanju korištenja navedene zgrade. Vakufska komisija iz Bijeljine tom prilikom je predočila Središnjem odboru molbu kiraethanskog društva u Bijelini, da se dozvoli da mogu uživati (koristiti) cijelu kiraethansku zgradu i bašču još pet godina besplatno. Središnji odbor, nakon diskusije i različitih prijedloga, zaključuje *da se kiraethanska zgrada kao i bašča prepusti društvu na daljnje četiri godine besplatno i to počam od 1. novembra 1903. god., i da se u tome smislu sklopi ugovor i ovamo (Središnji odbor vakufskog*

⁸⁶ Abdulah, Bušatlić, Zabava u Prijedoru. Behar, br.20, 1903., str. 319–320

⁸⁷ Suljkić, Hifzija, Muslimanske čitaonice (kiraethane) u Bosni i Hercegovini., str. 36

⁸⁸ Younis, Hana, Otvaranje i rad muslimanskih čitaonica u manjim mjestima Bosne i Hercegovine početkom 20. stoljeća., str. 95

⁸⁹ Muslimanska kiraethana u Brčkom, Behar, br. 20, 1906., str. 317

⁹⁰ Suljkić, Hifzija, Muslimanske čitaonice (kiraethane) u Bosni i Hercegovini., str. 36

povjerenstva u Sarajevu, op. a.) na odobrenje predloži. Kiraethansko društvo je prvobitno, svojim sredstvima izgradilo polovinu zgrade u kojoj je smještena čitaonica, sa pravom uživanja na deset godina, da bi naknadno izgradilo i drugu polovinu, sa pravom korištenja od deset godina. Već 21. oktobra 1903. godine Vakufsko povjerenstvo je izvijestilo Zemaljsku vladu o zaključku vezanom za ustupanje zgrade kiraethanskom društvu, sa molbom da se navedeni zaključak odobri. Izgradnja zgrade, sredstvima kiraethane, govori o dobroj organizovanosti i djelovanju pomenute čitaonice. Naime, u tom periodu, pa i znatno kasnije, mnoge druge čitaonice su, za razliku od pomenute, koristile uglavnom neuslovne, iznajmljene prostorije za svoj rad.”⁹¹

Slika 5. Islamska kiraethana u Bijeljini na desnom uglu prema haremu džamije Sultan Sulejmana⁹²

---

⁹¹ Zulić, Omer, Osnivanje i kulturno-prosvjetno djelovanje čitaonica u Okrugu Tuzla, u Austro-Ugarskom periodu., str. 412

⁹² Sultan Sulejmanova Atik džamija u Bijeljini – najstarija sačuvana građevina u semberiji i Posavini. Dostupno na: <https://mizjanja.ba/vijesti/sultan-sulejmanova-atik-dzamija-u-bijeljini-najstarija-sacuvana-gradevina-u-semberiji-i-posavini/> (25. 6. 2023.)

MUSLIMANSKA KIRAETHANA U PROZORU

Prema Hifziji Suljkiću i Hani Younis ova kiraethana je osnovana 1899. godinje i to je ujedno jedini podatak o njoj.

1900. godina

MUSLIMANSKA ČITAONICA U MAGLAJU

I ovu kiraethanu spominje Hifzija Suljkić i Hana Younis također nije sačuvan nijedan drugi podatak o njezinom radu i djelovanju.

1901. godina

TURSKA KIRAETHANA U KULEN VAKUFU

U Kulen Vakufu je otvorena još jedna kiraethana 1911. godine pod imenom islamska kiraethana. Ni o njoj kao ni o Turskoj kiraethani nema više informacija.

ISLAMSKA KIRAETHANA U VARGAR-VAKUFU

Prema Hifziji Suljkiću i Hani Younis ova kiraethana osnovana je 1901. godine i to je jedini podatak o njoj.

1902. godina

MUSLIMANSKA KIRAETHANA U FOJNICI

Muhamed Hifzi ef- Muftić iz Banja Luke, službovao je u Fojnici kao šerijatski sudija i u to vrijeme je bio i predsjednik ove kiraethane. On je oživio njen rad, čime je ubrzao i kulturni preporod Bošnjaka.⁹³

---

⁹³ Suljkić, Hifzija, Muslimanske čitaonice (kiraethane) u Bosni i Hercegovini., str. 36

1903. godina

KIRAETHANA NAPREDNIH MUSLIMANA U BIJELJINI

Ovu kiraethanu su podigli tzv. napredni muslimani u Bijeljini 1903. godine, za koju su nešto kasnije podigli i posebnu zgradu u mavarskom stilu. Objekat je bio približno na prostoru ispred Omladinskog doma, a srušen je 1945. godine. Tu je čitaonica odigrala veoma pozitivnu ulogu u preporodu Bošnjaka. Bila je kulturno središte bijeljinskih Bošnjaka, a njen fond je imao nekoliko stotina vrijednih beletrističkih djela na turskom i našem jeziku, a imala je i razmjerno znatan broj čitalaca. U čitaonici je bila zastupljena sva naša štampa, koja je izlazila u Sarajevu i Zagrebu.⁹⁴

Kiraethana je također organizovala i zabave u korist muslimanske sirotinje i "Gajreta". Tako se pohvalno navodi u *Beharu* o organizovanju zabave u hotelu "Drina" 17. 2. 1906. godine. Autor ovog članka smatra da je od velikog značaja ovakva zabava koja će razviti pravi društveni život u mjestu kao što je Bijeljina, gdje je koncentrirana naša aristokracija, gdje je omladina tako mnogobrojna i snažna uz to i svjesna. Korist ove zabave ujedno će imati i muslimanska sirotinja.⁹⁵

Gore navedene misije ova čitaonica će vršiti i između dva rata.

ISLAMSKA ČITAONICA U GRAČANICI

1903. godine je osnovana Islamska čitaonica u Gračanici i tadašnji društveni život Bošnjaka u gračaničkoj čaršiji počinje se odvijati u okviru čitaonice koja je imala sva obilježja nacionalnog kulturno-prosvjetnog društva. Čitaonica je imala fond sa nekoliko stotina knjiga, horsku, diletansku (dramsku) i tamburašku sekciju. To je zasada najstariji poznati oblik javnog kulturno-prosvjetnog organizovanja Bošnjaka u Gračanici.⁹⁶

"U skladu sa članom 2 Pravila Islamske čitaonice, čitaoničko društvo sakuplja se sa ciljem, da *rasprostire prosvjetu, izobraženje, čovječnost i prijateljsko zabavljanje, slijedećim sredstvima:*

---

⁹⁴Isto, str. 36

⁹⁵Zabava u Bijeljini. Behar, broj. 20, 1906., str. 318

⁹⁶Hamzić, Omer, Razvoj kulturno – umjetničkog amaterizma u Gračanici s posebnim osvrtom na kulturno-umjetničko društvo "Adem Alić". // Gračanički glasnik, br. 5, 1998., str. 1

čitanjem političkih i poučno zabavnih dnevnika, znanstveno popularnih spisa i rasprava, te priređivanjem društvenih i drugih poštenih igara.”⁹⁷

Uz privremeni akt ove čitaonice priložen je i spisak od 50 članova.

“Značajno je zapaziti da su osnivači i članovi Islamske čitaonice u Gračanici najvećim dijelom bili vjerski službenici, ali i izrazito veliki broj trgovaca i posjednika. Naime, od ukupnog broja članova njih deset su bili trgovci, a čak 29 posjednici, jedan pekar i jedan dnevničar.”⁹⁸

Tačan podatak o prestanku ove čitaonice nije dostupan, ali se zna da je 1924. godine tamburaška sekcija ove kiraethane i dalje bila aktivna.⁹⁹

Slika 6. Pravila Islamske čitaonice u Gračanici¹⁰⁰

⁹⁷ Zulić, Omer, Osnivanje i kulturno-prosvjetno djelovanje čitaonica u Okrugu Tuzla, u Austro-Ugarskom periodu. str. 413

⁹⁸ Zulić, Omer, Osnivanje i kulturno-prosvjetno djelovanje čitaonica u Okrugu Tuzla, u Austro-Ugarskom periodu., str. 413

⁹⁹ Halilbegović, Nihad, Ali Riza ef. Prohić – život i djelo. Sarajevo: Halkomex d.o.o, 2000., str. 56

¹⁰⁰ Sarić, Samija, Osnivanje Islamske čitaonice (kiraethane) i drugih kulturno-prosvjetnih i humanitarnih društava u Gračanici početkom 20. stoljeća., str. 48

ISLAMSKA KIRAETHANA U JAJCU

O djelovanju ove kiraethane nemamo konkretnih podataka osim jednog članka u *Bošnjaku* u kojem se muslimanska omladina tuži na starije i ugledne zašto ne osnivaju kiraethanu za koja su i pravila odobrena.¹⁰¹

ISLAMSKO ČITALAČKO DRUŠTVO U BILEĆI

Tek što je osnovana Islamska čitaonica u Bileći, 1903. godine kako javlja *Behar*, vrijedna omladina ove kiraethane je pripremila zabavu i to u dobrotvorne svrhe: u korist gradnje džamije i pomoć sirotinje. Koliko god se omladina trudila da svoje uloge odigra što je moguće bolje, toliko su i ostali građani pružali svoju nesebičnu pomoć kao što je npr. Avdaga Selimović koji je ustupio prostorije svoje nove zgrade za zabavu. Predsjednik ove kiraethane, Osman ef. Drljević, otvorio je zabavu na kojoj je odigran dramski spjev “Abdullah-paša” Safvet-bega Bašagića. Na zabavi je bilo preko 400 prisutnih među kojima su bili časnici, činovnici i ostali građani, a poštu svi zainteresovani nisu mogli ući, sve je to ponovljeno i druge večeri.¹⁰²

Zvanično odobrenje za rad i potvrdu pravila od strane Zemaljske vlada čitaonica je dobila 1904. godine te je nastavila sa priređivanjem zabava od kojih su prihodi išli uglavnom u dobrotvorne svrhe, npr. za gradnju nove mektebi-ibadije u Zaušlju kod Bileće. Po dobivanju odobrenja za rad, čitaonica je odlučila proširiti svoj fond te je uputila javni naziv Bošnjacima da šalju poklone u knjigama.¹⁰³

ISLAMSKO ČITALAČKO DRUŠTVO U LJUBINJU

I ova čitaonica je osnovana 1903. godine.

“..Ćamil ef. Karamehmedović, član Bosanskog sabora iz Mostara. On je 1911. godine posjetio kiraethanu u Ljubinjju, a njegova posjeta je izazvala veliko interesovanje, što je bilo specifično za manja mjesta. Kiraethana je *bila dubkom puna naših gragjana, i ako nisu ni pozvani bili toliki posjetiooci. Ali pošto je bilo svakome milo, da svoga poslanika vidi, radi toga su društvene prostorije bile prepune muslimana. Tom nas je prilikom g. Karamehmedović u kratko izvjestio o svom dosadašnjem radu u zemaljskom saboru. Prisutni su bili veoma zadovoljni sa radom svoga poslanika, te se moglo na licima prisutnih čitati veliko zadovoljstvo. Osobito se naših gragjana*

¹⁰¹ Šta je sa muslimanskom kiraethanom u Jajcu. *Bošnjak*, br. 35, 1904., str. 3

¹⁰² Zabava islamske čitaonice u Bileći. *Behar*, br. 2, 1903., str. 31

¹⁰³ Osnovana Islamska čitaonica. *Bošnjak*, br. 52, 1903., str. 3

ugodno dojmila fuzija, koja je učinjena megju našom 'narodnom organizacijom' i musul. samostalnom strankom'.” Iz ovog teksta jasno vidimo koliko je važna bila kuraethana za muslimane iz manjih mjesta. Ona im je predstavljala ne samo mjesto za razgovor i čitanje nego ih je i uključivala u društveno-politički život i direktno ih upoznavala sa njima.”¹⁰⁴

1904. godina

MUSLIMANSKA ČITAONICA I DOBROTVORNO DRUŠTVO U MOSTARU

Na osnivačkoj skupštini održanoj 19. augusta 1904. godine u Mostaru osnovana je Muslimanska čitaonica i dobrotvorno društvo. Na toj skupštini izabran je odbor na čelu sa predsjednikom Ibrahimom ef. Kajtazom, potpredsjednikom Avdagom Balićem i tajnikom Smajilagom Čemalovićem. Čitaonica je brojala oko 130 članova većinom muslimanske omladine.

Cilj društva je, kako se vidi iz pravila, da širi duhovni napredak članova, da potpomaže siromašne đake i siromašne porodice u Mostaru. Društvo je namjeravalo ostvariti cilj kroz čitanje i druženje uopće, te organizovanje zabava o čemu je napravljen i formalni zaključak. Autor članka u *Beharu* od 1904. godine primjećuje da ova dobrotvorna strana društva pored “Gajreta” pričinja neki separatizam i cijepanje naših ionako malenih sila pored silnih potreba.¹⁰⁵

MUSLIMANSKA ČITAONICA U MOSTARU

Sedmog novembra 1904. godine u Mostaru je otvorena i druga muslimanska čitaonica koja je djelomično nastavila raditi kao prva kuraethana iz 1898. godine. Za predsjednika je izabran hafiz Husein ef. Puzić.¹⁰⁶

Svrha ove čitaonice je kao i drugih: čitanje, sastajanje, izmjena misli, udruživanje, itd. Ono što je specifično za ovu čitaonicu je da je navela i da želi gajiti u društvu lijepo ponašanje, to jest, društvo koje će nastojati da utječe na pojedinca da se popravlja u pogledu vladanja i svog života. Zatim će društvo pripravljati svoje nepismene članove za pismenost, širit među njima lijepu

---

¹⁰⁴ Younis, Hana, Otvaranje i rad muslimanskih čitaonica u manjim mjestima Bosne i Hercegovine početkom 20. stoljeća., str. 108

¹⁰⁵ Muslimanska čitaonica i dobrotvorno društvo u Mostaru. Behar, br. 11, 1904., str. 175

¹⁰⁶ Muslimanska čitaonica u Mostaru. Bosansko-Hercegovački glasnik, br. 10, 1906., str. 4

nauku raznim predavanjima. I ova čitaonica je dio svojih prihoda od zabava davala za potrebe muslimanske sirotinje i “Gajreta”.¹⁰⁷

ISLAMSKA ČITAONICA U VIŠEGRADU

1904. godine je osnovana i Islamska čitaonica u Višegradu na zahtjev kadije. Za ovu čitaonicu se navodi u listu *Bošnjak* da je održana glavna skupština kiraethane.¹⁰⁸ A i prema pisanju u *Beharu* saznajemo da je ova kiraethana formirala antialkoholno društvo.¹⁰⁹ Članarina kiraethane je iznosila 1 krunu.

“Višegradska islamska kiraethana je kao cilj društva napisala da *rasprostire prosvjetu izobraženje, čovječnost i prijateljsko zabavljanje sljedećim sredstvima, čitanjem političkih i poučno zabavnih dnevnika, znanstveno popularnih spisah i rasprava.*”¹¹⁰

MUSLIMANSKA KIRAETHANA U DUBICI

Čitaonica je radila na kulturno-prosvjetnom uzdizanju Bošnjaka i često je priređivala zabave i predavanja u “Hotel Prizrenu”. Takva jedna zabava je priređena 10. 12. 1905. godine. Čist prihod je namjenjen društvenom fondu i “Gajretu”, a dobrovoljni prilozi sa strane su se mogli slati Sulejmanagi Tabakoviću.¹¹¹

ISLAMSKA ČITAONICA U BOSANSKOM NOVOM

Konstituirajuća skupština Islamske čitaonice u Bosanskom Novom održana je 28. 2. 1904. godine u prostorijama gradske vijećnice nakon što su njezina pravila rada odobrena od strane Zemaljske vlade. Samo pozvani su imali pravo da prisustvuju ovoj skupštini.¹¹² A prema nekim izvorima osnovana je 1901. godine, ali je zatvorena zbog finansijskih razloga, pa su se obratili nakon dvije godine Zemaljskoj vladi moleći da im ponovo otvori kiraethanu i navodeći da im je takva institucija “kao hljeb potrebna”.

---

¹⁰⁷ Muslimanska čitaonica u Mostaru. Behar, br. 13, 1904., str. 206

¹⁰⁸ Glavna skupština kiraethane. Bošnjak, br. 8, 1905., str. 4

¹⁰⁹ Behar, list za pouku i zabavu. Sarajevo:, br. 20, str. 317

¹¹⁰ Younis, Hana, Otvaranje i rad muslimanskih čitaonica u manjim mjestima Bosne i Hercegovine početkom 20. stoljeća., str.95

¹¹¹ Zabava islamske kiraethane. Behar, br. 16, 1905., str. 254

¹¹² Islamska čitaonica u B. Novom. Behar, br. 21, 1904., str. 334

27. 3. 1904. održana je i svečanost kojom se slavi otvorenje kiraethane i na tu svečanost mogli su doći samo članovi i pozvani gosti. Za predsjednika je izabran Huseinbeg Cerić, veloposjednik i trgovac, a za blagajnika Husein Ćazim Čaušević. ¹¹³

Zabavama koje je organizovala ova čitaonica prisustvovali su u većem broju i pripadnici drugih naroda. Tako dopisnik *Bosansko-Hercegovačkog glasnika* izvještava o zabavi u Bosanskom Novom koju su pravoslavni Srbi posjetili u velikom broju, a Hrvati veoma slabo. ¹¹⁴

MUSLIMANSKA KIRAETHANA U ZVORNIKU

Ova kiraethana bila je smještena u vakufskoj zgradi u centru Zvornika, u kojoj je stanovao imam džamije Rijeka. Predsjednik kiraethane od 1908. do 1943. godine bio je učitelj Mehmed ef. Mulabdić. Kažu da je ova čitaonica imala dosta knjiga, časopisa i novina. Zna se da je imala i "Istočno i Narodno blago" te mnoge druge brojne knjige na našem, arapskom i turskom jeziku. Od listova imala je *Behar*, *Tarik*, *Muallim*, *Misbah* (posljedna tri lista štampana su arebicom), *Islamski svijet*, *Islamski glas*, *Literarnu štampu* i druge. ¹¹⁵

ISLAMSKA KIRAETHANA U ZENICI

Kiraethana u Zenici je bila prvo bošnjačko kulturno-prosvjetno društvo u tom gradu i bila je smještena u vakufskoj zgradi, izrađenoj sredinom 19. stoljeća u centru čaršije.

U prizemlju zgrade kiraethane nalazile su se dvije veće prostorije, WC te kahvodžak (prostor za pripremljanje kafe i čaja sa ognjištem). Jedna od tih prostorija je bila opremljena a'laq turka, sa sećijama duž svih zidova i sa peškunima, a služila je reprezentativne svrhe. Druga prostorija je bila veća, imala je stolove sa stolicama i nešto kasnije i bilijar. Na spratu je bila uprava društva te prostorije za muzičku i dramsku sekciju koje su kasnije formirane. Nažalost, nisu sačuvani pisani tragovi o osnivačima, vakifima i program rada Kiraethane. Zenička kiraethana se sa još dva kulturna društva spojila u Muslimansko kulturno društvo "Zajednica", čije će sjedište biti i ostati u prostorijama kiraethane sve do nasilnog zatvaranja "Zajednice" 1945. godine. ¹¹⁶

---

¹¹³ Otvorenje islamske čitaonice u B. Novom. *Behar*, br. 21, 1904., str. 334

¹¹⁴ Islamska zabava u B. Novom. *Bosansko-Hercegovački glasnik*, br. 12, 1906., str. 5

¹¹⁵ Suljkić, Hifzija, *Muslimanske čitaonice (kiraethane) u Bosni i Hercegovini.*, str. 37

¹¹⁶ Šestić, Džemaludin, *Kiraethana.*, str. 23

MUSLIMANSKA ČITAONICA U GACKU

Kiraethana je osnovana 1904. godine, a prvu zabavu je priredila 4. 5. 1905. godine u prostorijama hotela “Metohija”. Polovica prihoda je bila u korist čitaonice, četvrtina u korist “Gajreta”, i četvrtina u korist sirotinje. Zabavu je otvorio lijepim i poučnim govorom učitelj Mehmed Kozo. Predsjednik kiraethane bio je Arif ef. Sarić.¹¹⁷

“U kiraethani u Gacku od 65 članova, više od 10 je bilo iz okolnih sela, ali i iz drugih gradova, poput Gračanice i Stoca.”¹¹⁸

1905. godina

ISLAMSKA ČITAONICA U VLASENICI

Islamska čitaonica u Vlasenici bila je smještena u vakufskoj kući pored Sultan Fatih Mehmedove džamije u centru grada.¹¹⁹

Ova kiraethana se 1930. godine transformisala u “Gajretovu” čitaonicu i čime prestaje njezin samostalni rad.¹²⁰

ISLAMSKA KIRAETHANA U KLJUČU

I ova kiraethana je osnovana 1905. godine, a najviše članova je bilo iz porodice Filipović.

“Ista porodica bila je najbrojnija i u Islamskoj čitaonici u Ključu, gdje je od ukupno 51 člana njih 23 bilo iz porodice Filipovića, a Sulejman-beg Filipović je kao član kiraethane obećao na tri mjeseca besplatno ustupiti kuću za potrebe udruženja.”¹²¹

Članarina je iznosila 1 krunu i 20 helera.

MUSLIMANSKA ČITAONICA U ORAŠJU

Ova kiraethana osnovana je 1905. godine, a drugi podaci nisu dostupni.

---

¹¹⁷ Islamska zabava u Gacku. Behar, br. 1, 1905., str. 15

¹¹⁸ Younis, Hana, Otvaranje i rad muslimanskih čitaonica u manjim mjestima Bosne i Hercegovine početkom 20. stoljeća, str. 110

¹¹⁹ Suljkić, Hifzija, Muslimanske čitaonice (kiraethane) u Bosni i Hercegovini., str. 37

¹²⁰ Pozdravne depeše – Vlasenica. Gajret, br. 6, 1930., str. 114

¹²¹ Younis, Hana, Otvaranje i rad muslimanskih čitaonica u manjim mjestima Bosne i Hercegovine početkom 20. stoljeća., str. 110

ISLAMSKA ČITAONICA U BIHAĆU

Islamska čitaonica u Bihaću je isto otvorena 1905. godine, a dugogodišnji potpredsjednik, zatim predsjednik bio je Hadži Muhamed ef. Smajić iz Mijanovaca, općina Tešanj, potomak ugledne porodice Osmanage Smajića.¹²²

MUSLIMANSKA KIRAETHANA U BOSANSKOM PETROVCU

Prihod sa zabave koja je održana u martu 1905. godine u prostorijama “Narodne osnovne škole” namijenjen je za osnivanje Islamske kiraethane u Petrovcu. Ova tursko-islamska kiraethana je svečano otvorena 27. 10. iste godine sa ciljem da im bude sjecište i središte društvenog života.¹²³

U Bosanskom Petrovcu su osnovane još dvije čitaonice i to Islamska čitaonica i dobrotvorno društvo 1908. godine i Muslimanska ujedinjena čitaonica 1913. godine.¹²⁴

ISLAMSKA KIRAETHANA U SANSKOM MOSTU

I ova kiraethana priređivala je zabave čiji je prihod bio namijenjen “Gajretu” i društvenoj blagajni. Jedna ovakva priredba održana je 1. 4. 1907. godine u prostorijama priređenim specifično za to.¹²⁵

Na vanrednoj skupštini održanoj 16. 11. 1930. godine u Sanskom Mostu zaključeno je da se promijeni ime i pravila društva. Time muslimanska kiraethana nakon 26- godišnjeg rada postaje “Gajretova” čitaonica i prihvata njihova opća pravila.¹²⁶

ISLAMSKA KIRAETHANA U DOBOJU

Incijativa za otvaranje kiraethane od strane rodoljuba u Doboju pojavila se još 1904. godine. Oni su se odlučili otvoriti kiraethanu, da im bude središte gdje će se sastajati, gajiti međusobnu slogu, ljubav, društvenost i rad uopće oko prosvjete i napretka.¹²⁷

Ova čitaonica je otvorena 7. 1. 1905. godine, a povodom godišnjice rada društva, 7. 1. 1906. godine, priređena je zabava u hotelu “Europa”. Prihod sa ove zabave bio je namijenjen za

---

¹²² Suljkić, Hifzija, Muslimanske čitaonice (kiraethane) u Bosni i Hercegovini., str. 35

¹²³ Kiraethana u Petrovcu. Behar, br. 13, 1905., str. 208

¹²⁴ Suljkić, Hifzija, Muslimanske čitaonice (kiraethane) u Bosni i Hercegovini., str. 36

¹²⁵ Islamska kiraethana u Sanskom Mostu priređuje...Bosansko-Hercegovski glasnik, br. 12, 1907., str. 3

¹²⁶ Osnivanje „Gajretove čitaonice“ u Sanskom Mostu. Gajret, br. 9, 1930., str. 385

¹²⁷ Suljkić, Hifzija, Muslimanske čitaonice (kiraethane) u Bosni i Hercegovini., str. 36

dogradnju ženskog mektebi-ibtidaijje u Doboju. Slične zabave organizovane su i kasnije, a dio prihoda je išao u dobrotvorne svrhe.¹²⁸

ISLAMSKA ČITAONICA U TREBINJU

Prvu svoju zabavu ova čitaonica je priredila je 1906. godine u svojim prostorijama. Prihod je bio namijenjen u korist ženskog i muškog mekteba u Trebinju.¹²⁹

Slična takva zabava je održana i 20. 7. 1907. godine, na kojoj je svirao zbor mjesne islamske omladine, prihod je određen za čitaonicu i za trebinjski ženski mekteb.¹³⁰

1906. godina

MUSLIMANSKA ČITAONICA U VISOKOM

Na svečanosti održanoj 9. 3. 1906. godine u Visokom otvorena je nova kiraethana sa privremenim odborom, a 24. 4. iste godine održana je konstituirajuća skupština na kojoj je izabran sljedeći odbor: Predsjednik H. hafiz Husni ef. Numagić, potpredsjednik Mahmud-beg Hrasnica, tajnik Sabri ef. Limić, blagajnik Vehbi ef. Đonlagić, knjižničar Muhamed ef. Ahić i još 3 odbornika.¹³¹

Rad kiraethane finansirao se od članarina i prihoda koji su dobiveni sa zabava koja je ova čitaonica priređivala. U visokom je osnovana i još jedna čitaonica 1911. godine pod imenom Muslimanska narodna čitaonica "Rahber".

MUSLIMANSKA KIRAETHANA U ČAJNIČU

Muslimanska kiraethana u Čajniču također je otvorena 1906. godine, a prema raspoloživim podacima kao i ostale kiraethane je pravila zabave, između ostalog i zabavu povodom desetogodišnjice "Gajreta". Tom prilikom u korist Gajretove organizacije govorili su predstavnici kiraethane: Mustajbeg Prašo kao predsjednik, Ali-beg Zevčić i Hazim ef. Muftić, šerijski sudija.¹³²

---

¹²⁸ Kiraethana u Doboju. Behar, br. 21, 1904., , str. 335

¹²⁹ Islamska kiraethana u Trebinju. Bošnjak, br. 10, 1906., str. 3

¹³⁰ Zabava trebinjskih muslimana. Behar, br. 7, 1907., str. 111

¹³¹ Nova kiraethana. Bosansko-Hercegovački glasnik, br. 20, 1906., str. 3

¹³² Suljkić, Hifzija, Muslimanske čitaonice (kiraethane) u Bosni i Hercegovini., str. 34

MUSLIMANSKA KIRAETHANA U GORAŽDU

Ideja o otvaranju Islamske kiraethane u Goraždu ostvarena je velikim zalaganjem Asim-bega Sijerčića. Nakon odobrenja pravila za rad kiraethane, održana je konstituirajuća skupština 14. 1. 1907. godine. Na toj skupštini je izabran upravni odbor na čelu sa predsjednikom Asim-begom Sijerčićem.

MUSLIMANSKO ČITAONIČKO I DOBROTVORNO DRUŠTVO U FOČI

Bošnjaci u Foči su 1905. godine pokrenuli inicijativu za osnivanje društva pod imenom Muslimansko čitaoničko i dobrotvorno društvo. Prema pravilima koja su izrađena i poslata Zemaljskoj vladi na usvajanje, cilj ovog društva je: raditi na naobrazbi svojih članova čitanjem listova i poučno zabavnih djela, neuke članove upućivati u pismenost. Priređivanjem zabava proširiti svoj rad i izvan svojih prostorija i da će potpomagati mjesnu sirotinju i dobrotvorno društvo "Gajret". Na čelu ovog društva je bio izabran i privremeni odbor.¹³³

U Foči su 1910. godine osnovane još dvije kiraethane pod imenom Islamska kiraethana, o kojima znamo samo godinu osnivanja. Muslimanska čitaonica "Osman Đikić" u Foči je otvorena 1927. godine, a pretvorena u Gajretovu čitaonicu 1930. godine sa svim inventarom i pleh muzikom.¹³⁴

TURSKA ČITAONICA U BOSANSKOJ GRADIŠČI

Da je ova čitaonica bila aktivna do 1910. godine govori nam članak napisan u "Musavatu" od 1910. godine, u kojem se navodi da je turska čitaonička omladina priredila zabavu u korist čitaonice, a 1/3 prihoda namijenjen je "Gajretu".¹³⁵

MUSLIMANSKA KIRAETHANA U JANJI

Muslimanska omladina u Janji kod Bijeljine pokrenula je inicijativu da osnuje kiraethanu koja će biti središte njihovih sastanaka, gdje će usavršavati naobrazbu, širiti prosvjetu, uljudbu, a i mnoge njihove potrebe koje su tokom vremena propuštene te će u kiraethani moći složno i bratski djelovati. U tu svrhu priređena je zabava 9. 2. 1906. godine, a prihod je išao za osnivanje kiraethane. Upućen je javni poziv svima onima kojima mogu da se sjete ovog društva kakvim darom koji se može slati na Mehagu Musemića.¹³⁶

¹³³ Novo islamsko društvo u Foči. Behar, br.16, 1905., str. 255

¹³⁴ Čitaonica u Foči. Gajret, br. 7, 1939., str. 144

¹³⁵ Turska čitaonička omladina. Musavat, br. 10, 1910., str. 3

¹³⁶ Muslimanska omladina u Janji. Behar, br. 6, 1906., str. 317

Ova kiraethana je priređivala i zabave kao što je ona iz 1907. godine priređena u prostorijama narodne osnovne škole, a prihod je namijenjen za čitaoničku knjižnicu i siromašnu školsku djecu.¹³⁷

MUSLIMANSKA ČITAONICA U MODRIČI

Ovu čitaonicu sa godinom osnivanja spominje Hifzija Suljkić, Hana Younis i Omer Zulić. Nisu sačuvani podaci o njezinom radu i djelovanju.

ISLAMSKA KIRAETHANA U KLADNJU

U toku jednog ramazanskog sijela Bošnjaci iz Kladnja su se dogovorili za osnivanje kiraethane čime su udarili temelj društvenom životu u tom mjestu. Nakon što su odobrena pravila, održana je i prva skupština na kojoj je izabran odbor i za predsjednika hafiz Mustafa ef. Čokić, šerijatski sudija.¹³⁸ Osnovana je uz Hadim Ali-pašinu medresu.

TURSKA ČITAONICA U BUGOJNU

Na dan 23. 2. 1906. godine islamska omladina u Bugojnu imala je svoju prvu zabavu, čime je otpočeo rad ove kiraethane. Na početku zabave prisutnima se obratio predsjednik društva Ahmedbeg Bušatlija.¹³⁹

Ova kiraethana je priređivala zabave u razne dobrotvorne svrhe, pa i za potrebe "Gajreta". A 1. 2. 1939. godine je zajedno sa mjesnim odborom "Gajreta" priredila i zajedničku zabavu za Kurban-bajram. Ovaj podatak nam govori da je ova čitaonica u to vrijeme još djelovala kao samostalno društvo, a ne u sklopu "Gajretovih"

ISLAMSKA OMLADINSKA KIRAETHANA U ŽEPČU

Islamska omladinska kiraethana osnovana je na konstituirajućoj skupštini 24. 2. 1906. godine koja je održana nakon što su im odobrena pravila rada. Predsjednik je bio Rifat-beg Bagdadi. U pravilima rada je istaknuta odgojno-obrazovna svrha društva.

---

¹³⁷ Islamska omladina u Janji. Bosansko-Hercegovački glasnik., br. 1, 1907., str. 3

¹³⁸ Islamska kiraethana u Kladnju. Behar, broj. 24, 1906., str. 381

¹³⁹ Zabava Turske čitaonice u Bugojnu. Behar, br. 21, 1906., str. 334

ISLAMSKA ČITAONICA U DUVNU (ŽUPANJAC)

Pošto su odobrena pravila rada Islamske čitaonice u Duvnu, u maju 1906. godine održana je konstituirajuća skupština ove čitaonice. Glavna skupština je izabrala upravni odbor na čelu sa predsjednikom Rešid-agom Ređepagićem.

MUSLIMANSKA KIRAETHANA U NEVESINJU

Zabava povodom osnivanja kiraethane je održana 7. 7. 1906. godine u Nevesinju, a prihod je bio namijenjen u korist društvene blagajne. Dobrovoljni prilozima sa strane za potrebe ove kiraethane su se mogli slati preko gospodina Mustajbega Čelebića. Ovom zabavom koja je održana u prostorijama "Hotel Bilić" početak je rada nevesinjske muslimanske kiraethane.¹⁴⁰

MUSLIMANSKA KIRAETHANA U STOCU

TURSKA KIRAETHANA U GORNJEM VAKUFU

ISLAMSKA KIRAETHANA U GRADAČCU

O ovim kiraethanama znamo samo da su osnovane 1906. godine.

ISLAMSKA KIRAETHANA U KOZARCU

Svečano otvorenje kiraethane u Kozarcu bilo je 22. 2. 1906. godine i ona je u potpunosti preuzela pravila rada sarajevske kiraethane. Na osnivačku skupštinu se odazvalo 70 članova, a materijalno je bila dobro osigurana. Ova kiraethana, iako je djelovala u relativno malom mjestu, imala je veliki značaj za život tamošnjih Bošnjaka.¹⁴¹

Pored zabava na kojima su svirali kiraethanski tamburaši, ova kiraethana organizovala je konjske i biciklističke trke, a prihodi su bili za islamsko sirotište i gradsku sirotinju.¹⁴²

MUSLIMANSKA ČITAONICA U TEŠNJU

1906. godine osnovana je muslimanska čitaonica u Tešnju.

"Otvorena je 31. VIII 1906. godine. Za predsjednika je izabran H. ef. Sejfić (Bošnjak, 1906:36). U svom programu rada je imala i organiziranje kulturnih sadržaja. Izvori bilježe da je jedan takav

---

¹⁴⁰ Islamska kiraethana u Nevesinju. Bosansko-Hercegovački glasnik, br. 10, 1906., str. 3

¹⁴¹ Nova kiraethana. Bosansko-Hercegovački glasnik, br. 11, 1906., str. 4

¹⁴² Islamska kiraethana u Kozarcu. Musavat, br. 30, 1910., str. 3

dogadjaj priređen 20. februara 1909. godine u njenim prostorijama. Održana je predstava: *Smrt Mahmud-paše Hrvata*, igrokaz za djecu, dobrotvorna lutrija, igranka i zabava. Za prisustvo ovim sadržajima je bilo potrebno platiti ulaznu kartu (Muslimanska svijest, 10.2.1909:3). O organizovanju sličnih sadržaja u ovoj čitaonici je pisano ponovo u listu Muslimanska svijest i pola godine kasnije (Muslimanska svijest, 1.9.1909:2-3). Čitaonica je redovno održavala i godišnje skupštine.”¹⁴³

Članarina je iznosila 2 krune.

1907. godina

MUSLIMANSKA KIRAETHANA U CAZINU

Islamska čitaonica u Cazinu priredila je zabavu 6. 8. 1910. godine u prostorijama činovničke kasarne uz sudjelovanje tamburaškog zbora. Prihod od ove zabave i drugih išli su u korist društva i humanitarne svrhe.¹⁴⁴

U Cazinu je otvorena i još jedna čitaonica, 1911. godine pod imenom Islamska čitaonica.

MUSLIMANSKA ČITAONICA U PURAČIĆU

MUSLIMANSKA ČITAONICA U BOSANSKOM ŠAMCU

MUSLIMANSKA ČITAONICA U KONJICU

Prema Hifziji Suljkiću i Hani Younis ove kiraethane su osnovane 1907. godine i to je jedina informacija o njima.¹⁴⁵

ITTIHADI KIRAETHANA U GRADAČCU

Osnivački odbor Islamske kiraethane u Gradačcu sazvaio je, nakon što je Zemaljska vlada odobrila pravila, osnivačku skupštinu 20. 1. 1907. godine. Na skupštini su prihvaćena pravila i izabran odbor na čelu sa predsjednikom Izet-begom Jahićem. Na kraju su uputili poziv svim

---

¹⁴³ Aličić, Elvedin, Tešanjске čitaonice., str. 109

¹⁴⁴ Zabava islamske čitaonice u Cazinu. Musavat, br. 66, 1910., str. 3

¹⁴⁵ Suljkić, Hifzija, Muslimanske čitaonice (kiraethane) u Bosni i Hercegovini., str. 36–38

sličnim društvima da im se jave i da im pošalju po jedan primjerak pravila svog rada radi upoznavanja s njihovim ciljevima.¹⁴⁶

Svečano sijelo povodom otvorenja ove kiraethane je bilo 13. 2. iste godine u prostorijama hotela “Gradačac”.

ISLAMSKA ČITAONICA U GLAMOČU

Zauzimanjem nekolicine uglednih bošnjačkih građana otvorena je u Glamoču 1907. godine prva islamska čitaonica. Bila je smještena na uglednom mjestu Donje čaršije. Članova je bilo priličan broj i stalno se povećavao. Skupština ove čitaonice je 1930. godine prihvatila da se spomenuta čitaonica pretvori u “Gajretovu” čitaonicu.¹⁴⁷

ISLAMSKA KIRAETHANA U JEZERU

Udruženje islamske omladine iz Jezera je 1906. godine predalo Zemaljskoj vladi pravila sa molbom da ih odobre. Međutim, četiri mjeseca nakon toga nisu dobili nikakvog glasa o njima, pa su ponovo poslali iste te godine. Također ni ova molba nije riješena, pa se autor članka u *Bosansko-Hercegovačkom glasniku* pita gdje su njihova pravila.¹⁴⁸

ISLAMSKA KIRAETHANA U LIVNU

Ova čitaonica je također organizirala zabave u okviru svog djelovanja od kojih je bilo kako moralne tako i materijalne koristi. Prihod je išao u korist čitaonice, islamske sirotinje, a posebno obilna pomoć pružana je “Gajretu”.¹⁴⁹

MUSLIMANSKA ČITAONICA U ČAPLJINI

Muslimanska čitaonica u Čapljini je, kao i ostale kiraethane, priređivala je zabave čiji je prihod bio namijenjen u korist blagajne društva.

---

¹⁴⁶ Muslimanska kiraethana u Gradačcu. *Bosansko-Hercegovački glasnik*, br. 5, 1907., str. 4

¹⁴⁷ Nova Gajretova čitaonica. *Gajret*, br. 12, 1930., str. 323

¹⁴⁸ Gdje su pravila?. *Bosansko-Hercegovački glasnik*, br. 46, 1906., str. 3

¹⁴⁹ Muslimanska kiraethana u Livnu... *Musavat*, br. 15, 1910., str. 3

1908. godina

TURSKA KIRAETHANA U DERVENTI

Ova kiraethana je najvjerovatnije otvorena u decembru 1908. godine jer se u *Musavatu* od 1910. godine navodi da je te godine u decembru održana redovna godišnja skupština. Na skupštini je podnesen blagajnički izvještaj u kojem se konstatira da je ova kiraethana ostvarila prihod u toj godini, a zatim izabran i novi odbor za 1911. godinu.¹⁵⁰

Iste godine u Derventi je osnovana i muslimanska narodna čitaonica "Ikdam".

MUSLIMANSKA ČITAONICA U ODŽAKU

MUSLIMANSKA KIRAETHANA U VELIKOJ KLADUŠI

Poznata je samo godina osnivanja ovih kiraethana koju navode i Hifzija Suljkić i Hana Younis.

1909. godina

MUSLIMANSKA ČITAONICA U BUSOVAČI

MUSLIMANSKA KIRAETHANA U PRNJAVORU

ISLAMSKA KIRAETHANA U TRAVNIKU

Također i za ove 3 čitaonice od podataka imamo samo godinu osnivanja.

1910. godina

ISLAMSKA KIRAETHANA U RUDOM

Nakon što su odobrena pravila rada Islamske kiraethane u Rudom od strane Zemaljske vlade održana je konstituirajuća skupština ovog društva. Na toj skupštini izabran je predsjednik i ostali članovi odbora. Na svečanosti prilikom otvorenja kiraethane prikupljeni su dobrovoljni prilozima koji su na prijedlog predsjednika dati "Gajretu."¹⁵¹

---

¹⁵⁰ Turska kiraethana u Derventi ... *Musavat*, br. 103, 1910., str. 3

¹⁵¹ Prilikom otvorenja islamske kiraethane u Rudom... *Musavat*, br. 25, 1910., str. 3

ISLAMSKA ČITAONICA U SREBRENICI

I Bošnjaci u Srebrenici su osnovali svoju kiraethanu, 9. 11. 1910. godine, nakon što je Zemaljska vlada odobrila pravila rada.¹⁵²

ISLAMSKA KIRAETHANA “REHBERI TEREKKI” U BOSANSKOJ KRUPI

Tačan podatak o osnivanju ove kiraethane nije dostupan, ali postoji podatak da su organizovali zabavu 5. 2. 1910. godine u prostorijama “Hotel Krupa”. I prihod ove zabave namijenjen je za osnivanje knjižnice.¹⁵³

U Bosanskoj Krupi osnovane su 1913. godine još dvije čitaonice i to Islamska kiraethana i Islamska čitaonica “Darul-hajr”. Prvi predsjednik je bio Fejzullah ef. Čavkić.¹⁵⁴

TURSKA KIRAETHANA U GORNJEM VAKUFU

MUSLIMANSKA KIRAETHANA U VRNOGRAČU

Prema Hifziji Suljkiću i Hani Younis obje ove kiraethane osnovane su 1910. godine i to je jedini podatak o njima.

TURSKA ČITAONICA I KNJIŽNICA U GRAČANICI

Na Glavnoj skupštini održanoj 30. septembra 1910. godine u prisustvu 130 prisutnih članova (od upisanih 200), izabran je Upravni odbor ove čitaonice u sastavu: Arif ef. Mehinagić (predsjednik), Mujaga Muftić (potpredsjednik), Mustafa Aganović (sekretar), Ahmetaga H. Alijagić (blagajnik), Osman ef. Fazlić (bibliotekar), Sejd hafiz Omerbegović (nadzornik), Mehmed ef. Hivziefendić (prvi odbornik), Čamilaga Helić (drugi odbornik). Predsjednik, Arif. Ef. Mehinagić, bio je šerijatski sudija u Gračanici, što govori u prilog konstataciji, da je kulturno djelovanje umnogome zavisilo od inicijative i zalaganja uticajnih i obrazovanih pojedinaca, trgovaca te vjerskih službenika. Osnivanjem “Turske čitaonice i knjižnice”, dio članova ranije osnovane “Islamske čitaonice” je prešao u novu. Tako ranijeg trgovca Mujagu Muftića, koji je

---

¹⁵² Muslimanska čitaonica u Srebrenici. Musavat, br. 91, 1910., str. 3

¹⁵³ Islamska kiraethana... Musavat, br. 10, 1910., str. 3

¹⁵⁴ Suljkić, Hifzija, Muslimanske čitaonice (kiraethane) u Bosni i Hercegovini., str. 35

bio član “Islamske čitaonice”, ovoga puta nalazimo u svojstvu potpredsjednika. Ciljevi čitaonice, bili su “da širi prosvjetu, kulturu, razvijanjem društvenosti, čovječnosti, obrazovanosti, među muslimanima u Gračanici i okolini.”¹⁵⁵

Možemo primjetiti da su ciljevi slični kao i kod ostalih kiraethana, ali se ovdje ističe da je namijenjena za muslimane.

1911. godina

MUSLIMANSKA ČITAONICA “SLOGA” U ZVORNIKU

Predsjednik ove čitaonice bio je duže vremena Hasan Kamišalić, a ustanova je radila do Drugog svjetskog rata. Čitaonica je raspolagala s raznim knjigama i listovima. Imala je *Gajrete*, *Gajretove kalendare*, *Gajretova predavanja*, *Nove Behare*, *Glasnike IVZ*, *Godišnjake Narodne uzdanice* itd. Njezina aktivnost se ogleda uz održavanju analfabetskih tečajeva, organizovanju raznih predavanja, sijela i dogovaranja. Također je organizovala i zabave kao što je bila ona na Bajram, 2. 3. 1930. godine.¹⁵⁶

MUSLIMANSKA ČITAONICA U VAREŠU

MUSLIMANSKA KIRAETHANA U KOTOR VAROŠU

MUSLIMANSKA ČITAONICA U BLAGAJU

ISLAMSKA ČITAONICA U CAZINU

ISLAMSKA KIRAETHANA U KULEN-VAKUFU

ISLAMSKA KIRAETHANA U ROGATICI

Za ove kiraethane dostupan je samo podatak o osnivanju.

---

¹⁵⁵ Zulić, Omer, Osnivanje i kulturno-prosvjetno djelovanje čitaonica u Okrugu Tuzla, u Austro-Ugarskom periodu., str. 414

¹⁵⁶ Suljkić, Hifzija, Muslimanske čitaonice (kiraethane) u Bosni i Hercegovini., str. 37

MUSLIMANSKA KIRAETHANA “GOŽULJ” U LJUBUŠKOM

Čim su potvrđena pravila muslimanske kiraethane “Gožulj” u Ljubuškom od strane Zemaljske vlade, odmah se sastala skupština s velikim oduševljenjem. Skupštini je predsjedavao Hasanaga Dizdarević, koji je na toj skupštini i imenovan za predsjednika Kiraethane¹⁵⁷. U naselju Žabljak u Ljubuškom je osnovana i još jedna kiraethana, 1912. godine, pod nazivom Čitaonica i društvo ujedinjenih muslimana.

MUSLIMANSKA KIRAETHANA U KUPRESU

Muslimanska omladina u Kupresu najavila je održavanje zabave 31. 12. 1910. godine. Prihod je namijenjen za osnivanje muslimanske čitaonice.¹⁵⁸

Ova čitaonica je 1929. godine prestala s radom i pretvorena je u “Gajretovu” čitaonicu.

ISLAMSKA ČITAONICA U GORNJOJ TUZLI

“Zvaničan naziv čitaonice u Gornjoj Tuzli, bio je *Islamska čitaonica (kiraethana) u Gornjoj Tuzli*. Pravila čitaonice su odobrena petog maja 1911. godine, a inicijatori i potpisnici Pravila bili su: Hamid H. Kušljugić, Hafiz Jakug Berbić, Agan Bešlagić, Bećir Šehović, H. Nezir Mehmedović, Alija Kalestović, Tahir Efendić, H. Aziz Jusufović i Rasim Žunić. Cilj čitaonice, u skladu sa Pravilima bio je *širiti prosvjetu i gajiti društvenost*. Sredstva i načini širenja prosvjete bili su *čitanje poučno-zabavnih i političkih novina, te znanstvenih i zabavno-poučnih djela, (...), za tim priređivanje zabava, koje se dadu izvesti bez opterećenja društvene blagajne*. Djelovanje društva, u skladu sa Pravilima, bilo je ograničeno samo na prostor Gornje Tuzle, što svakako ne znači da društvo nije imalo aktivnosti na kulturnom planu i van navedenog prostora. Međutim, nepostojanje arhivske građe postojeće čitaonice, u prvom redu izvještaja društva, nemoguće je u potpunosti rekonstruisati i istražiti stvarne rezultate koji su postignuti na polju prosvjetnog i kulturnog uzdizanja stanovništva.”¹⁵⁹

¹⁵⁷ Nova muslimanska čitaonica. Večernji sarajevski list, br. 200, 1911., str. 2

¹⁵⁸ Prva muslimanska zabava u Kupresu. Musavat, br. 104, 1910., str. 3

¹⁵⁹ Zulić, Omer, Osnivanje i kulturno-prosvjetno djelovanje čitaonica u Okrugu Tuzla, u Austro-Ugarskom periodu., str. 419

Slika 7. Prva strana pravila Islamske čitaonice u Gornjoj Tuzli¹⁶⁰

MUSLIMANSKA ČITAONICA “ITTIHAD” U ORAŠJU

Podatak o njezinom osnivanju nalazimo kod Omera Zulića.¹⁶¹

“Svrha djelovanja čitaonice odnosila se na nabavku listova i knjiga, uređenje biblioteke i čitaonice, uređenje prostorija za igru, te održavanje zabava i poučnih predavanja.”¹⁶²

¹⁶⁰ Zulić, Omer, Osnivanje i kulturno-prosvjetno djelovanje čitaonica u Okrugu Tuzla, u Austro-Ugarskom periodu., str. 418

¹⁶¹ Isto, str. 419

¹⁶² Prema: Zulić, Omer, Osnivanje i kulturno-prosvjetno djelovanje čitaonica u Okrugu Tuzla, u Austro-Ugarskom periodu., str. 419

1912. godina

TURSKA KIRAETHANA U BOSANSKOJ KOSTAJNICI

ISLAMSKA ČITAONICA U OTOCI

MUSLIMANSKA ČITAONICA U LUKAVCU

ČITAONICA I DRUŠTVO UJEDINJENIH MUSLIMANA U ŽABLJAKU

ISLAMSKA ČITAONICA “ITIHADI-ISLAM” U KLJUČU

Prema Hifziji Suljkiću i Hani Younis ove kiraethane su osnovane 1912. godine i to je jedini podatak o njima.

MUSLIMANSKA KIRAETHANA “AFIJET” U OLOVU

Ova kiraethana radila je na širenju pismenosti, humanosti i socijalno-moralnih osobina. Ideju za njeno osnivanje dao je poznati publicista i humanista Ćazim Rušćuklija iz Kladnja. Rad kiraethane u Olovu predstavljao je dugo vremena jedino mjesto za širenje kulture i prosvjete među Bošnjacima.¹⁶³

1913. godina

ISLAMSKA ČITAONICA “DARUL-HAJR” U BOSANSKOJ KRUPI

ISLAMSKA KIRAETHANA U BOSANSKOJ KRUPI

MUSLIMANSKA ČITAONICA U ROGATICI

MUSLIMANSKA ČITAONICA U PAZARIĆU

MUSLIMANSKA UJEDINJENA ČITAONICA U BOSANSKOM PETROVCU

Prema raspoloživim podacima o ovim kiraethanama znamo samo godinu osnivanja.

---

¹⁶³ Suljkić, Hifzija, Muslimanske čitaonice (kiraethane) u Bosni i Hercegovini., str. 37

1914. godina

ISLAMSKA KIRAETHANA U BUŽIMU

Također i o ovoj kiraethani znamo samo godinu osnivanja.

1916. godina

MUSLIMANSKA ČITAONICA U GORNJEM RAHIĆU

Ova kiraethana bila je smještena u prizemlju jedne vakufske kuće, a kasnije u zgradi H. Ibrahimbegovića u Čaršiji. Povremeno su predavanja u ovoj kiraethani držali Enver ef. Mulahalilović i Ishak ef. Imamović, predavanja su posebno održavana za ramazan.¹⁶⁴

1918. godina

MUSLIMANSKA ČITAONICA “SLOGA” U KORAJU

Između dva svjetska rata u Koraju je djelovala muslimanska čitaonica “Sloga”.¹⁶⁵

Podatke o spomenutim kiraethanama pronašli smo u navedenoj literaturi. O nekim kiraethanama postoje samo informacije o imenu i godini osnivanja. Jedan broj njih vremenom je potpuno prestao sa radom, dok su se neke transformisale u “Gajretove” čitaonice. Također je bilo slučajeva da jedno mjesto ima više kiraethana koje bi se kasnije ujedinile u jedno čitalačko društvo.

Najveći broj muslimanskih čitaonica mijenja svoj naziv u “Gajretove” čitaonice u vrijeme šestojanuraske ditakture, pa tako Ibrahim Kemura kada piše u svojoj knjizi o ulozi “Gajreta” kaže: “Jedan dio ovih čitaonica, koje su djelovale samostalno i pod raznim imenima, najčešće kao *Muslimanske čitaonice*, u vrijeme šestojanuarskog režima, u skladu sa proklamovnim integralnim juslavenstvom, izmijenile su naziv u *Jugoslavenske čitaonice*. Međutim, znatan dio muslimanskih čitaonica, a naročito onih koje su i do tada stajale u užoj vezi sa društvom *Gajret*, u peirodu

---

¹⁶⁴Isto, str. 37

¹⁶⁵ Sulejmanović, Mustafa. Islamski spomenici u Koraju. Islamska misao, br. 84, 1985., str. 32

šestojanuarske ditakture proglasio *Gajretovim* čitaonicama. Pretvaranje dotadašnjih muslimanskih čitaonica, raznih klubova, domova i slično u *Gajretove čitaonice*, vršeno je na inicijativu samog društva *Gajret* koje je težilo da objedini rad ovih ustanova pod svojim patronatom njihovu aktivnost usmjeri u pravcu svog programa djelovanja. U cilju brže i organizovanije akcije pretvaranja ovih ustanova u svoje čitaonice Društvo je dodijelilo i Pravilnik po kome se to pretvaranje vršilo, a koje je stupilo na snagu 15. 6. 1930. godine. Prema tome Pravilniku sva ona društva, klubovi, domovi i dr. koji su u svome nazivu već nosili *Gajretovo* ime, automatski su pretvorena u *Gajretove* čitaonice, dok su ostala svoj naziv izmijenili na vanrednoj skupštini.”¹⁶⁶

4.2. Uloga i značaj kiraethana u životu Bošnjaka u Bosni i Hercegovini

Kao što smo već i spomenuli prve inicijative za otvaranje čitaonica u Bosni i Hercegovini javljaju se pred kraj Osmanske carevine. Mehmed Šakir Kurtćehajić se zalagao za njegovanje i podizanje ovih ustanova u okviru svojih prosvjetiljskih koncepcija. Stoga je smatrao da svoju odgojno-prosvjetnu misiju čitaonice bi ispunjavale držanjem “knjiga istoričnog, zabavnog i moralnog sadržaja, novina i raznih drugih listova.”¹⁶⁷

Sve kiraethane iz osmanske vladavine su zatvorene pri dolasku austrougarske okupacione vlasti, ali se ponovo otvaraju nove sa još značajnijom ulogom i vremenom se njihov broj znatno povećava stoga uočavamo da su bile veoma bitne za Bošnjake sa ovih područja.

Kao što nam je već poznato dolaskom nove vlasti 1878. godine i uvođenjem novog pisma tj. latinice, Bošnjaci bivaju u situaciji da postaju odjednom “nepismeni” u zapadnoevrpskoj pismenosti. Stoga te nove okolnosti ih “tjeraju” da otvore kiraethane u kojima će se okupljati, ali učiti. One su odigrale značajnu ulogu u prilogađavanju novim prilikama i novom duhu i predstavljale su prve oblike savremenog udruživanja Bošnjaka. Pored društvenog okupljanja one su bile značajne i za političko, kulturno i prosvjetno udruživanje i stvaranje novih ideja. To su zadržale i poslije otvaranja novih kulturno-prosvjetnih društava.

---

¹⁶⁶ Kemura, Ibrahim, Uloga Gajreta u društvenom životu muslimana Bosne i Hercegovine (1903 –1941)., str. 319

¹⁶⁷ Kurtćehajić, Bekir, Što nam je još najpotrebije. Sarajevski cvjetnik, br. 31, 1869., str. 31

Društveni značaj kiraethana se ogledao u tome što su bile mjesta gdje su se građani družili i upoznavali, ali i čitali o novim dešavanjima u svijetu. U njima su mogli doznati šta se u gradu i okolici dešava poput veselja, sahrana, ženidbi, prodaja i slično.

Zatim, kulturno-prosvjetna uloga kiraethana je bila što se u njima održavali analfabetski kursevi i osposobljavalo nepismeno stanovništvo za čitanje i pisanje. Mnogi časopisi i dnevna štampa koja je izlazila u tim vremenima, nalazila se je u prostorijama kiraethane i time omogućila blagovremenu informisanost članova o novim dešavanjima.

Biblioteke koje su se nalazile u sklopu čitaonica, iako nekada i sa malim fondom knjiga, imale su veliki značaj u pogledu obrazovanja i općeg kulturno-prosvjetnog uzdizanja.¹⁶⁸

Kiraethane su imale veliku ulogu i u okupljanju prve generacije bošnjačkih književnika: Mehmed-bega Kapetanovića, Hilmi Muhibića, Ibrahim-bega Bašagića, Mehmeda Hulusije i drugih. Također predavanja koje su organizovale kiraethane, odigrale su bitnu kulturno-prosvjetnu ulogu u životu Bošnjaka. Predavanja su bila iz raznih područja: književnost, fizika, poljoprivreda, medicina, kulturna i politička historija Bosne. A predavači su bili bošnjački intelektualci kao i intelektualci drugih nacionalnosti.

“Rad čitaonica nije se vrednovao samo po broju predavanja, priređenih zabava i sijela, nego prije svega brojem časopisa i novina na koje je pretplaćen i knjiga koje su nabavljene i poklonjene.”¹⁶⁹

Književne večeri i dramske predstave koje su igrane na zabavama, afirmirale su domaće književnike i njihova djela. Najčešće su izvođene drame Ademage Mešića “Ismet i Almasa”, Safvet-beg Bašagića “Pod Ozijom”, Edhema Mulabdića “Miraska” i druge.

Također kiraethane su imale i humanitarnu djelatnost koja je bila značajno zastupljena u sadržaju njihovog rada. One su bile jedine ustanove do osnivanja “Gajreta” koje su radile na pomaganju sirotinji, a posebno siromašnim đacima. I nakon osnivanja “Gajreta” nastavile su sa svojim humanitarnim radom, i nerijetko prihode sa zabava usmjeravale za potrebe “Gajreta” i u druge dobrotvorne svrhe kao što su gradnja mekteba, džamija, kupovina odjeće i ogrijeva za siromašne Bošnjake te tome slično.

---

¹⁶⁸ Pejanović, Đorđe, Istorija biblioteka u Bosni i Hercegovini od početka do danas. Sarajevo: Veselin Masleša, 1960., str. 58

¹⁶⁹ Zulić, Omer, Osnivanje i kulturno-prosvjetno djelovanje čitaonica u Okrugu Tuzla, u Austro-Ugarskom periodu., str. 416

Kao što smo već spomenuli kiraethane su imale veliki značaj za političko udruživanje, tako da su bile značajne i za nacionalno osvješćivanje Bošnjaka u Bosni i Hercegovini. Tako je Sarajevska kiraethana bila mjesto okupljanja istaknutih bošnjačkih političkih radnika. U vrijeme borbe za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju, kiraethane su postale sjecište okupljanja Bošnjaka. Da se u njima rađao i poticao nacionalni bunt, može nam poslužiti kao primjer mostarska kiraethana u kojoj je održana protestna skupština i upućena predstavka Vladi u vrijeme inteziviranja borbe za reformu vakufa.¹⁷⁰

Na kraju se može zaključiti, da su kiraethane imale posebnu ulogu i značaj u društvenom, kulturno-prosvjetnom, humanitarnom i političkom životu Bošnjaka. Njihova uloga je posebno važna u manjim mjestima u kojima su predstavljale centar društvenog zbivanja.

Zbog svojih specifičnih zadataka i uloga koje smo predstavili u ovom dijelu rada, kiraethane se smatraju pretečama biblioteka, stoga ćemo u nastavku rada predstaviti razvoj bibliotečkog sistema u Bosni i Hercegovini te analizirati moguće veze i odnose.

---

¹⁷⁰ Hadžiosmanović, Lamija, Biblioteke u Bosni i Hercegovini 1878–1918., str. 175

5. RAZVOJ BIBLIOTEČKOG SISTEMA U BOSNI I HERCEGOVINI

5.1. Razvoj bibliotekarstva u Bosni i Hercegovini u osmanskom periodu

Konkretan razvoj bibliotečkog sistema u Bosni i Hercegovini možemo pratiti tek od osmanskog perioda, iako je poznato da su već tokom srednjeg vijeka postojale privatne kolekcije knjiga.

“Djelatnost baštinjenja, sabiranja, kolekcionarstva za koju postoje tragovi organiziranog djelovanja u Bosni i Hercegovini datira još od srednjovjekovnog perioda, odnoseći se na kancelarijsko proizvođenje, pohranjivanje, čuvanje te odašivljanje pisanih dokumenata, listina, povelja, darovnica, kao i na proizvodnju rukopisnih kodeksa mahom religijskog te sporadično i svjetovnog sadržaja, na epigrafiku, lapidarne spomenike, kovanice, nakit, oružje, riječju – na raznolike artefakte koji bi se u kasnijoj podjeli na različite tipove baštinskih ustanova i zvanično rasporedili unutar, u modernom smislu govoreći, arhivskih, bibliotečkih i muzejskih zbirki.”¹⁷¹

Dolaskom Osmanlija na naše područje dolazi i do novog kulturno-civilizacijskog kruga. Javlja se širenje islama, a samim time i proces gradnje džamija, mekteba, tekija, medresa i slično. A obzirom da islam, kao i druge vjere, pridaje značaj knjizi i stjecanju znanja, nije ni čudno da se uz vjerske objekte javljaju i prve biblioteke. Organizacija ovih biblioteka se veže uz ustanove kojima su pripadale.

“U osmanskom periodu uspostavljena su dva karakteristična tipa biblioteka – istočnjačke i zapadne, čiju tipologiju je moguće pratiti i u kasnijim razdobljima. I pored sličnosti, te biblioteke imaju neke specifičnosti u nastajanju, vođenju i organizaciji fondova, što je uslovljavalo i njihov razvoj, slijedom utemeljenja u različitim praksama organiziranja biblioteka na Istoku i Zapadu. Jedna od važnih razlika ogleda se u tome što su islamske (orijentalne) biblioteke nastajale kao vakuf (zadužbina), izuzev privatnih biblioteka.”¹⁷²

---

¹⁷¹ Kodrić, Zaimović, Lejla, Biblioteka i grad: studije iz teorije i prakse urbanog bibliotekarstva. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, 2021., str. 68

¹⁷² Hajdarpašić, Lejla, Dizdar, Senada, Khattab, Džeja, Obrazovanje bibliotekara u Bosni i Hercegovini. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske, br. 2, 2021., str. 169

Vakuf je dio islamskog prava i označava neko dobro koje osoba samovoljno izdvoji iz svoje imovine da bi služilo narodu. Jedan među prvim vakifima u Bosni i Hercegovini je Isa-beg Ishaković koji je podigao prve orijentalne-islamske objekte. Veoma je značajno i korisno da sve ono što se odredi za vakuf treba imati i svoj pravni dokument – vakufnamu. Stoga, u vakufnamama možemo naći bitne podatke o osnivanju biblioteka, pravilima i načinima rada biblioteke, spisak poklonjenih knjiga, ali i dužnostima bibliotekara.

“Nekoliko gradova u Bosni i Hercegovini svoje ime dobili su upravo po vakufima: Gornji Vakuf, Donji Vakuf, Varcar-Vakuf, Skender-Vakuf, a što svjedoči snažnu ukorijenjenost institucije vakufa u osmanskom, pa tako i u bosanskohercegovačkom društvu. Upravo posredstvom institucije vakufa u Bosni se od druge polovine 15. st. odigrava snažna urbanizacija, uspostava sistema osnovnog i višeg školskog obrazovanja, prodor pismenosti, što za posljedicu ima širenje čitalačkog auditorija te, na koncu, nastanak biblioteka u institucionalnom smislu, što je za Bosnu novina u odnosu na ranije, izolirane, sporadične kolekcije knjiga.”¹⁷³

O bibliotekama u tom periodu možemo naći i kod Mula Mustafe Bešeskije u Ljetopisu gdje ističe Hafiza Mahmuda kao čovjeka od znanja i kaže da je on “hafiz Kur’ana” i “hafiz kutbhane” što znači da zna Kur’an napamet, ali i čuva knjige u biblioteci.¹⁷⁴

Najstarija biblioteka u Bosni i Hercegovini, za koju pouzdano znamo kada je nastala, Gazi Husrev-begova biblioteka osnovana je 1537. godine. Ova biblioteka je prva javna biblioteka u našoj zemlji, iako je na početku ta javnost bila uslovljena, obzirom da je literatura bila samo na orijentalnim jezicima, stoga je bilo potrebno poznavat orijentalne jezike. Treba napomenuti da je i ova biblioteka se prvobitno razvijala u okrilju istoimene medrese. Znači ako izuzmemo rijetke privatne kolekcije, u tom prvom periodu nije bilo drugih biblioteka osim ovih uz vjerske objekte, samostane i manastire.

Gazi Husrev-begova biblioteka se prvobitno zvala “Seldžukija” (po Husrev-begovoj majci), pa kasnije “Kuršumlja” zbog krova presvučenog olovnim omotačem. Gazi Husrev-beg je zavještio 700 000 srebrenih dirhema od kojih je odredio 400 000 za gradnju medrese, a ostatak za knjige koje će se upotrebljavati u medresi. Obzirom da u vakufnami nije naznačen spisak knjiga, teško je znati koje su to knjige bile prvobitni fond ove biblioteke.

---

¹⁷³ Kodrić, Zaimović, Lejla, Biblioteka i grad: studije iz teorije i prakse urbanog bibliotekarstva., str. 79

¹⁷⁴ Bašeskija, Mula, Mustafa, Ljetopis. Sarajevo: Sarajevo-Publishing, 1997., str. 187

“Do danas se sačuvalo nekoliko rukopisnih knjiga koje bi se, prema bilješkama, mogle smjestiti u to vrijeme. Jedna od njih je i Gunyet el-Fetawa, djelo šerijatsko-pravog sadržaja. Na ovoj knjizi piše: *Ovo djelo uvakufi Husrev-beg, sin Ferhat-bega, neka mu traje sreća, za časnu medresu. Nek Bog primi njegovo djelo.*”¹⁷⁵

Prema istraživačima Hazimu Šabanoviću i Fehimu Spahi ova biblioteka je postala samostalna ustanova 1863/64. godine. Tada je i preseljena u novu zgradu uz vakifovu džamiju i tu je ostala do 1935. godine.

“Prije preseljenja biblioteka se nalazila u sklopu medrese, pošto je bilo uobičajeno u to vrijeme da se biblioteke nalaze u sklopu drugih ustanova, najčešće obrazovnih. Biblioteka je, u prvom redu, bila namijenjena učenicima medrese, a zatim i *svima koji se bave naukom*. To nam u izvjesnoj mjeri daje za pravo da zaključimo da je Gazi Husrev-begova biblioteka još od svog osnivanja imala karakter javne biblioteke. Danas je teško odrediti kakav je bio provotni fond ove biblioteke, ali uzimajući u obzir postavljene vakufnamom za muderrisa medrese, te prve knjige su morale biti i vrijedne i brojne.”¹⁷⁶

Smatra se da je i Gazi Husrev-begova biblioteka imala i bibliotekara što se veže za njenu namjeru da bude javna. Krajem 17. stoljeća su se počele sve više osnivati biblioteke koje su bile namijenjene i za učenike, ali i za građane.

“Prve javne biblioteke u Bosni i Hercegovini kao samostalne institucije pratimo od 1630. godine osnivanjem biblioteke u Banja Luci, vakufnamom Mevla Husamuddina Bošnjaka. Kasnije su u Sarajevu osnovane Šehdijina (1757.) i Kantamirijina biblioteka (1774.).¹³ U javnim bibliotekama, ili onim koje su imale mogućnost posudbe knjiga, radili su bibliotekari uz naknadu. Uz određenje plaće bibliotekaru nije bio rijedak slučaj da se opiše i kakav to treba biti djelatnik koji vodi brigu o biblioteci. Tako pomenuti Husamuddin Bošnjak u svojoj zavještajnici određuje mjesto plaćenog bibliotekara, u čiju je dužnost spadalo „da čuva časne knjige i da ih štiti od pogleda onih što su ograničena uma, te da ih ne izdaje izvan grada.”¹⁷⁷

Pored Gazi Husrev-begove biblioteke značajno je spomenuti i Karađoz-begovu biblioteku u Mostaru. 1570. godine Karađoz-beg je podigao medresu i uz nju biblioteku, a obzirom da se fond

---

¹⁷⁵ Čeliković, Senad, *Islamske biblioteke u Bosni i Hercegovini 1878–2010*. Tuzla: Specijalna biblioteka „Behram-beg“, 2014., str. 57

¹⁷⁶ Isto, str. 58

¹⁷⁷ Hajdarpašić, Lejla, Senada, Dizdar, Džejla, Khattab, *Obrazovanje bibliotekara u Bosni i Hercegovini.*, str. 170

biblioteke vremenom širio izgrađena je nova zgrada za biblioteku. Pored ove biblioteke, u Mostaru je bila značajna i biblioteka Derviša-bega Bejizdagića koji je uvakufio 46 rukopisa i ustanovio pravila po kojim će se knjige koristiti. Još je mnogo takvih primjera uvakufljenja knjiga, otvaranja biblioteka uz medrese u mnogim gradovima, što nam dokazuje da je knjiga i znanje bilo cijenjeno kod Bošnjaka u to vrijeme. Također jedna od važnih biblioteka iz tog vremena, a koja i sad djeluje, je biblioteka Behram-beg u Tuzli. I ona je prvobitno otvorena uz istoimenu medresu, dok danas djeluje samostalno, a u medresi postoji školska biblioteka.

“Glavninu fondova u bosanskohercegovačkim medresanskim bibliotekama u osmanskom periodu činili su udžbenici za predmete koje su se izučavali.”¹⁷⁸

Ovi udžbenici su pretežno bili na arapskom jeziku, jer je bio i jedan od najvažnijih predmeta u medresama.

Muhamed Hadžihajić navodi da je samo u Sarajevu u drugoj polovini 18. st. bilo 5 javnih i veliki broj privatnih biblioteka.¹⁷⁹

Iako je u ovom periodu najviše medresanskih biblioteka, treba napomenuti da one pretežno nisu bile samo za učenike i učenice tih škola, nego su mahom bile dostupne i za lokalno stanovništvo. A i mnoge su tekije i džamije imale svoje biblioteke, kao i samostani i manastiri. Također u samostanima su se knjige u ovom vremenu prepisivale, pretežno su to bile vjerske knjige. Pored toga što je knjiga bila veoma cijenjena, u osmanskom periodu je knjiga bila i veoma skupa, pa je samim tim i profesija prepisavača bila dosta cijenjena.

Stoga, na početku osmanskog perioda biblioteke su imale samo fondove koje su sačinjavale rukopisne knjige, a tek otvaranjem prve štamparije u Sarajevu, 1966. godine, u bibliotekama se javljaju i štampane knjige. I ako uzmemo u obzir da je to vrijeme kada je turski jezik bio za administraciju i obrazovanje, a arapski se koristio kao vjerski i naučni, te perzijski za poeziju, možemo zaključiti da su fondove biblioteka sačinjavale knjige na orijentalnim jezicima. Tek u 17. stoljeću se javlja alhamijado književnost. Biblioteke koje su djelovale pri manastirima i samostanima su imale fondove koje su sačinjavale knjige pisane na crkvenoj ćirilici.

---

¹⁷⁸ Čeliković, Senad, *Islamske biblioteke u Bosni i Hercegovini 1878–2010.*, str. 29

¹⁷⁹ Hadžijahić, Muhamed, *Bošnjaci i islam; izbor tekstova*. Sarajevo: Visoki saudijski komitet za pomoć Bosni i Hercegovini, 1998.

“Franjevci, koji su u određenom istorijskom periodu odigrali značajnu ulogu u prosvjećivanju naroda, zaslužni su što su mnoga vrijedna djela sačuvana po samostanskim bibliotekama do naših dana. Tu se brižnije nego u manastirima njegovala i čuvala knjiga, pa je i to jedan od razloga što se već može govoriti ne samo o zbirkama knjiga nego i o bibliotekama. Istina, to su bile uglavnom knjige i rukopisi vjerskog sadržaja i na stranim jezicima, ali su i takve u datim okolnostima i vremenu imale veoma značajnu ulogu. Najbogatije biblioteke ne samo u turskom periodu nego i kasnije imali su samostani Fojnici, Kr. Sutjesci i Kreševu.”¹⁸⁰

Sve ove biblioteke su doprinijele razvoju bibliotekarstva u Bosni i Hercegovini, ali i njegovoj profesionalizaciji.

“Profesionalizacija bibliotekarstva početak će kasnije, tek početkom 19. stoljeća u Osmanskom carstvu, tačnije od 1839. godine u vremenu Tanzimata (razdoblje društveno-političkih reformi od 1839. do 1856. godine) kada dolazi i do promjena u organiziranju rada biblioteka. Reforma bibliotekarstva ogleda se u dijelu bibliotečkog poslovanja, jer se počinju pisati inventarne knjige, izrađivati kataloški listići, te vršiti podjela knjiga prema temama i podgrupama, a sve s ciljem olakšavanja posla bibliotekarima, boljeg čuvanja i zaštite knjige, te povećanja nivoa usluživanja korisnika. Tada se i u islamskim bibliotekama u Bosni i Hercegovini javljaju prvi popisi knjiga, što korespondira i sa prvim popisima knjiga u katoličkim i pravoslavnim bibliotekama na ovim prostorima”¹⁸¹

I prelazak Gazi Husrev-begove biblioteke u novu zgradu je bio ključan momenat za profesionalizaciju bibliotekarstva, jer se tad prvi put javlja profesija bibliotekara.

“Već u 19. stoljeću i u drugim vjerskim zajednicama javljaju se poimenično bibliotekari. O životu katolika važan izvor informacija su šematizmi (službeni popis, kratak pregled života jedne zajednice) iz kojih, primjerice, saznajemo da je u Franjevačkom samostanu sv. Petra i Pavla na Gorici u Livnu prvi bibliotekar imenovan 1864. godine, a bio je to fra Grgo Lozić (R. P. Gregorius Lozić).”¹⁸²

Biblioteka u osmanskome periodu je bilo u velikom broju, obzirom da je bio i znatan broj vjerskih objekata pri kojima su djelovale, međutim, nisu imale velike fondove. I ti fondovi su većinom

---

¹⁸⁰ Hadžiosmanović, Lamija, Biblioteke u Bosni i Hercegovini 1878–1918., str. 10

¹⁸¹ Hajdarpašić, Lejla, Dizdar, Senada, Khattab, Džejla, Obrazovanje bibliotekara u Bosni i Hercegovini., str. 170

¹⁸² Isto, str. 171

bili vezani za vjersku tematiku. Međutim, u ovom periodu se javljaju i prve samostalne biblioteke. Mnoge islamske biblioteke su u kasnom osmanskome periodu, a i dolaskom Austro-Ugarske ugašene, i njihov fond je većinom bio prebačen u Gazi Husrev-begovu biblioteku. Ipak ovaj period je ključni za razvoj bibliotekarstva kao profesije u Bosni i Hercegovini.

5.2. Razvoj bibliotekarstva u Bosni i Hercegovini u austrougarskom periodu

Nakon četiri i po stoljeća Osmanskog carstva i života u islamskom duhu, Bosna i Hercegovina se našla u kršćanskom okrilju dolaskom Austro-Ugarske carevine. Status Bosne i Hercegovine kao *corpus separatum* je bio do aneksije, 1908. godine, i značio je da ona nije pravno bila ni austrijska ni ugarska, ali nije ni imala nikakvih samoupravnih prava. Stoga je bila u zavisnom položaju i ta njena komplikovana situacija se odrazila i na obrazovanje, ali i na bibliotekarstvo.

“Stoga, zakoni o razvoju bibliotekarstva koji su primjerice važili u Hrvatskoj (kao dijelu Austro-Ugarske monarhije), nisu se u istom kapacitetu odnosili i na Bosnu i Hercegovinu. Moderno visokoškolsko bibliotekarstvo u Austro-Ugarskoj utemeljila je svojim reformama još Marija Terezija u 18. stoljeću, koje je vodilo sekularizaciji škola i osnivanju sveučilišta, a od biblioteka zahtijevala je reform zakonske regulative poslovanja biblioteka. Ustroj i razvoj biblioteka bio je u potpunosti reguliran državnim propisima. Od svih tih propisa najznačajnije su Instrukcije iz 1825. godine koje su omogućavale uređenje visokoškolskih biblioteka u Monarhiji. S obzirom da se bosanskohercegovački obrazovni sistem u mnogome razlikovao od austrougarskog, primjena takve organizacije biblioteka nije bila moguća.”¹⁸³

Austrougarska uprava je pokušala zabraniti sve što se veže za nacionalno, ali je time izazvala suprotni efekat. Stoga se u Bosni i Hercegovini javljaju prva kulturna-prosvjetna društva. Najstarije društvo ove vrste u Bosni i Hercegovini je jevrejsko kulturno-prosvjetno i humanitarno društvo “La Benevolencija”, osnovano 1892. godine.

“Tako su osnovana društva: *Prosvjeta* (1902), *Gajret* (1903), *Napredak* (1904). Inicijativa za to poticala je od činovnika, domaćih intelektualaca, franjevaca, zanatlija, trgovaca a kasnije i

---

¹⁸³ Isto, str. 171

radnika. Ta činjenica pokazuje njihov veliki značaj i nepobitan dokaz otpora gotovo svih slojeva stanovništva novoj vlasti.”¹⁸⁴

Ono što je važno spomenuti da se javljaju i biblioteke unutar ovih društava. Također objavljuju svoje časopise, listove, a izdavačka djelatnost društava izdavala je i: kalendare, pravila, izvještaje i slično.

Mahmud Traljić u članku “Izdavačka djelatnost muslimanskih društava u Bosni i Hercegovini do 1945. godine” navodi između ostalog i izdavačku djelatnost muslimanskog društva “Gajret” i “Gajretove” biblioteke. I tu možemo vidjeti da su se izdavala najčešće predavanja, ali i pripovjetke, drame i članci vjerske tematike.¹⁸⁵

“Najviše društava i čitaonica, odnosno biblioteka, osnovano je između 1900. i 1907. godine. Prema Đorđu Pejanoviću, čitaonice i biblioteke javljaju se u Bosni i Hercegovini kao samostalne ustanove već 1897. godine. Iz raspoloživih nam izvora nismo mogli, barem što se tiče biblioteka, naći potvrdu za ovaj Pejanovićev navod. Koliko nam je poznato, biblioteke ,kao samostalne ustanove u Bosni i Hercegovini javljaju se tek u vremenu između dva rata. Do tog doba one su bile samo prateći objekti društava i sličnih institucija, uglavnom s relativnomalim knjižnim fondovima i većinom otvorene samo za članove. Jedino je u Sarajevu postojala kao samostalna i javna *Gazi Husrev-begova biblioteka*, mada je i ona, s obzirom da je čuvala samo djela pisana na orijentalnim jezicima, okupljala isključivo obrazovane Muslimane.”¹⁸⁶

Pored Gazi Husrev-begove biblioteke, javni status je imala i Prosvjetna Srpska centralna biblioteka koja je osnovana 1911., ali je i ona bila vezana za osnivača.

A obzirom da su islamske biblioteke u Bosni i Hercegovini u osmanskom periodu nastajale uvakufljanjem, one dolaskom Austro-Ugarske gube status koji su dotad imale, a time i značaj. Stoga, mnoge bivaju ugašene i značajan broj njih je prenešen u Gazi Husrev-begovu biblioteku. Nažalost, mnogi islamski rukopisi i knjige su uništene prilikom požara, razaranja i iseljavanja muslimana u Tursku. I obzirom da se broj medresa znatno smanjuje dolaskom Austru-Ugarske, samim time se smanjuje i broj biblioteka koje su djelovale u okviru tih škola. Međutim, poznato je da je Šerijatska sudačka škola u Sarajevu imala svoju biblioteku. U početku biblioteka nije

¹⁸⁴ Hadžiosmanović, Lamija, *Biblioteke u Bosni i Hercegovini 1878–1918.*, str. 136

¹⁸⁵ Traljić, Mahmud, *Izdavačka djelatnost muslimanskih društava u Bosni i Hercegovini do 1945. godine. // Znakovi vremena*, br. 45, 2009., str. 25–27

¹⁸⁶ Hadžiosmanović, Lamija, *Biblioteke u Bosni i Hercegovini 1878–1918.*, str. 37

imala veliki fond, ali se vremenom povećavao kupovinom i poklonima. Austrougarska uprava je kontrolisala šta se izučava u ovoj školi, tako i knjižnični fond biblioteke koji je bio raspoređen prema grupama.

“Ovakav način rasporeda knjiga preuzet je iz Gazi Husrev-begove biblioteke, a podjela knjiga po predmetima – koja je bila najpraktičnija i za nastavnike i učenike – urađena je prema nastavnom programu. Biblioteka nije imala odvojene učeničke knjižice sve do 1917. godine, a učenici su mogli knjige za čitanje uzimati iz grupe M (Hrvatska i srpska beletristika) i N (Svjetska književnost).”¹⁸⁷

Biblioteka je posjedovala i svoj Pravilnik koji je određivao dan u sedmici u kojem su se morale vraćati knjige, a preuzimale su se uz potvrdu vlastoručnim potpisom. Također je posjedovala i čitaonicu u kojoj su učenicima bili dostupni razni časopisi i novine.

Neke od medresa koje su djelovale i u austrougarskom periodu i imale svoje biblioteke su: Elči Ibrahim-pašina medresa u Travniku, Behram-begova medresa u Tuzli, Karadžoz-begova medresa u Mostaru, Medresa u Visokom, Medresa u Bihaću, Osman-Kapetanova i Muradija medresa u Gradačcu, Šišman Ibrahim-pašina medresa u Počitelju, Derviš-paše Bejezidagića medresa u Mostaru, Osman-kapatenova medresa u Gračanici i Atmejdan medresa u Sarajevu.

Obzirom da je izdavačka djelatnost bivala sve više proširena, knjige su postajale samim tim jeftinije, pa se u ovom periodu stvaraju dobri uslovi za razvoj privatnih biblioteka. Tome je doprinijelo i širenje knjižara, gdje su ljudi mogli doći brže do knjiga koje su ih interesovale.

“Veliku kulturnu misiju imala je ~ *Prva Muslimanska nakladna knjižara i štamparija Muhameda Bekira Kalajdžića* osnovana 1911 . godine. Muhamed Bekir Kalajdžić je znao šta znači knjiga, pa je zato okupio oko ove novoosnovane knjižare muslimanske književnike i kulturne i javne radnike toga vremena, koji su postali saradnici njegovog časopisa *Biser* i *Muslimanske biblioteke*. Posebna zasluga pripada Kalajdžiću što je uspio da animira pjesnika i prevodioca Musu Ćazima Ćatića kao svog najbližeg saradnika, koji je uređivao i dva godišta časopisa *Biser*. Iako je djelovala samo godinu dana (1906–1907), *Knjižara i Biblioteka* braće Bašagića izvršila je određen utjecaj. Njen značaj za kulturnu istoriju ovoga tla je dosta velik. U njoj su izišle četiri

---

¹⁸⁷ Čeliković, Senad, *Islamske biblioteke u Bosni i Hercegovini 1878–2010.*, str. 71

publikacije istaknutih pisaca toga vremena: Safvet-bega Bašagića. Edhema MuIabdića i Hamida Sahinovića Ekrema.”¹⁸⁸

1884. godine se otvara i biblioteka Zemaljskog muzeja.

“O uređenje biblioteke i djelokrugu rada možemo saznati iz *Provisorisches Statut fur das bosnischherzegovinische Lahnemuseum in Sarajevo*, objavljenom u izdanju Zemaljske štamparije 1894. godine. U *Provizornom statutu za bosansko-hercegovački Zemaljski muzej u Sarajevu* navodi se da: *Muzej posjeduje svoju posebno postavljenu i inventariziranu biblioteku a da o njenom vođenju brine direktor*. Nažalost, u tom Statutu nema podataka o bibliotečkim stručnjacima, koji su uz direktora bili zaduženi za rad u Biblioteci. Ipak se zna, na osnovu ranijih istraživanja, da su u njoj radili eminentni stručnjaci tog vremena.”¹⁸⁹

U austrougarskom periodu dolazi do gašenja biblioteka koje su djelovale u prethodnoj vlasti, međutim, pojavljuje se i veliki broj novih biblioteka, a samim time i vrsta biblioteka. Privatne biblioteke su u ovom periodu bile veoma važne i mnoge privatne kolekcije tih zbirki su sačuvane do danas.

“Za bosanskohercegovačko bibliotekarstvo izuzetan značaj ima *Srpska centralna biblioteka*. Iako je djelovala kratko, svojim sistemom bibliotečke organizacije postavila je temelje modernog bibliotekarstva na ovim prostorima. Organizacija njenog rada zasnovana je na iskustvima i dostignućima najmodernije sistematizovanih biblioteka Evrope i Amerike. Do tada je metod bibliotečkog manipulisanja knjigom bio pod uticajem Istoka ili nekih evropskih zemalja. Međutim, *Srpska centralna biblioteka* dala je osnove za potpuni preobražaj u načinu i metodu rada biblioteka.”¹⁹⁰

U ovom periodu se otvara i biblioteka uz Institut za istraživanje Balkana koja je skupila najveću zbirku geografskih karata balkanskih zemalja.

Biblioteke u ovom periodu možemo posmatrati kao državne kojima su upravljali u skladu sa svojim politikama, zatim biblioteke koje su se osnivale uz društva i bivale nacionalne te radničke biblioteke uz strukovna udruženja. Profesionalizacija bibliotekarstva se odvijala upravljanjem i

---

¹⁸⁸ Hadžiosmanović, Lamija, *Biblioteke u Bosni i Hercegovini 1878–1918.*, str. 44

¹⁸⁹ Hajdarpašić, Lejla, Dizdar, Senada, Khattab, Džejlja, *Obrazovanje bibliotekara u Bosni i Hercegovini.*, str. 172

¹⁹⁰ Hadžiosmanović, Lamija, *Biblioteke u Bosni i Hercegovini 1878–1918.*, str. 217

nabavkom građe i novim vrstama biblioteka, naročito školskih i privatnih biblioteka. One su bile osnova za daljnji razvoj bibliotečkog sistema u Bosni i Hercegovini.

“Iako se opravdano pretpostavlja da je do danas sačuvan samo neznatan dio rukopisnog blaga donesenog ili proizvedenog / prepisanog te čuvanog na području Bosne i Hercegovine za vrijeme osmanske uprave, polazeći od činjenice da je knjiga punila rafe, ormare i druge prostore džamija, mekteba, tekija, a posebice medresa, za koje se vjeruje da ih je u osmanskoj Bosni djelovalo najmanje stotinu, gotovo sva urbana mjesta imala su biblioteke, te, što posebno valja naglasiti, u izraslijim sredinama ne samo medresanske već i one javne, samostalne, izdvojene ustanove, što je praksa koju ranije ne zatječemo te s kojom započinje historija samostalnih biblioteka u Bosni i Hercegovini.”¹⁹¹

5.3. Razvoj bibliotečkog sistema u Bosni i Hercegovini od 1918., pa sve do danas

Bosna i Hercegovina nakon okončanja Prvog svjetskog rata, 1918. godine, se našla u okviru nove države, Kraljevine Jugoslavije. Ponovo se mijenjaju politike na ovom području, samim time to utiče i na bibliotekarstvo koje ostaje bez zakonskog okvira.

Ljubinka Bašović u svojoj knjizi “Biblioteke i bibliotekarstvo u Bosni i Hercegovini 1918–1945” spominje da je u to vrijeme stručno uređenje biblioteka još bilo u procesu izgradnje i traganja za svjetskim uzorima. Stoga se javlja šarolika i neujednačena praksa.¹⁹²

“U cilju unapređenja djelatnosti u tom periodu javljaju se i prve štampane upute o uređenju biblioteka. Jedan od najstarijih tekstova o uređenju biblioteka je rad poznatog bibliografa Đorđa Pejanovića *Kratka uputstva za osnivanje, uređenje i rukovanje narodnih javnih knjižnica* koja su štampana u Sarajevu, 1920. god.”¹⁹³

I u to vrijeme djeluje kao samostalna Gazi Husrev-begova biblioteka, a zatim i biblioteka Šerijatske sudačke škole u Sarajevu. Postojale su i mnoge privatne biblioteke: Biblioteka dr. Safvet-bega Bešagića, Biblioteka hadži Salih-efendije Huskića, Biblioteka Fefim ef. Malkića,

¹⁹¹ Kodrić, Zaimović, Lejla, Biblioteka i grad: studije iz teorije i prakse urbanog bibliotekarstva., str. 88

¹⁹² Bašović, Ljubinka, Biblioteke i bibliotekarstvo u Bosni i Hercegovini 1918–1945. Sarajevo: Veselin Masleša, 1986., str. 125

¹⁹³ Hajdarpašić, Lejla, Dizdar, Senada, Khattab, Džejlja, Obrazovanje bibliotekara u Bosni i Hercegovini., str. 173

Biblioteka profesora Adema Bise, Biblioteka ing. Nurije Pašića i dr. Također još uvijek su djelovala kulturno-prosvjetna društva, a tako i njihove biblioteke.

1931. godine se osniva Društva jugoslovenskih knjižničara u Zagrebu.

“Važna aktivnost tog društva je bilo i donošenje teksta nacrtu Zakona o bibliotekama. Nacrt Zakona se oslanjao na tadašnje progresivne bibliotečke zakone u pojedinim zemljama Europe i svijeta, podvrgavajući kritici jugoslovenske propise kojima se ta problematika samo djelimično ili nikako rješavala. Za ovu temu bitno je napomenuti da je u Nacrtu istaknuto da je potrebna i konsolidacija jugoslovenskog bibliotekarstva na čisto profesionalnoj osnovi, jer se očekivalo rješenje problema integralne profesionalizacije i bibliotekarstva i bibliotečkih zvanja, od najnižih do najviših položaja.”¹⁹⁴

Nastojanja da se uvede Zakon tad nisu urodila plodom.

Nakon Drugog svjetskog rata Bosna i Hercegovina počinje biti u sastavu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i taj period se smatra najvažnijim u razvoju bibliotečkog sistema u našoj zemlji.

“Permanentno obrazovanje bibliotekara za sve vrste biblioteka javlja se nakon Drugog svjetskog rata i vezano je za osnivanje Narodne biblioteke Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine 1945. godine. Postepeno, broj profesionalnih bibliotekara raste i javlja se potreba za osnivanjem jedne strukovne organizacije ili udruženja, kako bi se taj kadar okupio i stručno usavršavao. Društvo bibliotekara Bosne i Hercegovine osnovano je 18. septembra 1949. godine u sklopu Ministarstva prosvjete Bosne i Hercegovine, a godinu dana prije, januara 1948. godine, pri Odjeljenju za narodno prosvjeđivanje, osnovan je Referat za biblioteke i čitaonice, koji aktivno djeluje od 1949. godine. Referat se odmah pobrinuo o stručnom usavršavanju bibliotekara te je već u februaru (1. 2.– 6. 2.) održan kurs za rukovodioce sreskih i gradskih narodnih biblioteka na Ilidži kod Sarajeva.”¹⁹⁵

Nakon toga su samostalno održavani kursevi i edukacije za bibliotekare. A javljaju se i ideje o formalnom školovanju bibliotekara.

---

¹⁹⁴ Isto, str. 174

¹⁹⁵ Isto, str. 174

Nakon Drugog svjetskog rata se u Bosni i Hercegovini uspostavlja mreža narodnih, školskih, visokoškolskih i specijalnih biblioteka. Narodna biblioteka SR Bosne i Hercegovine iz 1945. godine počinje djelovati kao Narodna i univerzitetska biblioteka od 1975. godine. Stoga, nije čudno da u ovom periodu počinje profesionalizacija bibliotekarstva i uspostavljanje obrazovnih okvira.

“Formalno bibliotečko obrazovanje uvedeno je u Bosni i Hercegovini 1961. godine zalaganjem Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine i Bibliotečkog centra Narodne biblioteke Bosne i Hercegovine. To je bila prva Katedra za bibliotekarstvo na Višoj pedagoškoj školi.”¹⁹⁶

A 1972. godine na Filozofskom fakultetu u Sarajevu je osnovan i Odsjek za opštu književnost, scenske umjetnosti i bibliotekarstvo. Vremenom se mijenjao naziv, a trenutno je Odsjek za komparativnu književnost i informacijske nauke.

“Socijalistički cilj u razvoju bibliotekarstva bio je da knjiga i biblioteka postanu integralni dijelovi života i rada radnih ljudi i društvenog razvoja u cjelini. Uslov za ostvarenje tog cilja bilo je projektovanje i implementiranje takvog bibliotečko – informacionog sistema Jugoslavije koji bi funkcionalno povezivao sve tipove biblioteka ‘od opštine i regiona, do republike i pokrajine’. Nakon brojnih usaglašavanja Zajednica jugoslovenskih nacionalnih biblioteka usvojila je 1986. godine model jedinstvenog razvojnog modela BIS-a Jugoslavije.”¹⁹⁷

Taj model se temeljio na razvoju svjetskog sistema informacija i u skladu sa načelima Univerzalne bibliografske kontrole.

“Bosanskohercegovačko bibliotekarstvo je krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina 20. stoljeća hvatalo korak sa kretanjima u svjetskom bibliotekarstvu. Do polovine sedamdesetih godina završeno je uspostavljanje mreže biblioteka u BiH, započelo usklađivanje rada u bibliotekama sa međunardnom bibliotečkom praksom, uspostavljen sistem obrazovanja i stručnog usavršavanja bibliotečkih radnika i donešeni važni zakonski propisi i pravilnici kojima je regulisana bibliotečka djelatnost u SRBiH. Međutim, dalji razvoj i sudbina bh. bibliotekarstva

---

¹⁹⁶ Isto, str. 175

¹⁹⁷ Čeliković, Senad, Biblioteke i bibliotekarstvo u Bosni i Hercegovini 1975–2010. Tešanj: Planjax komerc, 2019.. str. 51

bili su neraskidivo vezani i uslovljeni društvenim, političkim i ekonomskim previranjima koja su pratila raspad Jugoslavije.”¹⁹⁸

Ratna dešavanja su zaustavila razvoj bibliotekarstva, a nakon posratne političke situacije započela je spora obnova bosanskohercegovačkog bibliotekarstva.

---

¹⁹⁸Isto, str. 17

6. SUPSTITUIRAJUĆA ULOGA KIRAETHANA U RAZVOJU BIBLIOTEČKOG SISTEMA U BOSNI I HERCEGOVINI

U prvom dijelu rada smo predstavili kiraethane/čitaonice u Bosni i Hercegovini kroz nekoliko poglavlja, dok smo u drugom dijelu rada prezentirali kratki pregled razvoja bibliotečkog sistema u Bosni i Hercegovini. Uvidjeli smo da se kiraethane pojavljuju u osmanskome periodu i da tad započinje i historija biblioteka kao samostalnih ustanova. Obzirom da se kiraethane tad otvaraju širom Osmanskog carstva, nije ni čudno da su se i ova područja ugledala na njih. One se javljaju kao ustanove u kojima se ljudi mogu družiti, popiti kahvu i pročitati štampu. A biblioteke koje se javljaju u osmanskome periodu se vežu za vjerske objekte, škole, manastire, samostane, ali javljaju se i kao privatne i samostalne biblioteke. Za kiraethane također možemo reći da je većina njih bila samostalna, to jeste mali broj je njih bio u sklopu nekih drugih društava. Što se tiče njihove uloge kao javne, ne možemo reći da su kiraethane imale takvu ulogu, obzirom da su bile uslovljene rodom, to jeste dostupne samo za muški dio društva.

Austrougarski period je bio veoma buran za Bošnjake sa ovog područja, obzirom da su odjednom postali “nepismeni” u zapadnoevropskoj pismenosti, ali i nova vlast ih je kontrolisala te zabranjivala sve nacionalno. Stoga se u ovom periodu više ističe potreba za ustanovama poput kiraethana. One više nisu bile samo mjesta za druženje, nego su imale i zadatak očuvanja nacionalnog. Obzirom da su mnoge islamske biblioteke dolaskom Austro-Ugarske ugašene, kiraethane su odigrale važnu ulogu u jačanju nacionalne svijesti. Iz ovog perioda imamo više dostupnih podataka, stoga možemo vidjeti da su se u kiraethanama održavala predavanja, zabave, kursevi, sekcije i slično. Ono što je važno istaći da su tu bili i kursevi za opismenjavanje društva, ali i da su predavanja bila iz raznih područja, a predavači istaknuti naučnici, profesori i književnici tog vremena. To možemo povezati i sa ulogama biblioteka koje danas kao takve poznajemo, to jeste pomaganjem i jačanju zajednice u traganju za novim znanjima. Stoga, danas mnoge biblioteke održavaju predavanja, radionice da bi svojim korisnicima pružili ono što im je potrebno i što ih interesuje. Kiraethane su tad organizovale kurseve opismenjavanja stanovništva, jer je to tad bilo najpotrebnije zajednici u kojoj su djelovale, a danas biblioteke organizuju kurseve/radionice iz informacijske i medijske pismenosti, radionice o korištenju alata za pretraživanje informacija i slično, jer je to karakteristično za ovo vrijeme te potrebno i korisno

današnjim korisnicima biblioteka. Važno je istaći da su kiraethane imale i knjižničara, što možemo vidjeti i u spomenutom Pravilniku kiraethane na Bentabaši, a sve ostale kiraethane su pisale pravilnike na osnovu tog. Stoga u tom Pravilniku su naglašene i zadaće knjižničara. Njegova prva zadaća je da brine o upravi i urednom uzdržavanju knjižnice, a to možemo povezati sa zadacima voditelja biblioteka koji se brinu o cijeloj upravi biblioteke, ali i finansijskim potrebama biblioteke. Drugi zadatak koji se navodi je jedan od osnovnih zadataka svake biblioteke, a to je pozajmljivanje građe članovima. Ovdje se navodi i potvrda pri preuzimanju što znači da su pokušavali da uspostave sistem pozajmljivanja knjiga da ne bi došlo do nekih komplikacija. Idući zadatak govori o evidenciji koju knjižničar treba voditi kao što je da se knjiga može samo na mjesec dana pozajmiti i uspostaviti naknada za oštećenje ili gubitak knjige. Za prve biblioteke otvorene u Bosni i Hercegovini nam nisu dostupni podaci o načinima organizacije i poslovanju, čak za neke se smatra da prvobitno i nisu imale bibliotekare. Međutim, dostupno nam je da je već biblioteka Šerijatske sudačke škole u austrougarskom periodu imala Pravilnik u kojem je navedeno da se učenicima uz potvrdu iznajmljuju knjige i utvrđivanje roka vraćanja. Stoga na osnovu spomenutih pravilnika biblioteke Šerijatske sudačke škole i kiraethane na Bentabaši možemo zaključiti da je već kiraethana imala taj sistem definisanja pozajmljivanja knjiga koji će kasnije zavladata i u bibliotekama, a vremenom sve više napredovati. Naredna zadaća koja je definisana za knjižničara kiraethane na Bentabaši nam govori o značaju koje je pridavala korisnicima, a to je da na vrijeme šalju pretplate i reklamacije i da u redu drže društvene listove. Jedan od važnih zadataka koji je naveden u ovom Pravilniku je i da knjižničar vodi katalog i to u dva primjerka, jedan za arhivu i jedan za knjižnicu koji će koristiti članovi. To je značajno, jer je i jedna i od zadaća bibliotekara, vođenje kataloga. Kiraethane su redovno za svoje članove obezbijedivale dnevnu i periodičnu štampu, a dužnost i biblioteka je da za svoje korisnike obezbijede štampu koja ih zanima.

Kiraethane/čitaonice su imale i upravni odbor koji je jednom godišnje održavao Skupštinu na kojoj je prezentovao dosadašnji rad i planove za iduću godinu, a poznato je da i danas u gotov svim ustanovama, pa i bibliotekama funkcionise isti proces i da se prave godišnji planovi. Zanimljivo je spomenuti i da su kiraethane već tad uvodile članarine i da im je to bio jedan od osnovnih načina finansiranja. Članarine su bile simbolične, a čak su neke kiraethane visinu članarina određivale na osnovu reda kojem je član pripadao. A znamo da većina biblioteka ima članarine koje su jedan od mogućih dodatnih načina finansiranja. Također možemo povezati i da

biblioteke danas imaju određene niže članarine za djecu, studente ili penzionere, kao što su i neke kiraethane imale niže članarine za određene skupine članova.

U manjim mjestima su kiraethane predstavljale centar kulturnih i društvenih zbivanja, obzirom da biblioteke koje su se u tom periodu otvarale pretežno su bile po većim gradovima kao što je Sarajevo, Mostar, Gradačac, Tuzla i slično. A kasnije možemo reći da su tu ulogu u manjim mjestima preuzele biblioteke, pogotovo kao centri kulturnih zbivanja.

Iako kiraethane nisu imale veliki fond, omogućile su da se stanovništvo navikne i prihvati knjigu, stoga su imale snažan kulturni i prosvjetni utjecaj. Prvi književnici u Bosni i Hercegovini se sastaju u kiraethanama da razmjenjuju ideje i objavljuju svoja prva djela. U mnogim kiraethanama na zabavama članovi dramskih sekcija izvode predstave na osnovu drama prvih bošnjačkih autora.

U Pravilniku kiraethane na Bentbaši za ciljeve se navodi da se čitaoničko društvo skuplja da bi rasprostiralo prosvjetu, obrazovanje kroz čitanje određene građe. A znamo da su i biblioteke mjesta koja pomažu korisnicima u što boljem obrazovanju ispunjavajući informacijske potrebe svojih korisnika.

Mnogi navode da su kiraethane preteče biblioteka, međutim, niko se ovom temom nije detaljnije bavio. Smatramo da se može reći da su preteče biblioteka zbog gore navedene analize sličnosti između kiraethana i biblioteka. Kiraethane su kao što smo spomenuli navikli stanovništvo na čitanje, druženje sa knjigom, tako da stanovnicima pojava biblioteka nije bilo nešto novo i neobično. Međutim, na osnovu dostupne literature za kiraethane, možemo vidjeti da su one bile više fokusirane na druženje, a kasnije i sastajanje radi političkih ideja. Neki ih poistovjećuju sa kafanama, samo navode da je razlika što se u kiraethama pored kafe moglo i nešto pročitati. Naravno da nisu imale tako ozbiljnu kulturno-prosvjetnu ulogu kao što to kasnije imaju biblioteke, ali su zasigurno u to vrijeme bile veoma važna mjesta za kulturno uzdizanje, pogotovo Bošnjaka koji dolaskom Austro-Ugarske postaju "nepismeni" zbog promjene pisma. Njima su kiraethane bile jedine ustanove u kojima su mogli saznati sve bitno što se dešava u svijetu, ali i učiti novo pismo. Podaci o održavanju raznih kurseva, sekcija, predavanja, zabava govore nam da su osnivači kiraethana imali za cilj da jačaju zajednicu u kojoj djeluju. Stoga se ne možemo složiti sa time da su bile samo malo bolje od kafana u to vrijeme. Također poznati su nam podaci da su mnogi ugledni građani tog vremena svoje privatne kolekcije knjiga darovali u kiraethane, a

ta praksa se nastavila i za biblioteke, pa su mnogi koji su posjedovali privatne kolekcije knjiga vremenom dodijelivali određenim bibliotekama. Kao što smo mogli vidjeti u prvom dijelu rada, većina kiraethana kasnije se pretvara u “Gajretove” čitaonice i djeluje u okviru tog društva. Stoga pored toga što su kiraethane preteča biblioteka, one su i preteča kulturno-prosvjetnih društava. Svojim djelovanjem su uspjele da sačuvaju kulturu, nacionalnost i naviknu stanovništvo na stjecanje znanja putem čitanja.

7. ZAKLJUČAK

Bošnjaci koji su se školovali na Istoku, prvenstveno Carigradu, daju ideje za osnivanje kiraethana kao čitalačkih društava u Bosni i Hercegovini za vrijeme osmanskog perioda. Tačno vrijeme pokretanja inicijative za njihovo osnivanje ne možemo odrediti, ali možemo zaključiti da je to pred kraj Osmanske carevine, naročito u vrijeme reformi. Inicijative se javljaju zbog potrebe ljudi tog vremena za kiraethanama u Bosni i Hercegovini.

Dolaskom austrougarske vlasti na ovim područjima dolazi i do nastojanja da se ukine sve ono što se veže za nacionalno. Tako se prva kiraethana otvara tek deset godina nakon dolaska nove vlasti. Prve kiraethane su uglavnom otvorene u svrhu bržeg prilagođavanja Bošnjaka novonastalim prilikama i da propagiraju njihovo prosvjećivanje čitanjem tekuće štampe i savremenih izdanja. Sadržaji rada kiraethana su bili raznovrsni, a kulturne, političke i društvene prilike su u dobroj mjeri određivale njihov rad. U okviru njihovog djelovanja je bilo redovno obezbijedivanje štampe, dnevne i periodične štampe, održavanje predavanja iz raznih oblasti, godišnje skupštine, zabave, rad dramskih i muzičkih sekcija te političko udruživanje radi nacionalnog interesa Bošnjaka. Prilikom osnivanja kiraethana, potrebno je bilo izraditi pravila rada, koja bi morala prihvatiti Zemaljska vlada. Između ostalog, u tim pravila bi se definisale i zadaće knjižničara kiraethana. U ovom radu je predstavljen rad kiraethana o kojima smo mogli naći podatke u raspoloživoj literaturi. Najveći broj kiraethana je otvoren u periodu između 1903. do 1911. godine. Većina ih je vremenom transformisana u "Gajretove čitaonice". Nesumnjivo je da su kiraethane odigrale značajnu ulogu u životu Bošnjaka u tom periodu. Kulturno-prosvjetni značaj je izražen kroz održavanje analfebtskih kurseva, predavanja iz raznih oblasti te književnih večeri i prikazivanja predstava na zabavama. Kroz svakodnevno druženje dat je društveni značaj kiraethanama, a kroz davanje prihoda u razne dobrotvorne svrhe očitava se i njihov humanitarni značaj i uloga. Politička uloga kiraethane je posebno došla do izražaja u vremenu borbe za vakufsko-mearifsku autonomiju.

Konkretan razvoj bibliotekarstva u Bosni i Hercegovini možemo pratiti od osmanskog perioda kada se javljaju i prve samostalne biblioteke. Obzirom da je to vrijeme kada je islam dominirao na ovim područjima, nije ni čudno da su prve biblioteke vezane za vjerske institucije i tretirale se

kao vakuf (javno dobro). Pored vjerskih institucija, prve biblioteke su bile i uz obrazovne institucije. Stoga, možemo reći da su u osmanskome periodu dominirale biblioteke koje su bile uz džamije, tekije i medrese te uz crkve, samostane, manastire i vjerske škole, ali i privatne i samostalne biblioteke. U austrougarskom periodu mnoge islamske biblioteke bivaju ugašene, a i one koje su ostale gube na značaju zbog nepoštivanja vakufa u to vrijeme. Međutim, javlja se veliki broj privatnih biblioteka i onih koje djeluju u okviru kulturno-prosvjetnih društava. Stoga možemo posmatrati iz tog perioda biblioteke koje su bile državne, jer su upravljale u skladu sa politikama tadašnjim, zatim biblioteke koje su se osnivale uz kulturno-prosvjetna društva i jačale nacionalnu svijest te radničke biblioteke vezane za strukovna udruženja. Profesionalizacija bibliotekarstva se odvijala upravljanjem i nabavkom građe i novim vrstama biblioteka, naročito školskih i privatnih biblioteka. One su bile osnova za daljnji razvoj bibliotečkog sistema u Bosni i Hercegovini. I uglavnom do perioda između dva svjetska rata biblioteke su djelovale u sklopu institucija sa relativno malim fondom. A vrijeme nakon Drugog svjetskog rata je obilježeno uspostavljanjem mreže narodnih, školskih, narodnih, školskih, visokoškolskih i specijalnih biblioteka, uz Narodnu biblioteku SR Bosne i Hercegovine iz 1945., koja prerasta u Narodnu i univerzitetsku biblioteku 1975. godine. Tada se javlja profesionalizacija bibliotečke djelatnosti i uspostavljanje zakona u okviru profesije. 1972. godine se javlja i formalno obrazovanje bibliotekara u Bosni i Hercegovini, te se otvara na Filozofskom fakultetu u Sarajevu Odsjek za opštu književnost, scenske umjetnosti i bibliotekarstvo (današnji naziv Odsjeka za komparativnu književnost i informacijske nauke).

Stoga možemo zaključiti da se i kiraethane, ai biblioteke kao samostalne ustanove na ovom području javljaju u osmanskome periodu. Kiraethane predstavljaju preteču bibliotekama, jer su navikle javnost na čitanje, stjecanje znanja putem raznih predavanja, kulturnih događaja, sekcija i kurseva. Na početku svog otvaranja bile su jedine ustanove u kojima su se Bošnjaci mogli družiti i razmijenjivati ideje. Prvi bošnjački književnici se sastaju u kiraethanama, pišu svoja djela i organizuju književne večeri, a na zabavama se priređuju predstave na osnovu njihovih drama. Na osnovu dostupnog Pravilnika kiraethane na Bentbaši, a znamo da su i ostale kiraethane pisale pravilnike po uzoru na taj, vidimo da su imale knjižničara i zadatke knjižničara koje možemo povezati sa današnjim zadaćama bibliotekara: posudba, evidencija pozajmljenih knjiga, vođenje kataloga, briga o korisnicima i njihovim zahtjevima i slično. Kiraethane uvode i članarine koje će kasnije i biblioteke imati, ali i praksu doniranja privatnih kolekcija knjiga. U ciljevima kiraethana

vidimo da su definisane kao čitalačko društvo koje se sakuplja u cilju rasprostiranja prosvjete, obrazovanja uz pomoć čitanja određene građe, što također možemo povezati sa ciljevima biblioteka koje omogućavaju korisnicima da zadovolje svoju informacijsku potrebu. Pored toga što su preteče bibliotekama, kiraethane su preteče i kulturnim-prosvjetnim društvima. Iako kiraethane nisu imale veliki fond, omogućile su da se stanovništvo navikne i prihvati knjigu, stoga možemo reći da su imale snažan kulturni i prosvjetni utjecaj. Svojim djelovanjem su uspjele da sačuvaju kulturu, nacionalnost i naviknu stanovništvo na stjecanje znanja putem čitanja.

BIBLIOGRAFIJA

Knjige

1. Bašeskija, Mula, Mustafa, Ljetopis. Sarajevo: Sarajevo-Publishing, 1997.
2. Bašović, Ljubinka, Biblioteke i bibliotekarstvo u Bosni i Hercegovini 1918–1945. Sarajevo: Veselin Masleša, 1986.
3. Besarović, Risto, Iz kulturne prošlosti Bosne i Hercegovine (1978 – 1918). Sarajevo: Veselin, 1987.
4. Čeliković, Senad, Biblioteke i bibliotekarstvo u Bosni i Hercegovini 1975–2010. Tešanj: Planjax komerc, 2019.
5. Čeliković, Senad, Islamske biblioteke u Bosni i Hercegovini 1878–2010. Tuzla: Specijalna biblioteka „Behram-beg“, 2014.
6. Hadžijahić, Muhamed, Bošnjaci i islam; izbor tekstova. Sarajevo: Visoki saudijski komitet za pomoć Bosni i Hercegovini, 1998.
7. Hadžiosmanović, Lamija, Biblioteke u Bosni i Hercegovini 1878–1918. Sarajevo: Veselin Masleša, 1980.
8. Halilbegović, Nihad, Ali Riza ef. Prohić – život i djelo. Sarajevo: Halkomex d.o.o, 2000.
9. Imamović, Mustafa, Historija Bošnjaka. Sarajevo: Bošnjačka zajednica kulture „Preporod“, 1998.
10. Kemura, Ibrahim, Uloga Gajreta u društvenom životu muslimana Bosne i Hercegovine (1903 – 1941). Sarajevo: Veselin Masleša, 1896.
11. Kodrić, Zaimović, Lejla, Biblioteka i grad: studije iz teorije i prakse urbanog bibliotekarstva. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, 2021.
12. Kruševac, Todor, Sarajevo pod Austro-Ugarskom upravom 1878 – 1918. Sarajevo: Muzej grada Sarajeva, 1960.
13. Pejanović, Đorđe, Istorija biblioteka u Bosni i Hercegovini od početka do danas. Sarajevo: Veselin Masleša, 1960.
14. Pejanović, Đorđe, Kulturno-prosvetna, humana i socijalna društva u Bosni i Hercegovini za vreme austrijske vladavine. Sarajevo: Bosanska pošta, 1930.

15. Rizvić, Muhsin, Književno stvaranje muslimanskih pisaca u Bosni i Hercegovini u doba austro-ugarske vladavine. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1973.
16. Šehić, Nusret, Autonomni pokret Muslimana za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Svjetlost, 1980.
17. Skarić, Vladislav, Osman Nuri, Hadžić, Nikola, Stojanović, Bosna i Hercegovina pod austro-ugarskom upravom. Beograd: Izdavačko i knjižničarsko preduzeće geca kon, bez godine izdanja.
18. Traljić, Mahmud, Istaknuti Bošnjaci. Sarajevo: El Kalem, 1998.

Članci, znanstveni i stručni radovi, časopisi, novine, brošure

1. Aličić, Elvedin, Tešanjske čitaonice. // Novi Mualim, br. 58, 2014.
2. Arhiv Bosne i Hercegovine (ABiH) / Archives of Bosnia and Herzegovina (ABIH), Zemaljska vlada Sarajevo (ZVS) / National Government Sarajevo (NGS).
3. Behar, List za pouku i zabavu, Sarajevo, 1900–1911.
4. Bibliografija književnih priloga u listovima i časopisima Bosne i Hercegovine, Institut za književnost, Sarajevo. I, II, III i IV, 1991.
5. Bosansko-Hercegovački glasnik, 1906–1907.
6. Bošnjak, Sarajevo, 1891–1910.
7. Gajret, List “Gajreta” društva za kulturno i ekonomsko podizanje muslimana, Sarajevo, 1907–1914., 1924–1941.
8. Hajdarpašić, Lejla, Dizdar, Senada, Khattab, Džejla, Obrazovanje bibliotekara u Bosni i Hercegovini. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske, br. 2, 2021.
9. Hamzić, Omer, Razvoj kulturno-umjetničkog amaterizma u Gračanici s posebnim osvrtom na kulturno-umjetničko društvo “Adem Alić”. // Gračanički glasnik, br. 5, 1998.
10. Hasandedić, Hivzija, Muslimanska društva u Mostaru. // Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, br. 11, 2001.
11. Islamska misao, Časopis za islamske znanosti i praksu, Sarajevo, 1896.–1992.
12. Lužija, N., Stojanka, Austro-Ugarska i Jevreji u Bosni i Hercegovini (1878–1914). Doktorska disertacija. Beograd: Filozofski fakultet, 2021.

13. Musavat, 1906–1911.
14. Muslimanska sloga, Glasilo bosansko-hercegovačkih muslimana.
15. Pravila Sarajevske čitaonice. Sarajevo: Bosanska Pošta, 1888.
16. Preporod, Islamske informativne novine, Sarajevo, 1997.
17. Sarajevski cvjetnik, Sarajevo, 1868–1872.
18. Sarajevski cvjetnik, Sarajevo, 1868–1872.
19. Sarajevski list – Večernji sarajevski list, 1878–1918.
20. Sarić, Samija, Osnivanje Islamske čitaonice (kiraethane) i drugih kulturno-prosvjetnih i humanitarnih društava u Gračanici početkom 20. stoljeća. // Gračanički glasnik, br. 14, 2002.
21. Sarić, Samija, Udruženje islamske omladine u Sarajevu Islamski klub (1905–1910). // Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, br. 13, 2005.
22. Suljkić, Hifzija, Muslimanske čitaonice (kiraethane) u Bosni i Hercegovini. // Islamska misao, br. 14, 1992.
23. Traljić, Mahmud, Izdavačka djelatnost muslimanskih društava u Bosni i Hercegovini do 1945. godine. // Znakovi vremena, br. 45, 2009.
24. Younis, Hana, Otvaranje i rad muslimanskih čitaonica u manjim mjestima Bosne i Hercegovine početkom 20. stoljeća. // Bosniaca, br. 26, 2021.
25. Zulić, Omer, Osnivanje i kulturno-prosvjetno djelovanje čitaonica u Okrugu Tuzla, u Austro-Ugarskom periodu. // Arhivska praksa, br. 17, 2014.
26. Zulić, Omer, Srpska nacionalna ideologija i projekti u oblasti kulture u Bosni i Hercegovini, sa osvrtom na šire područje Tuzle u austrougarskom periodu (1878-1918). // Historijski pogledi/historical views God, br. 4, 2020.

Internetski izvori:

1. Kiraethana na Bentbaši: Izgubljeni svijet knjige. Dostupno na: <https://balkans.aljazeera.net teme/2022/9/30/kiraethana-na-bentbasi-izgubljeni-svijet-knjige> (27. 5. 2023.)
2. Banjalučka kiraethana - Muslimanska čitaonica. Dostupno na: <https://www.cenzura.ba/clanak/banjalucka-kiraethana-muslimanska-citaonica/988> (27. 5. 2023.)
3. Zanimljivosti koje možda niste znali o Rogatici. Dostupno na: <http://rogatica-bih.blogspot.com/2011/01/zanimljivosti-o-rogatici.html> (27. 5. 2023.)
4. Sultan Sulejmanova Atik džamija u Bijeljini – najstarija sačuvana građevina u Semberiji i Posavini. Dostupno na: <https://mizjanja.ba/vijesti/sultan-sulejmanova-atik-dzamija-u-bijeljini-najstarija-sacuvana-gradevina-u-semberiji-i-posavini/> (25. 6. 2023.)

POPIS SLIKA

Slika 1. Sarajevska kiraethana na Bentbaši.....	40
Slika 2. Kiraethana u Banja Luci.....	41
Slika 3. Mehmed Šerbić, predsjednik kiraethane u Tuzli.....	43
Slika 4. Muslimanska kiraethana u Rogatici.....	44
Slika 5. Islamska kiraethana u Bijeljini.....	47
Slika 6. Pravila islamske čitaonice u Gračanici.....	50
Slika 7. Prva strana pravila islamske čitaonice u Gornjoj Tuzli.....	67